

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**ÇEVRECİ HAREKETİN SİYASALLAŞMA DENEYİMİ: AVRUPA
VE TÜRKİYE ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASİBE SULAK

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Hakan OLGUN

Bilecik, 2018

10166310

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**ÇEVRECİ HAREKETİN SİYASALLAŞMA DENEYİMİ: AVRUPA
VE TÜRKİYE ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASİBE SULAK

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Hakan OLGUN

Bilecik, 2018

10166310

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSİS Belge No	DFR-172
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı: Hasibe SULLAK
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı: Kamu Yönetimi
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hakan OLGUN
Tezin Özgün Adı: Geçmiş Hareketin Siyasallaşma Deneyimi: Avrupa ve Türkiye Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz
Tezin İngilizce Adı: .....

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 28/06/2018

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından **OY BİRLİĞİ** / OY ÇOKLUĞU ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hakan OLGUN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Gökdağ FARPLI

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Selami ERDOĞAN

Üye: .....

Üye: .....

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..... / ..... / 20.... tarih ve ..... / ..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

Çevreci Hareketin Siyasallaşma Deneyimi: Avrupa ve Türkiye Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz adlı yüksek lisans tezimin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Hasibe SULAK

06.06.2018

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans eğitimim boyunca desteğini esirgemeyen, görüş ve önerileriyle tez çalışmama katkı sağlayan tüm hocalarıma; çalışacağım konuyu belirlememi sağlayan ve bu çalışmanın ortaya çıkmasında yardımcı olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hakan OLGUN'a teşekkürlerimi sunarım. Bu alanda çalışmaya karar vermemi sağlayan Feray KARAPINAR'a sonsuz teşekkürler. Feray olmasaydı bu çalışmanın tamamlanması mümkün olmayacaktı.

Hayatımın her alanında yol gösteren, kendimi tanımamı sağlayan, düşünceleriyle yaşamımı zenginleştiren, teşekkürden çok daha fazlasını hak eden çok değerli hocalarıma yetişmemde çok büyük emekleri var. İdeallerimin peşinden gitmem için cesaretlendiren, yanlış kararlarım, başarısızlıklarım rağmen umudumu kaybettiğim zamanlarda dahi bana inanmaktan vazgeçmeyen çok kıymetli hocam İsmail POYRAZ'a çok teşekkür ederim. Verdiğim her kararı desteklediği için, başladığım her işte motivasyonumu sağladığı için, en önemlisi her zaman yanımda olduğu için kendisine minnettarım. Merak ettiğim her konuyu araştırmayı, soru sormayı ve ideallerime sahip çıkmayı öğrettiği için Onur EROĞLU'na teşekkürler.

Üniversiteye başladığım ilk günden itibaren, kendimi tanımamı, hayat amacımı keşfetmemi sağlayan, heyecanımı hep canlı tutan, ufkumu genişleten, cesaretlendiren, bugünlere gelmemde büyük emekleri olan kıymetli hocalarıma; Özkan ÖZGÜN'e, Nuri EMRAHOĞLU'na, Emre SEZGİN'e, Şule ERDEN'e, Özkan OĞUZ'a ve Nurdan EVLİYAOĞLU'na, Hakan ŞENTÜRK'e ve Metin BÜLBÜL'e sonsuz teşekkürler. Toltek geleneğinde bir çırağın, kol değneği gibi destek aldığı öğretmenlerinin bilgeliği sayesinde, kendi iradesinin gücüyle yürümeyi öğrendiğine inanılır. Onların bana kazandırdıklarının izleri atacağım her adımda olacak. Hayatımda oldukları için kendilerine minnettarım. Herşeyi kendilerine borçlu olduğum, manevi desteklerini hep üzerimde hissettiğim, her koşulda sevgilerini esirgemeyen canım annem Reyhan SULAK'a ve babam Mustafa SULAK'a, bu süreçte gösterdikleri sabır ve anlayış için ayrıca teşekkür ederim. Ufkumu açan, rol modelim, abim Harun SULAK'a, varlıklarından güç aldığım kardeşlerim Meral SULAK, Esmâ SULAK, Süleyman SULAK, Salih SULAK ve Ruhi SULAK'a sonsuz teşekkürler.

ÖZET

Günümüz toplumlarının karşı karşıya kaldığı en önemli krizlerden birini oluşturan çevre sorunları, insanlığın önünde aşılması gereken önemli bir meseledir. Çevre sorunlarının hava kirliliği, küresel ısınma, iklim değişikliği, su sıkıntısı, türlerin yok oluşu gibi farklı şekillerde gündeme gelmesi 20. yüzyılın ikinci yarısına rastlamış olmakla birlikte çevre sorunlarının bu yıllarda birdenbire ortaya çıktığını söylemek yanlıştır. Ekolojik tahribatın boyutları, sanayileşme ile birlikte yükselişe geçen tüketim toplumunda ciddi düzeye ulaşmakla birlikte, insanın doğaya müdahalesinin kökenleri daha da geridedir. Çevre sorunlarının geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanın doğaya müdahalede bulunması, sanayileşmenin ve makineleşmenin yaygınlaşmasıyla doğayı kendi dengesini sürdüremeyecek ölçüde yıpratmaya başlamıştır. Bu durum koruma amaçlı bir çok örgütün kurulmasına ve hükümetleri çevre sorunlarına karşı önlemler almaya zorlamıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çevre sorunlarının düşünsel arka planı ve tarihsel gelişim süreci ele alınmaktadır. Bu bağlamda insan doğa ilişkisi ve ekolojik düşüncenin ortaya çıkışından bahsedilmektedir. İkinci bölümde Avrupa'da çevreci hareketin oluşumu ve siyasallaşma süreci ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Bu gelişim ve siyasallaşma süreci örneklem olarak seçilen; Almanya, İngiltere ve Amerika üzerinden incelenmektedir. İkinci bölümde Yeşil Partilere ayrıntılı olarak değinilmektedir. Çevre hareketinin toplumsal hareketten siyasal partilere dönüşmesi Yeşil Partiler aracılığı ile gerçekleşmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye'de çevre hareketinin gelişim süreci incelenmektedir. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarından Yeşiller Partisi'nin kurulmasına kadar uzanan süreçte ortaya çıkan çevresel eylemlerin üzerinde durulmaktadır. Ayrıca çevreci hareketin siyasallaşmasını sağlayan Yeşiller Partisi de bu bölümde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji, Çevre, Doğa, Toplum, Politik Ekoloji, Yeşil Partiler

ABSTRACT

The environmental problems that constitute one of the most important crises facing today's society are an important issue that must be overcome for humanity. It is wrong to say that environmental problems such as air pollution, global warming, climate change, water stress, species disappearance are suddenly emerging in these years with environmental problems coming to light in the second half of the 20th century. The extent of ecological destruction, with industrialization, has reached a serious level in the consumer society that has risen, and the origins of man's intervention in nature are further back. The history of environmental problems is as old as the history of mankind. The discovery of human intervention in nature has begun to worsen nature with the widespread use of industrialization and mechanization, which can not sustain its own balance. This has forced many organizations to establish conservation-oriented organizations and to take measures against environmental problems. The study consists of three parts. In the first part, the intellectual background of environmental problems and the historical development process are discussed. In this context, human nature relation and the emergence of ecological thought are mentioned. In the second part, the formation of the environmentalist movement and the process of politicization in Europe are discussed in detail. This development and politicization process was analyzed on a chosen sample; as Germany, England and America. In the second part, the Green Parties are mentioned in detail. The transformation of the environmental movement from the social movement into political parties has been realized through the Green Parties. In the third part of the study is examining the development of the environmental movement in Turkey. It focuses on the environmental actions that took place in the process, from the first years of the Republic to the establishment of the Green Party. In addition, the Green Party, which enables the politicization of the environmentalist movement, is also dealt with in this section.

Key Words: Ecology, Environment, Nature, Society, Political Ecology, Green Parties

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE SORUNLARININ DÜŞÜNSEL ARKA PLANI VE TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

1.1. İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ	3
1.2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	5
1.2.1. Antik Yunan Felsefesinde İnsan-Doğa İlişkisi	5
1.2.2. Mekanik Evren Anlayışı ve Aydınlanma Döneminde İnsan-Doğa İlişkisi	6
1.3. EKOLOJİK DÜŞÜNCENİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	9
1.3.1. Ekolojik Hareketlere Zemin Hazırlayan Felsefi Düşünceler ve Bilimsel Çalışmalar	9
1.3.2. Çevrecilik ve Ekolojizm.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

BATI'DA ÇEVRECİ HAREKETİN OLUŞUMU VE SİYASALLAŞMA SÜRECİ

2.1.	BİLİMSEL ÇEVRECİLİK DÖNEMİ	18
2.1.1.	Ekolojik Hareketlerin Tarihçesi	19
2.1.1.1.	Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkışı	19
2.1.1.2.	Çevre Hareketini Simgeleyen İlk Örnekler	20
2.2.	TOPLUMSAL HAREKET OLARAK ÇEVRECİLİK	30
2.2.1.	Sosyal Hareket Kavramı	31
2.2.2.	Sosyal Hareketin Ortaya Çıkışı	31
2.2.3.	Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler	32
2.2.4.	68 Hareketi Sonrası Ekolojik Atmosfer	36
2.3.	SİYASALLAŞMA DÖNEMİ	39
2.3.1.	Ekolojik Hareketlerin Partileşme Süreci	40
2.3.2.	Yeşil Partiler	43
2.3.2.1.	Almanya Yeşiller Partisi	44
2.3.2.2.	Fransa Yeşil Parti	50
2.3.2.3.	İngiliz Yeşil Parti	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇEVRE HAREKETİNİN GELİŞİMİ VE SİYASALLAŞMA DENEYİMİ

3.1	ÇEVRE HAREKETİNİN TARİHİ GELİŞİMİ	55
3.1.1.	Cumhuriyet Döneminde Çevre Hareketi	56

3.1.2. 1970-1980 Dönemi: Çevre Hareketinin İlk Örnekleri	56
3.1.3. 1980-1987 Dönemi: Harekete Geçme	57
3.1.4. 1987 ve Sonrası: Yeşillerin Ortaya Çıkışı	60
3.2. TÜRKİYE'DE YEŞİLLER PARTİSİ DENEYİMİ	61
3.2.1. Partinin Kuruluşu	61
3.2.2. Parti İdeolojisi	61
3.2.3. Parti İçi Gelişmeler ve Yeşiller Partisi'nin Sonu.....	62
3.3. ÖZGÜRLÜK VE DAYANIŞMA PARTİSİ (ÖDP) VE YEŞİL SİYASET	64
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	66
KAYNAKÇA.....	71

KISALTMALAR

NT	National Trust
DDT	Diklorodifenoltrikloreten
DG	Die Grünen
LV	Les Verts
GP	Green Party
EP	Ekoloji Partisi
ME	Ekoloji Hareketi
MEP	Eko-Politik Hareket
TTKD	Türkiye Tabiatını Koruma Derneği
DHKD	Doğal Hayatı Koruma Derneği
TÜRÇEK	Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu
ANAP	Anavatan Partisi
SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
TEK	Türkiye Elektrik Kurumu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Eski-Yeni Sosyal Hareketler

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, insan-doğa ilişkisinin dönüşümü ve bu ilişkinin toplumsal ve siyasal mekanizmalara nasıl yansıdığına değerlendirilmesidir. ‘Yeni Toplumsal Hareketler’ kuramı içerisinde ele alınan ekoloji hareketinin siyasallaşma deneyimi bu tezin odak noktasını oluşturmaktadır. Yeni toplumsal hareketler özellikle 1980 sonrası toplumsal ve siyasal teorilerin yoğunlukla üzerinde durduğu konulardan biridir. Sanayi sonrası toplumlarda son yıllarda önem kazanan ekoloji, kadın hakları, savaş ve nükleer enerji karşıtlığı gibi yeni toplumsal hareketlere özgü temalar bir yandan kamuoyunda görünürlük kazanırken diğer yandan da kurumsal siyasete eklemlenme başarısı göstererek siyasallaşma sürecine katkıda bulunmuştur.

Bu bağlamda, çalışmanın üç önemli konu başlığı üzerine odaklandığını söylemek mümkündür. Bu çalışmanın sacayaklarından ilkinin, ilk insan topluluklarından itibaren insan-doğa ilişkisinin dönüşümü oluşturmaktadır. Çalışmanın ikinci odağı, ekoloji hareketini salt siyasal güç olmaktan ziyade doğanın korunması amacıyla toplumsal hayatın bütününe kuşatan alternatif bir toplumsal proje niteliği kazandıran faktörlerin ele alınmasıdır. Çalışmanın üçüncü sacayağı ise, ekoloji hareketini görünür kılan siyasallaşma sürecinin, toplumların yaşadığı yapısal ve kültürel değişimle ilişkilendirilerek ele alınmasıdır.

Bu doğrultuda önce Avrupa’da çevre bilincinin ortaya çıkışı, toplumsal harekete dönüşmesi ve siyasal ivme kazanarak partileşmesi incelenmiştir. Örneklem ülke olarak; çevre bilincinin ilk kıvılcımlarının görüldüğü Almanya, Amerika ve İngiltere seçilmiş ve siyasallaşma sürecinde de Alman Yeşilleri Die Grünen, Fransa Yeşil Partisi Les Verts ve İngiltere Yeşil Parti (Green Party); partileşmeye giden süreç, parti ideolojisi ve programları düzleminde değerlendirilmiştir. Siyasallaşma sürecinin ikinci kanadı olarak Türkiye’de Ekoloji hareketinin gelişim süreci Türkiye’nin sahip olduğu kültürel ve siyasal koşullar bağlamında ele alınmıştır.

Yirminci yüzyılın en temel sorunlarından biri hâline gelen çevre sorununun gündeme taşınmasını ve görünür hâle gelmesini sağlayan bilimsel çalışmalar, yayınlanan kitap ve bildiriler, çevre bilincinin oluşmasına ve ekoloji hareketinin toplumsallaşmasına sağladığı katkı bakımından üzerinde durulan bir diğer konudur. Ayrıca çalışmada çevre bilincini ortaya çıkaran gönüllü çevre örgütlerine, doğanın korunmasına yönelik girişimlere ve bu doğrultuda ortaya çıkan oluşumlara da değinilmiştir.

Çalışmada üzerinde durulan kavramların tanımlanması ve tartışılması ekoloji hareketini toplumsal ve siyasal zemine oturtmanın elzem koşuludur. Politik ekolojinin esasını teşkil eden kavramların, aralarındaki nüansların ve derin anlam farklılıklarının dikkate alınmadan birbirinin yerine kullanılıyor olması, anlam kaymalarına neden olabilmektedir. Bu çalışmada doğa ile insan ve doğa ile toplum arasındaki ilişkinin doğru tespit edilebilmesi için öncelikle kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. Bu doğrultuda çevre, çevre sorunları, ekoloji, ekolojizm, çevrecilik, yeşil hareket, toplumsal hareketler gibi kavramların üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE SORUNLARININ DÜŞÜNSEL ARKA PLANI VE TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

1.1. İNSAN-DOĞA İLİŞKİSİ

Günümüz toplumlarının karşı karşıya kaldığı en önemli krizlerden birini oluşturan çevre sorunlarının, insanlığın önünde aşılması elzem bir mesele olduğu tartışmasız bir gerçektir. Çevre sorunlarının hava kirliliği, küresel ısınma, iklim değişikliği, su sıkıntısı, türlerin yok oluşu gibi farklı şekillerde gündeme gelmesi 20. yüzyılın ikinci yarısına tekabül etmiş olsa da, bu sorunun, bahsi geçen yıllarda birdenbire ortaya çıkan bir mesele olduğunu söylemek yanlıştır. Ekolojik tahribatın boyutları, sanayileşme ile birlikte yükselişe geçen tüketim toplumunda ciddi düzeye ulaşmakla birlikte, insanın doğaya müdahalesinin kökenlerini daha geride aramak gerekir. Çevre sorunlarının geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. Duru'ya göre çevre sorunlarının başlangıç tarihini, uygarlığın doğuşu olarak kabul edilen “Neolitik Çağ”a kadar götürmek mümkündür (Duru, 1995:8).

İnsan var olduğu günden bu güne doğa ile sürekli bir etkileşim içerisinde. İlk insan topluluklarında doğa ile etkileşim, insanın yaşamını devam ettirebilme kaygısıyla doğayı gözlemlemesinden ve bu gözlemlere dayalı bir takım çıkarımlarda bulunarak, yaşamını düzenlemesinden ibaretti. Yapılan değerlendirme ve tartışmaların neticesinde üzerinde mutabakata varılan ortak düşünce; yeryüzünde günümüze kadar iki büyük devrimin gerçekleştiği yönündedir. Uygarlıkların gelişim sürecinde kritik eşik noktalarını oluşturan böylesi derin dönüşümler sık sık meydana gelmemekte; Capra'ya göre evrenin temel dinamikleriyle ilişkili olarak, kültürel çöküş ve bunalımların ardından gerçekleşmektedir. (Capra, 1992:24) Düşünürlere göre bu iki büyük devrimden birincisi; MÖ 8000 yıllarında insanın tarımı keşfetmesidir. Tarımın keşfinden önce doğada sadece avcılık ve toplayıcılıkla yaşamını sürdüren insan, bu devrimle birlikte toprağı işleme ve üretim yapabilme imkânına kavuşmuştur. Toprağı üretim aracı olarak kullanan insan, toprak üzerinden doğaya hâkim olmaya başlamıştır.

Bu dönemde doğa, insanın yaşamını idame ettirebilmesi için gerekli kaynakları ve uygun ortamı sağlamakla birlikte, henüz “kirlilik, bozulma, tahrip” gibi kavramlar söz konusu değildir. İnsanın doğa üzerindeki hâkimiyeti başlangıçta çevre için tehlike arz edecek boyutlardan uzaktır. Doğa yıpranan, bununla birlikte kendini yenileyen bir dengeye sahiptir.

Bir süre sonra insan türünün hızla çoğalmasına bağlı olarak baş gösteren besin yetersizliğine karşı, insanın zekâsını kullanarak çeşitli araç-gereçler yapması, insanın doğaya egemen olmaya başlamasında öncü rol oynamıştır. Bu dönemde ilk örnekleri ortaya konmaya başlanan “teknoloji”yi, daha sonradan kimileri, çevre sorunlarının temel sorumlusu, kimileri de tek çözümlü yolu olarak değerlendirecektir (Akarsu, 1994:28). Sonucu öngörülemez teknolojik ve ekonomik büyümenin eninde sonunda doğal dengeyi bozarak, çeşitli boyutlarda tahribatlara yol açması kaçınılmazdır.

Başlangıçta temel gereksinimlerin karşılanmasına yönelik yapılan aletlerin gelişerek çeşitlenmesi, insanlık tarihinin ikinci dönüm noktası olarak kabul edilen Sanayi Devrimine zemin hazırladı. Buharın sanayiye girmesiyle kol gücünün yerini makineler almaya başladı. İnsanın aklını kullanma kapasitesinin daha önce görülmemiş bir düzeye ulaşması, insanın teknolojinin tüm imkânlarını kullanarak, kitlesel üretime geçmesini beraberinde getirdi. Çevre sorunlarının ivme kazanmasında ve çevresel bozulmanın ciddi boyutlara ulaşmasında Sanayi Devrimi'nin dönüm noktası olduğunu söylemek mümkündür.

Bilimsel gelişmenin ve buna bağlı olarak gelişen teknolojinin insanlığa kazandırdıklarının bedeli olarak da (Duru, 1995:11) değerlendirilebilecek olan çevre sorunlarına karşı gösterilen ilk tepkilere ve ortaya çıkan toplumsal hareketlere geçmeden önce, ortaya çıkan bu reaksiyonların düşünsel arka planlarını incelemek faydalı olacaktır. Kendine has söylem alanı geliştirmiş olan çevreci hareketlerin ortaya koydukları ilke ve önerilerin doğru anlaşılabilmesi için, bu hareketlerin insan-doğa ilişkisini tarihsel ve felsefi gelişim çizgisinde nasıl şekillendirdiklerinin değerlendirilmesi elzemdir. Avrupa ve Türkiye’de ortaya çıkan çevreci hareketlerin, günümüz ekolojik krizi çözümlenmedeki yeterliliğinin sorgulanması, bu tezin temel amaçlarından biridir. Bu hareketlerin siyasallaşma süreçlerinin karşılaştırılabilmesi için, dayandıkları felsefi temellerin ve kuramsal çerçevelerinin ortaya konulması bu

çalışmanın sacayaklarından ilkinini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle insan-doğa ilişkisinin dönüşümü, önemli kırılma noktalarıyla birlikte tarihsel perspektif içerisinde ele alınacak, ardından ekolojik düşüncenin Batı’da ortaya çıkış süreci ve gelişimi, ekolojik düşünceye farklı boyutlarda katkı yapan bilim insanlarının çalışmaları üzerinden incelenecektir.

1.2. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.2.1. Antik Yunan Felsefesinde İnsan-Doğa İlişkisi

İlk çağlardan beri insan kendisi ve doğa ile ilişkisi üzerinde düşünmüştür. Bugün modern disiplinler içerisinde doğa felsefesi olarak kategorize edilen alanda, Antik Yunan’dan günümüze kadar birçok düşünürün insan-doğa ilişkisine dair ortaya koydukları düşünceler, çevre sorunlarına tepki olarak ortaya çıkan hareketlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Bu bağlamda, Antik Yunan’ın iki önemli düşünürü olarak göze çarpan Platon ve Aristoteles’in insan-doğa ilişkisini nasıl ele aldıklarını orta koymak, ilerde incelenecek olan çevreci hareketlerin insanı doğa karşısında nasıl konumlandıklarını anlamasına katkıda bulunacaktır.

Platon’un İdealar Kuramı olarak bilinen, akıl ve duyular arasında yaptığı ayrımı dayanan idea ve nesnelerin dünyalarının ayrı olduğu iddiası, insana diğer türlerin üstünde bir yaşam alanı tanırken, doğal dünyayı önemsenmeyecek aşağı bir alan olarak nitelendirmektedir. (Plumwood, 2017:149) Platon’un insan-doğa ilişkisini öncelik-ikincilik çerçevesinde değerlendirmesi, “doğaya hâkim olan insan” anlayışına zemin hazırlamıştır.

Aristoteles’in evren tasarımı, ideaları öne alan Platon anlayışından önemli ölçüde farklılık göstermekle birlikte, Aristoteles de Platon gibi insana ayrı bir özellik atfetmiştir. Aristoteles’in evreni ve içindeki varlıkları sınıflandırması, basitten karmaşığa doğru gitmekte ve “en altta yer alan hareketsiz maddeden çıkarak, bitkilere, süngerlere, deniz anası ve yumuşakçalara kadar yükselmekte, en üstte memeliler ve insan ile son bulmaktaydı” (Ronan, 2003:111). Aristoteles’in bilim sınıflandırmasına

getirdiği bu açılım, Orta Çağ'da ve İslam dünyasında oldukça ilgi görmesinin yanında; insanın, Tanrı'nın düzenli ve ölçülü bir biçimde yarattığı evrende birbirine hiyerarşik biçimde bağlanmış bir dizi (Ünder, 1996:80) varlığın arasında yerini aldığı Varlıklar Zincirine (Taylor,2017:11) vurgu yapması açısından önemlidir.

İlk Çağ'da insan-doğa ilişkisi genel anlamda salt doğayı odağına alan, metafizik sistemlerin doğaya ilişkin açıklamalarından oluşur. Sokrates'in İlk Çağ düşünürlerinden farklı olarak merkeze doğayı değil, insan yaşamını koyarak, doğa felsefesindeki salt doğacı anlayışa karşı çıkması, insan-doğa ilişkisinin dönüşüm süreci açısından önemlidir.

Toparlanacak olursa; Platon ve Aristoteles başta olmak üzere insan-doğa ilişkisini ele alan Antik Yunan filozoflarının ortaya koydukları düşüncelerde, doğa insan karşısında ikincilleştirilmiş, insan evrenin tek ve üstün sahibi ve öznesi olarak konumlandırılmıştır. İlerde bahsedileceği gibi, daha önce insandan bağımsız olarak algılanan doğa, sanayileşme ve hızlı kentleşmeyle birlikte insana bağımlı, insanın yönettiği bir araca dönüşecektir. Bu bağlamda Platon ve Aristoteles'in insanı doğa karşısında öncelikle, insanın doğaya müdahalede bulunma yeteneğini geliştirerek, doğaya tahakküm kurmasının felsefi-metafizik zeminini oluşturduğu söylenebilir.

1.2.2. Mekanik Evren Anlayışı ve Aydınlanma Döneminde İnsan-Doğa İlişkisi

İnsan-doğa ilişkisinin kavranış biçimlerini etkileyen iki önemli kırılma noktası vardır. Bunlardan ilki, Orta Çağ'a hâkim olan “Varlık Zinciri” düşüncesini derinden sarsan mekanik evren anlayışıdır. Bu yeni anlayışın ortaya çıkmasında kuşkusuz Newton mekaniğinin bilimde yükselmesine bağlı olarak, doğanın matematik bir düzenlilik içinde değerlendirilmeye başlanması etkili olmuştur. Bu yeni evren tasavvurunda, evren parçalara bölünmüş bir bütün (Aslanoğlu, 1994:39) olarak tanımlanır. Buna göre bütünü, yani evrenin işleyişi parçalara bölünerek anlaşılabilir.

Dünyanın parçalara bölünmüş bir sistem olduğu fikrine dayanan bu düşünce sisteminin arka planında Descartes'la birlikte Bacon ve Newton gibi düşünürler olsa da,

bu çalışmada Descartes'in görüşlerinin daha detaylı ortaya konması, insan-doğa ilişkisinin dönüşümünü anlamak açısından faydalı olacaktır.

Descartes'in insan aklına yüksek önem atfetmesi ve insanın akli kullanarak doğanın egemeni olacağı düşüncesi, günümüz uygarlığının dünya anlayışına zemin hazırlaması açısından önemlidir. Aydınlanma Çağı'nın doğayı Tanrı'dan bağımsız, kendi içinde kapalı bir sistem olarak ele alan anlayışı modernitenin temellerini hazırlamıştır.

Aydınlanma Çağı'nın getirdiği rasyonel aklın, insanın doğaya tahakküm kurmasında aracı rolü üstlenmesiyle, doğa-insan ilişkisindeki denge, insanı merkeze alan yaklaşımlar lehine bozulmuştur. Bu çerçevede insan-doğa ilişkisi ekseninde, insana verilen görev değişmiş, insan "doğanın efendisi ve sahibi" olma rolüne (Plumwood, 2017:150) soyunmuştur.

Bowler, evren anlayışındaki bu dönüşümü "Bir zamanlar doğa gizli yapısal güçlere sahip organik bir bütün olarak görülüyorken, şimdi insanın istediği gibi oynayabileceği bir saat mekanizmasının parçasından ibaret bir sistem hâline gelmiştir" (Bowler, 2001:103) diye özetler.

Önceleri besleyici, merhametli, müşfik ana şeklinde tahayyül edilen doğa; ataerkilliğin kadın üzerinde güç sahibi olmasıyla doğa anlayışını da değiştirmiştir. Burdan hareketle kadın ile doğa arasında kurulan bağın çok eskiye dayandığı söylenebilir. Kadın ile doğanın bu denli özdeşleştirilmesi feminizm ve ekoloji arasında gittikçe belirginleşen akrabalığın (Capra, 1992:39) dayanağıdır.¹

Bacon'un da düşüncelerinde öne çıkan "doğaya egemen olma" tutkusunun doğayı, 'hizmete mecbur edilmesi gereken' dizgin altına alınan bir köle anlayışı (Capra, 1992:39) şeklinde tezahür ettiğini de burada ifade etmek gerekir.

Descartes'in insan-doğa ilişkisi ekseninde ortaya koyduğu düşüncelerin üzerinde durmak ilerleyen bölümlerde ele alınacak ekolojik hareketlerin dönüşen doğa algısından nasıl etkilendiklerinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

---

¹ Batı düşüncesinin insan-merkezli ve ataerkil yapısı, kadın ve doğa üzerinde kurulan tahakkümden ve doğa üzerindeki tahribattan sorumlu tutulmaktadır. 1970'li yıllarda Ekofeminist düşünce olarak ortaya çıkan yaklaşım, tezin ilerleyen bölümlerinde "Çevreciliğin Diğer İdeolojilerle İlişkisi" başlığı altında ele alınarak, kadın ve doğanın kadim bağlantısının nasıl ideolojik bir harekete dönüştüğü incelenecektir.

Descartes'ın insanın doğaya egemen olma yöntemi olarak akli göstermesi neticesinde insanın doğa üzerinde tahakküm kurması bir anlamda meşruiyet kazanmış “akla biçilen yeni rol (Plumwood, 2017:150) ölüm ya da yaşam sayesinde doğal dünyadan kurtulmak ya da onun üzerinde yükselmek yerine, insanın doğa üzerinde iktidar kullanmasına imkân sağlamıştır.”

Modern felsefenin kurucusu olarak da görülen Descartes'ın zihin-beden ikiliği olarak adlandırılan, madde ve ruh ayırımına bağlı olarak oraya koyduğu düalist dünya anlayışı, ruh sahibi insanı, ruhtan mahrum doğaya yabancı kılar. Descartes'ın “Düşünüyorum, öyleyse varım” (Cogito ergo sum) önermesi zihin-beden ayrımının, zihin ile madde arasındaki bölünmenin en net ve çarpıcı ifadesidir. Descartes'ta insan ve doğanın bu denli keskin hatlarla ayrılması ve doğanın hâkim veya sahip olunacak bir şey olarak kavranması bilimsel bilginin “insanı doğanın efendisi ve sahibi” (Cevizci, 2016:155) yapma amacı için araçsallaştırarak, bu araçsal tavrın yüceltilmesi ekolojik krizin felsefi-metafizik arka planını araştıran yazarlarca, insanın doğayı ve diğer canlıları sömürmesinden sorumlu tutulmaktadır.²

Aydınlanma düşüncesinin rasyonel akılcılığı yücelterek, merkeze insanı koyan mekanistik bir dünya görüşü geliştirmesi, insanı çevresi üzerinde tahakküm kuran egemen bir güç olarak tasarlamıştır. 19.yy'da insan-doğa ve toplum ilişkisindeki dönüşümü, organik doğa anlayışından mekanik doğa anlayışına geçiş şeklinde özetlemek mümkündür.

Aydınlanma düşüncesinden önce hâkim olan besleyici ve müşfik bir doğa imgesi, Bacon, Newton, Descartes gibi rasyonalist akılcı düşünürlerin yazılarıyla radikal bir şekilde dönüşmüştür. Bu dönemde başlayan doğaya egemen olma tutkusuna, sanayi devriminin etkisiyle doğayı sömürme tutkusuna evrilmiştir (Akarsu, 1994:31).

İlerleyen bölümlerde ele alınacak olan ekolojik hareketlere de düşünsel zemin hazırlayan, yeşil düşüncenin önemli kabullerinden biri, insanın doğa üzerindeki tahakkümünün kökenlerini Aydınlanma felsefesinin temelini oluşturan düalizm ve

---

² 19. yy.da sadece fizik, kimya, biyoloji gibi bilimlere tesir altına alınmayan, sosyal bilimlere de büyük ölçüde şekillendiren mekanistik evren anlayışının, insanlığın doğaya yönelik tavrını kuvvetli şekilde etkilemesi, çevre sorunlarının esas sebebi olarak görülmektedir. Benzer tespitleri yapan yazarlar için bkz. Capra (1992); Yayla (2007).

mekanistik evren anlayışında aramak gerektiğidir.³ Sezgisel bilgelik karşısında rasyonel bilgiyi (Capra, 1992:36) yücelten, doğal kaynakların ve çevrenin sömürülmesini meşrulaştıran bu anlayışı, Capra modern toplumun bunalım ve çözümlerinden sorumlu tutmaktadır.

1.3. EKOLOJİK DÜŞÜNCENİN ORTAYA ÇIKIŞI

Ekolojik düşünce nasıl ortaya çıkmıştır? Ekolojik düşüncenin tarihsel ve düşünsel kaynakları nelerdir? Ortaya çıktığı günden bugüne kadar, hâkim ideolojilerden ve siyasi düşünce akımlarından nasıl etkilenmiştir?

Çalışmanın bu kısmında; çevre düşüncesinin oluşumunda etkili olan gelişmelere ve ekolojik düşünceye katkı sağlayan düşünürlerin, çevre hareketlerine kaynaklık eden görüşlerine değinilecektir.

Ekolojik dünya görüşünün oluşmasında, bir taraftan Aydınlanma döneminin şekillendirdiği büyüme fikrinin yol açtığı iktisadi ve siyasi gelişmeler diğer taraftan modernitenin ortaya çıkardığı sorunlara karşı oluşan tepkiler etkili olmuştur. Literatürde ekolojik düşüncenin ortaya çıkmasında; Amerika ve İngiltere’de ilk örneklerine rastlanan doğa korumacılığa, endüstriyel kirliliğin yarattığı ekolojik duyarlılığa, 19. yüzyılda insan-doğa-toplum ilişkisine ket vuran moderniteye tepki olarak ortaya çıkan Romantizm’e ve ekolojik bilimsel çalışmalara dayanan ilk çevre hareketlerine vurgu yapılır.

1.3.1. Ekolojik Hareketlere Zemin Hazırlayan Felsefi Düşünceler ve Bilimsel Çalışmalar

Rönesans, reform ve coğrafi keşiflerin iktisadi hayata yansımaları sonucunda 17. ve 18. yüzyılda; dış ticarete önem vererek, zenginliğin ülkeye giren değerli madenlerle; bilhassa altın stokunu artırmakla mümkün olacağını savunan Merkantilizm akımı etkili

---

³ Aydınlanma düşüncesinin de etkisiyle insanın doğa üzerinde giderek artan şekilde tahakküm kurması yeryüzünde yıkıcı değişimlere, insanlığın ve diğer canlıların yaşamını tehdit eden boyutlara varan tahribata neden olmuştur. Bu dönüşüm toprak, hava, su, canlılar ve iklimi olumsuz etkilemekle kalmamış, insanın doğa üzerindeki tahribatı uygarlıkların yıkılmasına kadar varmıştır. İnsan-doğa ilişkisinin tarihsel perspektifini, ekolojik tarihsel yaklaşımla ele alan bir çalışma için bkz. Şahin (2017).

olmuştur. Merkantilistlerin bir ülkenin zenginliğini başka bir ülkenin fakirleşmesine bağlayan anlayışları (Görmez, 2015:72) Fizyokratlar adı verilen karşı bir akımın tepkisiyle karşılaşmıştır. Fizyokratlar, altın ve madenler aracılığı ile başka ülkelerin sömürülmesini meşru kılan anlayışı eleştirerek, toprağı zenginliğin asıl kaynağı olarak görürler. Ticaretin aşırı boyutlara varması, doğada var olan düzeni bozduğu gerekçesiyle Fizyokratlar tarafından eleştirilmiştir. Bu boyutuyla Fizyokratların doğadaki dengeyi savunan bakış açılarının, ekolojik düşünceye katkıda bulunduğu söylenebilir.

Ekolojik düşünceye katkı sağlayan bir düşünür olarak Thomas Malthus'u göstermek mümkündür. Malthus'un Nüfus Teorisi olarak bilinen, nüfusun geometrik artmasına karşılık, besinin aritmetik artış göstermesine bağlı olarak insanlığın açlıkla karşı karşıya kalacağı öngörüsü ileride değinilecektir. Burada belirtilmesi gereken; Malthus'tan önce Merkantilistler zenginliğin kaynağı olarak altını, Fizyokratlar toprağı görmekle beraber her iki görüşte de kaynak sonsuz ya da sınırsız olarak düşünülmekteydi. Malthus'un her iki akımdan farklı olarak doğal kaynakların sınırlı olduğunu ortaya koyan görüşleri (Görmez, 2015:73) ekolojik düşüncenin gelişimine katkıda bulunurken, "hayatta kalmak için mücadele" (Capra, 2014:122) fikri onu ekolojik düşünceden ayırmaktadır.

Ekolojik düşünceye katkı sağlayan bir başka isim Charles Darwin'dir. Malthus'un mücadele edenin hayatta kalacağı yönündeki görüşlerinden etkilenerek, 1859'da yayınlanan Türlerin Kökeni kitabında, doğada genetik olarak güçlü karakterler kazananın çevreye uyum sağlayacağını, güçlü olmayanın doğal ayıklamaya tabi olacağını ileri süren Darwin'in ekoloji düşüncesine yaptığı katkı; tabiattaki bütün canlıların doğayla ve birbirleriyle olan dengeli ilişkisini ortaya koymasıdır.

Darwin, Descartes'ın akli yücelten anlayışına dayanan ve doğanın parçalara ayrılmak suretiyle denetlenebilirliğine vurgu yapan Aydınlanmacı düşünürleri, varlık zinciri fikrinden kurtulamamakla eleştirir. Türlerin sabitliği imasında bulunan varlık zinciri fikrine alternatif olarak sunduğu Evrim Kuramı ile türlerin genetik olarak statik olmadığını, organizmanın soy hattının zaman içerisindeki kademeli değişimini vurgular. Türlerin Kökeni kitabının yayınlanması devasa patlamanın adeta ilk kıvılcımından ibarettir. Darwin'in ortaya attığı Evrim Kuramı genetiğin ve evrimsel biyolojinin

sınırlarını aşarak etkileri bilim, felsefe, ekonomi gibi alanlarda da görülmekle birlikte, Evrim Kuramı'nın, mekanistik evren anlayışının parçalanabilir doğa algısını derinden sarsarak, türlerin oluşumunda çevrenin etkisini ve doğanın sürekli bir değişim içinde olduğunu vurgulaması (Darwin, 2017) bu çalışma için önemlidir.

Bilimsel bir kuram oluşmadan önce birçok bilim insanı doğayı gözlemler, hipotezler kurarak, deneysel çıkarımlarda bulunarak kuramın ilkelerinin oluşmasına katkıda bulunur. Daha sonra bu ilkeler bir araya getirilerek, kuramsal bir açıklama ile ortaya konur. Evrim Kuramı'nın gelişimi de bu şekilde olmuştur. Darwin'den önce de birçok bilim insanı sistematik gözlemler ile benzer sonuçlara varmıştır. Darwin'i diğerlerinden ayıran ve Evrim'i adıyla özdeşleştiren fark ise, Darwin'in farklı kaynaklardan elde ettiği sistematik gözlemleri bir araya getirerek kuramsal bir çerçeve oluşturmasıdır.

Evrım düşüncesi Darwin ile başlamamış olmakla beraber⁴ Darwin'in türlerdeki değişikliklerin meydana gelmesini 'hayatta kalma mücadelesi' ile 'doğal ayıklanma' unsuruna bağlaması, vurgu yaptığı faktörlerin, doğa bilimlerinde olduğu kadar toplumsal ve sosyal bilimlerdeki yansımalarının birbirinden farklı düşünce tarzlarına ilham vermesi açısından dikkat çekicidir.⁵

Darwin türlerin değişime uyum sağlamasını 'hayatta kalma mücadelesi' ve 'doğal ayıklanma' ile açıklarken, İngiliz İktisatçı Malthus'un 1798 tarihli Toplum Yasası Üzerine Bir Deneme isimli çalışmasından ilham almıştır. Malthus Nüfus Teorisi olarak bilinen yaklaşımında; dünyadaki besin kaynaklarının aritmetik, nüfusun ise geometrik bir hızla arttığını, bu durumun artan dünya nüfusunu besin kıtlığı ve açlıkla karşı karşıya bırakacağı öngörüsünde bulunur. Ünder, Malthus'a göre sonsuz ilerlemenin hayal olduğunu belirtir (Ünder, 1996:91).

---

⁴ Evrim Kuramı'nın kurucusu Charles Darwin olarak kabul edilse de, kendisinden önceki bilim adamları tarafından da evrime atıf yapan çıkarımlar dile getirilmiştir. Örneğin Lamarck türlerin uzun yıllar içinde birbirine dönüşüp, değişmesinde "ortama uyma" ve "organların kullanılıp kullanılmaması" gibi faktörlerin etkili olduğunu ileri sürmüştür. Hatta Darwin'in, Türlerin Kökeni adlı kitabını, muhtemel tepkilerden çekindiği için yayınlamakta tereddüt ettiği, ancak Alfred Russel Wallace'ın kendisine benzer bir şekilde doğal ayıklanma teorisi geliştirdiğini öğrendikten sonra yayınlamaya karar verdiği iddia edilir. Bkz. Kamözüt (2009).

⁵ Kamözüt (2009); evrim düşüncesinden ilham alan yaklaşımları detaylı olarak ele almıştır.

Malthus'un ekolojik düşünceye sağladığı katkılardan daha önce bahsedilmişti. Burada tekrar değinilmesinin sebebi, nüfus artışı ile besin arasında kurduğu ilişkinin Darwin'in doğal ayıklama ilkesine esin vermiş olmasıdır.⁶

Evrim Kuramı ile insan doğal evrimin ürünü olarak görüldüğünden insanı izole edilmiş bir forma sokarak doğadan ayıran ekolleri derinden sarsmıştır. Evrim Kuramı özünde barındırdığı süreklilik ile yeryüzünde yaşayan canlıları birbirine bağlar ve insanla diğer canlılar arasında akrabalık kurar. Evrim Kuramı'nın doğanın nasıl işlediğine ilişkin sağladığı açılım, çevreci hareketlerin insan-doğa ilişkisini ele alış biçimlerini etkilemesi açısından da önem arz eder. (Kamözüt, 2009)

Doğal ayıklama teorisinin ortaya attığı, yaşamı 'güçlü olanın hayatta kaldığı bir mücadele' olarak gören anlayışı 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan 'siyaset, biyoloji, felsefe ve sosyal bilimlerin iç içe geçmiş ilişkiler yumağı' olarak değerlendirilen Sosyal Darwinizm'de yansımalarını bulmak mümkündür. (Doğan, 2012)

Evrim Kuramı'nın yansımaları Sosyal Darwinizm'le sınırlı kalmamış, Darwin toplumsal yaşama ilişkin görüşleriyle bazı anarşist düşünürleri de etkilemiştir. Evrimin özünü oluşturan 'hayatta kalma mücadelesi'nin yerine 'karşılıklı yardımlaşma' kavramını geliştiren Kropotkin de Darwin'in Türlerin Kökeni kitabından ilham alan düşünürler arasında sayılabilir. Kropotkin, ileride değinilecek olan ekolojik hareketlerden Toplumsal Ekolojinin teorisini Murray Bookchin'in düşünceleri üzerinde etkili olması bakımından önemlidir. (Bookchin, 2013)

Ekolojik düşünceye katkı sağlayan bilim insanları arasında ekoloji terimini ilk kez tanımlayarak literatüre kazandıran Ernst Haeckel'in kuşkusuz ayrı bir yeri vardır. Ernst Haeckel'in de Evrim Kuramı'ndan etkilendiğini burada belirtmek gerekir.⁷ Haeckel'in ekolojiyi organizmaların çevre ile kurdukları ilişkileri inceleyen bilim dalı olarak açıklaması ekolojinin bilim dünyasında kabul görerek, gelişmesinin temellerini

---

⁶ Malthus'tan günümüze kadar teknolojik, ekonomik ve sosyal etkenlere bağlı olarak nüfus artış hızının değişmesi, kıtlık ve açlığın nüfus artışından ziyade siyasal karışıklık ve savaşlar nedeniyle ortaya çıkması Malthus'un Nüfus Teorisinin etkisini azaltmıştır. Bu konuda daha detaylı okuma için bkz. Güneş (2009)

⁷ Haeckel, Evrim Kuramı'nın Hristiyanlığın temel öğretilerine ters düşmesi sonucunda, ortaya yeni bir din olarak tanımladığı Monizm'i atmıştır. Monizm'e göre 'Tanrı ve doğa birdir, çünkü doğa ve madde bizzat Tanrı'nın kendisidir.' Haeckel'in ortaya koyduğu doğa anlayışının detaylı okuması için bkz. Doğan (2006)

atmıştır. Haeckel türlerin evriminde insanı en son aşamaya yerleştirerek, evrimi ağaçtan çok merdivene benzeyen bir formülle (Bowler, 2001:41) izah eder.

Görmez (2015:73), ekolojik düşüncenin doğuşunda modernite eleştirilerinin ayrıca önemli olduğunu belirtir. Orta Çağ'da egemen olan dünya görüşünden kopma olarak modernite, sık sık aydınlanma ve rasyonalite ile ilişkilendirilmiştir. Aydınlanma ve moderniteye yönelik eleştirinin ilk izlerini Rousseau'da görmek mümkündür. (Yaylı ve Yashıkaya, 2015:457) Rousseau'nun Batı uygarlığının ve Aydınlanma felsefesinin akli yücelten anlayışına 'içerden' yönelttiği eleştiriler sadece eşitlik ve özgürlük vurgusu yapmakla kalmamış, kendisinden sonraki felsefi akımlara esin kaynağı olmuş, özellikle de doğaya bakış açısının dönüşümünde bir kırılma noktası olarak kabul edilen Romantik felsefecilerin düşünsel zeminini hazırlamıştır.⁸

Ekolojik düşünceye katkı sağlayan düşünürler arasında bir yönüyle Marx da gösterilebilir. Marx aslında bir aydınlanma düşünürü iken, klasik aydınlanma düşünürlerinden farklı olarak moderniteye yönelttiği eleştirel bakış açısı ile doğayı diyalektik süreçle açıklama çabası (Yaylı ve Yashıkaya, 2015:457) ekolojik düşünceye sağladığı katkı bakımından dikkat çekicidir.

Capra, Marx'ın moderniteyi sorgulamasını şu şekilde ifade eder;

“Marx'a göre 'doğa insanın inorganik bedenidir, bizzat insanın kendisinden başkası doğadır ve insan doğada yaşar, o hâlde insan doğanın bir parçası olduğu için kendi kendisi ile bağlantılıdır.' Fakat Marx'a göre, 19.yy kapitalizminin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan doğa-insan bölünmesi, metabolizmada 'onarılmaz bir yarılma' yaratmıştır” (Capra, 1992:230)

Görmez (1997:73), Marx'ın insanın doğadan yabancılaştırılmasına yönelik eleştirilerinin, onun bazılarınca “ekolojinin babası” olarak değerlendirilmesine yol açtığını ifade eder.

---

⁸ Rousseau'nun Batı uygarlığının Aydınlanma düşüncesini eleştirdiği “İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma” isimli çalışması daha sonra Fransız devrimcilerine ilham kaynağı olmuştur. Rousseau'nun moderniteye yönelttiği eleştiri oldukça geniş bir konu olmakla birlikte, bu çalışma açısından akli yücelterek, insanı doğadan koparan Aydınlanmacı düşünceyi sorgulaması önemlidir. Rousseau'nun burada temel argümanlarının özetlenmekle yetinildiği düşüncelerinin detaylı okuması için bkz. Akdemir (2010).

Ekolojik düşüncenin ortaya çıkmasında moderniteyi ve materyalist toplumu sorgulayan, modernitenin yol açtığı sorunları irdeleyen, doğaya duyarlı yayınların da katkısı olmuştur. George Perkins Marsh'ın 1864'de yazdığı "Man the Nature"ın ilerlemenin, sanayiye dayalı üretimin ekolojik sistemi nasıl tehdit ettiğini ortaya koyması bakımından ekolojik düşünceye katkısı önemlidir. Duru, Matthew Arnold'un "Culture and Anarchy"(1869), William Mortis'in "News From Nowhere" (1891), Ebenezer Howard "'Tomorrow: A Peaceful Path to Social Reform" gibi yayınları, sömürgeciliğin ve sanayileşmenin doğa üzerindeki olumsuz sonuçlarına dikkati çeken yayınlar arasında sayar (Duru, 1995:9).

Sistem yaklaşımının geliştirilmesinin ekolojik düşünceye katkısını da burada belirtmek gerekir. Biyomedikal kökene sahip Ludwig von Bertalanffy tarafından geliştirilen bütün sistemleri kapsayan ve açıklayan (Yaylı ve Yaslıkaya, 2015:458) Genel Sistem Teorisi, insan-doğa ilişkilerini bütüncül bir yaklaşımla ele alması ve tabiatta var olan her şeyin birbirini etkilediğini ortaya koyması açısından, ekolojik düşüncenin gelişmesinde önemlidir. Capra'ya göre sistem yaklaşımının tabiata doğrusal olmayan bütüncül bir yaklaşım geliştirmesi ekolojik bilincin özünü oluşturmuştur. (Capra, 1992:304-306)

Bilim olarak Ekolojinin kendini kabul ettirmesi, bu alanda yapılan bilimsel çalışmalarla birlikte ekolojinin temel kavramlarından biri olan 'ekosistem'in ortaya çıkışı insanın doğada tek olmadığı, çevresindeki canlılarla dinamik bir ilişki içerisinde olduğu düşüncesi ile ekolojik hareketlere katkıda bulunmuştur. "Belli bir alanda yaşayan ve birbirleri ile sürekli etkileşim içinde olan canlılarla, cansız çevrenin oluşturduğu bir bütün" (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1995:38) olarak tanımlanan ekosistem, insanı sistemin diğer öğelerinden ayrı ve soyutlayarak değil, sistemin bütünlüğü içinde inceler. Bu bağlamda ortaya çıkan sorunlar da içinde bulunduğu sistem ve çevreden bağımsız değil, sistemin bütünlüğü ve bağlantıları içinde değerlendirilmelidir. Ekoloji biliminin salt indirgemeci yaklaşımdan ziyade, bütüncül bir bakış açısı yakalaması, ekolojik düşünce açısından önemlidir.

Ekolojik hareketlerin tarihsel gelişim serüvenine geçmeden önce, bu hareketlerin nasıl kendine has düşünsel, bilimsel ve pratik temeller geliştirdiğinin anlaşılabilmesi için çevrecilik ve ekolojizm kavramlarını değerlendirme şekillerini ortaya koymak

gerekir. Temelde bu hareketler yaşanan çevre sorunlarına tepki olarak ortaya çıkmış olsalar da, bu sorunların arka planında yer alan etkenleri değerlendirme biçimleri arasındaki farklar, bu hareketlerin tek bir çatı altında incelenmesini imkânsız kılar.

Bu çalışmanın da odağına yerleştirilen “çevreci hareketlerin sorunların kaynağını ele alış biçimlerinin, sorunların çözümü noktasında geliştirdikleri yaklaşım tarzlarını nasıl etkilediği” sorusunun cevaplanabilmesi için öncelikle çevrecilik ve ekolojizm kavramlarının ayırımı yapılacak, ardından da ekolojist hareketlerin geleneksel ideolojilerle kesiştiği düzlemin dış hatları çizilmeye çalışılacaktır.

1.3.2. Çevrecilik ve Ekolojizm

Ekolojik sorunların kendini belirgin biçimde hissettirmeye başlaması ile birlikte, bu sorunlarının çözümü iddiasıyla ortaya çıkan düşüncelere hâkim olan başlıca unsur; doğadaki bozulmayı ve tahribatı engellemeye yönelikti. Bu açıdan değerlendirildiğinde çevre hareketi veya ekolojik hareket arasında bir fark yoktur.⁹ Ancak asıl farklılık ekolojik hareketlerin daha geniş bir perspektifle sorunlara yaklaşmasındadır.

Çevre düşüncesi kendi içinde homojen olmayıp, çok fazla çeşitlilik arz etse de temelde iki kategoride değerlendirilir. Çevrecilik olarak nitelendirilen birinci görüş göre; insan yaşamını ilgilendiren sorunların çözümü var olan sistemin içinde geliştirilecek birtakım reformist gayretlerle mümkündür. Çevrecilik yaklaşımı insan-doğa ilişkisinde kökten bir değişim yerine sorunların kaynağına inmeden, insan yaşamını doğrudan tehdit eden sorunların kısa vadede çözümünden yanadır.

Ekolojizm olarak ifade edilen ikinci görüş ise yaşanan sorunların temelinde insanın doğa ile kurduğu ilişkinin bulunduğunu, çevre sorunlarının sadece insanları etkilemekle kalmadığını, diğer varlıkların da çevre sorunlarından nasıl etkilendiğinin

---

⁹ Yeşil siyasetin ele alındığı bazı akademik çalışmalarda ‘environmentalism’ ve ‘ecologizm’ kavramları birbirinin yerine kullanılmakla birlikte, bu iki kavramı aynı ideoloji içerisinde iki farklı perspektif olarak değerlendirmek mümkün değildir. Her iki kavramın arasında kimi benzerlikler ve ortak paydalar kuşkusuz önemlidir ancak, felsefi temellerinden kaynaklanan farklılıklar, ekonomik büyüme, nüfus, teknoloji, çevresel bozulma, toplumsal değerler vb. konularda farklı değerlendirme ve çözüm önerilerine sahip olmaları, sorunlara yaklaşım tarzları, farklı biçimde konumlanmalarına neden olmaktadır. Bu bölümde Çevrecilik ve Ekolojizm’in kavramsal çerçeveleri ana hatlarıyla çizildikten sonra, bu çalışmada Çevreci Hareketler ve Ekolojik Hareketler zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılacaktır. Ancak, çevreci hareketlerin daha ılımlı ve reformist hareketleri nitelendirmesine karşın, ekolojik hareket denildiğinde radikal grupların kastedildiği bilinmelidir.

incelenmesi gerektiğini savunur. Ekolojistler çevre sorunlarının çözümü için insan-doğa ilişkisinin yeni bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini vurgular. Ekolojistlerin, bireysel sorunlara değil, büyük resme odaklandıklarını (Yaylı ve Yaslıkaya, 2015:458) söylemek mümkündür. Ekolojist hareket kavramı ile bir yandan hareketin siyasal yönüne dikkat çekilirken, diğer yandan da klasik çevreciliğe göre köktenci ve bütüncül bir hareket (Öz, 1989:28) olduğu vurgulanmaktadır.

Andrew Dobson çevrecilik ve ekolojizm arasındaki ayrılığın boyutunun “aynı ideolojik hattın hafifletilmiş versiyonu olmaktan uzak olduğunu, dolayısıyla aynı aileye üye olamayacaklarını” (Şahin, 2003:77) ifade eder. İdeolojilerin temel özellikleri olarak toplumun analitik bir tanımını yapma, alternatif bir toplum önerme ve politik eylem için program önerme gibi özellikler ekolojizm için de geçerlidir. (Şahin, 2003:77) O hâlde ekolojizmin -her ne kadar geleneksel ideolojilerden etkilense de- mevcut paradigmaya alternatif bir söylem üretme çabasında olduğu söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

BATI'DA ÇEVRECI HAREKETİN OLUŞUMU VE SİYASALLAŞMA SÜRECİ

Çevreci hareketin bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilebilmesi için, ilk ortaya çıkan hareketlerden bugünkü çağdaş anlamda çevrecilik anlayışına gelene kadar geçirdiği dönüşüm süreçlerinin bilinmesi gerekir. Çevre hareketinin gelişim süreci farklı dönemsel ayrımlara tabi tutulur. Tarihsel süreçte meydana gelen kırılmalar ve dönüm noktaları hareketin evrilmesinde önemli rol oynamıştır. Literatürde çevre hareketini dönemsel aşamalar halinde inceleyen farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Kimi yazarlar¹⁰ çevreci hareketin siyasallaşma sürecinde 1960 sonrası gelişen toplumsal hareketlerin önemli bir dönüm noktası olmasından hareketle, 1960 öncesi çevreci hareket ve 1960 sonrası çevreci hareket şeklinde iki aşamalı bir yaklaşımla incelerler. Çevreci hareketi bu şekilde iki dönemde ele alan yazarlara göre; 19. yy'dan 20. yy'ın ortalarına kadar devam eden, daha ziyade doğa koruma güdüsüyle ortaya çıkan ilk örgütlenmelerin doğal yaşam alanlarının, yaban hayvanları ile orman ve nehirlerin korunması amacına yönelik olması öne çıkan en belirgin özelliğidir. Çevreci hareketlerle ilgili literatürde (Ceritli, 2001) 1960'lardan sonra ortaya çıkan çağdaş ya da modern çevrecilik olarak nitelenen ikinci dönem, örgütlenme biçimi, sorunları ele alış tarzı ve temsil ettiği değerlerle ilk dönemden radikal bir şekilde ayrılır.

Doğan (2003:192), insanın çevreyle ilişkisini üç aşamalı bir yaklaşımla ele alır. Birinci aşamayı insanlığın henüz çevre sorunları ile tanışmadığı, 19 yy. öncesi '*bilinçsiz varoluş dönemi*' oluştururken, 19 yy'ın ikinci yarısından 1970'li yıllara kadar devam eden ikinci aşamayı '*bilinçlenme dönemi*' oluşturur. Doğan, üçüncü aşama olarak 70'li yıllardan bugüne kadar geçen süreyi kapsayan '*bilinçli oluş dönemi*'ni inceler.

Çevreci hareketin ortaya çıkış sürecini benzer şekilde üç aşamalı bir yaklaşımla ele alan bir başka yazar da Ceritli'dir (Ceritli, 2001:214). Ernst Heackle'in 1876 yılında ekoloji biliminin temellerini atmasıyla ekolojik araştırmaların ve doğaya yönelik

---

¹⁰ Bkz. Ceritli (2001); Doğan (2003).

çalışmaların yoğunluk kazandığı '*bilimsel çevrecilik hareketi*' birinci aşamayı oluşturur. Çevreci hareketin, 68 olaylarının da etkisiyle toplumsal hareket olarak sahneye çıktığı dönem bu sürecin ikinci aşamasını oluştururken, Ceritli son aşama olarak 1979'dan itibaren çevreci hareketin siyasal oluşuma dönüştüğü ve yeşil hareketin adından oldukça söz ettirmeye başladığı dönemi ele alır.

Toplumların siyasi, sosyal ve ekonomik dönüşümler geçirmesinin yansımalarını çevreci harekette de görmek mümkündür. Bugünkü çevrecilik anlayışına gelene kadar birçok merhaleden geçen hareketin evrilmesinde, insan-doğa ilişkisinin dönüşümü, ekolojinin bilim olarak saygınlık kazanması, Sanayi Devrimiyle üretim ve tüketim anlayışının değişmesi, yeni toplumsal hareketlerin dünyada yankı bulması ve özellikle 68 olaylarıyla başlayan süreç en önemli dönüm noktalarını oluşturmaktadır.

Literatürde çevre hareketinin oluşum sürecini farklı dönemler hâlinde ele alan yaklaşımlar olmakla birlikte, bu çalışmada çevre hareketi yukarıda serimlenen üç aşamalı yaklaşımla değerlendirilecektir.

2.1. BİLİMSEL ÇEVRECİLİK DÖNEMİ

Doğa bilimlerinin gelişmesiyle birlikte çevreye olan ilgi artmaya başlamıştır. Çevreyi konu alan çalışmaların hız kazanması ve insanların yaşadığı çevreye olan ilgisini artıran yayınların yapılması bu dönemin en belirgin özeliğidir. Buraya kadar olan kısımda incelenen, çevre düşüncesinin ortaya çıkışı, 1800'lerden itibaren hız kazanan ekolojik bilimsel çalışmalar, çevreye yönelik yayınlar ve çevre hareketlerinin ilk örnekleri, çevre hareketlerinin ilk aşaması olan bilimsel çevrecilik dönemini oluşturur.

Bu dönemde –daha önce değinilmiş olmakla birlikte- ekolojik düşünceye bilimsel çalışmalarıyla katkıda bulunan düşünürleri vurgulamak gerekir. Bu minvalde Malthus'un Nüfus Teorisi olarak bilinen, nüfusun geometri artışına karşılık aritmetik artan besin miktarına bağlı olarak doğal kaynakların sınırlı olduğu tespiti, Darwin'in Evrim Kuramıyla ileri sürdüğü doğal ayıklanma ilkesi, Marx'ın üretim teorilerini insan-doğa ilişkisi ekseninde ele alan yaklaşımı, Bertalanffy'nin evreni bir araya gelmiş parçaların oluşturduğu bir makine olmaktan ziyade, birbiriyle ilişkili, kozmik sürecin

dinamik ve bölünmez bir parçası (Capra, 1992:82) olarak nitelendirdiği Sistem Teorisi, insan-doğa ilişkisindeki dönüşüm açısından bu dönemin önemli bilimsel çalışmalarıdır.

Doğaya ilginin artması neticesinde ortaya çıkan ekolojik çalışmalara da değinmek gerekirse; Von Humboldt'un 1807'de bitki popülasyonu üzerine yaptığı çalışmalar, Leibig'in 1840'da kimyasal maddelerin bitki gelişimindeki etkilerini incelemesi, Spalding'in 1872'de böcek davranışları ve ekolojileri konusundaki çalışmaları, Karl Semper'in hayvan ekolojisini konu alan Doğal Varoluş Koulları Tarafından Etkilenen Hayvan Yaşamı (*Animal Life as Affected by the Natura Conditions of Existence*) kitabında besin zinciri kavramını ele alması, Roscoe Pound ve Fredericke E.Clements'in bitki ekolojisi alanında yaptığı çalışmalar, doğaya ilgiyi ve farkındalığı artırması bakımından çevre hareketlerinin gelişiminde etkili olan bilimsel çalışmalardır. (Duru, 1995)

Alman bilim adamı Hesse'nin 1924'te yayınlanan Hayvanların Ekolojik Coğrafyası, Gause'un 1934'deki Yaşam Savaşı, Lack'ın 1954'deki Hayvan Popülasyonlarının Doğal Dengesi eserleri bu dönemin ekolojik harekete zemin hazırlayan diğer öne çıkan bilimsel çalışmalarıdır.

2.1.1. Ekolojik Hareketlerin Tarihçesi

2.1.1.1. Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkışı

İnsanlığın karşı karşıya kaldığı en ciddi problemlerden birini oluşturan olan çevre sorunları, doğanın kendini yenileme kapasitesinin dış etkilerle bozulması neticesinde baş göstermiştir. Çevresel tahribatın sorumlusu olarak gösterilen Sanayi Devrimi ile tahribat ciddi boyutlara ulaşmış olmakla birlikte, sorunların ortaya çıkmasına yol açan gelişmeler çok daha gerilerde yatmaktadır. Bu bağlamda çevresel bozulmanın, insanlığın araç yapımını ve kullanımını keşfederek, üretim yapmaya başlaması, yerleşim yerleri kurması ve bu vasıtayla doğayı sömürmeye başlaması ile ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Tarihte Sanayi Devrimi'den de önce muhtelif dönemlerde çevresel bozulmaya yol açabilecek olaylar meydana gelmiştir. Savaşlar ve nüfusun belirli bölgelerde

toplanması gibi gelişmelere paralel olarak, bataklıkların kurutulması, ormanların yakılması suretiyle yeni tarım alanları açılması gibi insanın doğaya yönelik müdahalesine örnek oluşturan olaylar, tarihte çevresel bozulmaya yol açan kesitlerdendir. 1542’de şu anda Los Angeles’in olduğu bölgede Kızılderililerin yaktıkları ateşten ve 1285’te Londra’da yakılan kömürden kaynaklanan hava kirliliği literatürde çevre sorunlarının ilk örnekleri olarak gösterilir (Duru, 1995)

Bahsedilen tarihi kesitlerde ender olarak gerçekleşen küçük çaplı bu olaylar, ilkin insanlığı ve yeryüzünü tehdit edecek boyutlara varmıyordu. Doğa kendini yenileyerek, sahip olduğu dengeyi koruyabiliyordu. Ancak Sanayi Devrimi ile birlikte insanın doğaya müdahalesi had safhaya ulaştı. Teknolojinin gelişmesine paralel olarak sanayileşme, hızlı kentleşme, nüfus artışı, kirliliğin çeşitlenmesi, tarım ilaçlarının doğal dengeye zarar vermesi, doğal kaynakların sorumsuzca ve bilinçsizce kullanımı, sulak alanların kurutulması gibi insanın doğaya yönelik müdahaleleri birçok sorunu beraberinde getirmiş, doğadaki tahribatın boyutlarını ciddi düzeyde artırmıştır. Bu olumsuz gelişmeler insanlığı çevresel sorunlarla yüzyüze getirerek, gerekli önlemleri almaya yönelik girişimleri gündeme getirmiştir. Bu çerçevede, ekolojik harekete yönelik ilk tepkilerin ve doğayı korumaya yönelik tedbirlerin, çevresel tahribatın etkileri sonucunda gündeme geldiği söylenebilir.

2.1.1.2. Çevre Hareketini Simgeleyen İlk Örnekler

Çevre hareketinin ilk olarak nerede başladığını tespit etmek oldukça zordur. Çevre hareketinin kökeninin Eski Mısır ve Antik Yunan’a kadar uzandığını iddia edenler olduğu gibi, bazı Avrupa ülkelerinde yapılan düzenlemelerin de doğayı koruma anlamında ilk gayretler olduğunu söylemek mümkündür. Sözelimi bu gayretler arasında Roma’da meyve ağaçlarının korunması için alınan önlemler, Almanya’da tarım alanlarının ağaçlandırılmasına yönelik yasalar, İngiltere’de yaban kuşlarını korumak amacıyla yapılan düzenlemeler (Duru, 1995) sayılabilir.

Çevre sorunlarına karşı oluşan ilk tepkiler Sanayi Devriminin yol açtığı olumsuz sonuçlara yöneliktir. Batı’da hâkim olan Aydınlanma düşüncesinin sorgulanmasıyla paralel olarak doğa bilimlerinin gelişmesi, ekolojinin bir bilim dalı olarak saygınlık

kazanması çevre hareketlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Ayrıca çevreye yönelik araştırmaların artmasıyla, doğaya müdahalenin boyutları ortaya konmuş, doğadaki bozulmaya dikkati çeken yayınlar ile çevrecilik anlamında bir kıpırdanma başlamıştır. Bu ilk tepkiler “sistemli olmayan, cılız” (Duru, 1995:10) olarak nitelendirilse de ileride ortaya çıkacak olan çevre hareketlerine zemin hazırlaması bakımından önemlidir.

Çevre bilincinin ortaya çıkmasıyla birlikte dünyanın çeşitli yerlerinde farklı amaç ve kaygılar neticesinde koruma alanlarının oluşturulması gündeme gelmiştir. Fakat bu dönemdeki koruma girişimleri henüz modern çevrecilik ilkelerinden oldukça uzak, doğal kaynakların tükenmemesi amacına yöneliktir. Bu dönemdeki çevre korumacılığının daha çok üst tabakaların avlanması için, yaban hayvanlarının korunması amacıyla yapıldığını söylemek mümkündür. Bahsi geçen dönemde hakim olan sosyal atmosfer, bilinçli bir çevrecilikten ziyade hem Avrupa’da hem de Amerika’da üst sınıfların eğlence ve kullanımına yönelik koruma alanları oluşturulmasını gerektiriyordu. (Duru, 1995).

Çalışmanın bu kısmında bazı Avrupa ülkeleri ve Amerika’da çevreci hareketin ilk örneklerini simgeleyen girişimlere değinilecektir.

İngiltere

İngiltere’de çevre korumacılığı sistemli olmaktan ziyade daha çok avcılarının çıkarlarını korumaya yöneliktir. 1534’te Kral VIII. Henry döneminde yaban kuşlarının korunmasına yönelik yasa çevre korunması alanında ilk yasal düzenleme (Duru, 1995:10) olarak kabul edilir.

İngiltere’de yasal düzenlemenin pratiğe dökülerek, doğa amacına yönelen Avrupa’daki ilk örgütlemelere de rastlamak mümkündür. Duru, “British Commons, Open Spaces and Footpaths Preservation Society (1865)”, “Royal Society for the Protection of Birds (1889)”, “National Trust (1895)” gibi gönüllü kuruluşları çevreci örgütlenmenin İngiltere’deki ilk örnekleri arasında sayar. 1889’da temelleri atılan Royal Society for the Protection of Birds (Kraliyet Kuşları Koruma Derneği) bugün bir milyondan fazla üyesi ile halen dünyadaki en güçlü (Duru, 1995:10) doğa koruma kuruluşlarından biridir.

Yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde “Zoological Society of London”, “Society for the Preservation of the Fauna of the Empire” gibi yaban hayatının korunması amacıyla çalışmalar yapan dernekler kuruldu (Duru, 1995:19). Bu dönemde çevreci örgütlerin sayısının ve etkisinin artmasında, İngiltere’deki hızlı sanayileşmenin doğal güzellikleri, toplumdaki düzeni ve gelenekleri bozucu etkisi önemli bir faktör olmuştur. Yirminci yüzyılın başında hızlı bir şekilde gelişen çevre korumacı hareket I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla kesintiye uğramıştır. Savaşın çevrenin tahribatına yeni boyutlar getirmesine rağmen ilginçtir ki, savaşın ardından 1930’lara kadar ciddi ölçüde çevre koruma girişimine rastlanmaz. 1931’de kurulan “New British Trust for Ornithology” kuşbilim alanında önemli çalışmalar yapmıştır. (Duru, 1995:20) 1958’de kurulan Council for Nature, doğanın korunması amacıyla kurulan gönüllü örgütleri aynı çatı altında toplaması bağlamında çevreci hareket açısından önemli bir gelişmedir.

Özetlemek gerekirse, çevreci hareketin ilk aşamasını oluşturan bu dönemde İngiltere’deki doğa koruma girişimlerinde avcılık, ormancılık gibi hem geçim hem de eğlence kaynaklarının korunması amacı belirgin olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda İngiltere’de o dönemde hâkim olan yaban hayatının ve doğal kaynakların korunması anlayışının, bugünkü çevreci hareketlerin temel çalışma alanı olan ‘doğal yaşamı insan müdahalesine karşı koruma’ yaklaşımından farklı olduğunun altını çizmek gerekir.

Amerika

Amerika’daki çevre bilincinin gelişimini temsil eden girişimler de İngiltere’ye benzer şekilde ormanların, nehirlerin ve doğal alanların korunması amacına yöneliktir. Sanayi Devriminin getirdiği hızlı sanayileşmeyle birlikte artan enerji ihtiyacı ve konut yapımı için ormanların kaynak olarak kullanılması tahribatın boyutlarını artırmıştır. Ormanların insan-doğa ilişkisindeki ayrıcalıklı bir konumda olması da, doğal kaynakların tahribatından en fazla ormanların etkilendiği ve korunması gereğini gündeme getirmiştir (Duru, 1995:13), (Porritt, 1989), (Carson, 2011).

Ormanların ve diğer doğal kaynakların ekonomik yönü ağır basan kaygılarla sömürülmesiyle ortaya çıkan tahribatın etkilerine bilimsel yönden dikkati çeken yayınlar Amerika’da çevre korumacılığın temelini oluşturmuştur. Kuşkusuz bu

yayınların en önemlisi, George Perkins Marsh'ın 1864'te yayınlanan "Man the Nature" kitabıdır. Çevreye duyarlılığı tetikleyerek, doğadaki insan müdahalesinin boyutlarına dikkat çekmeyi başaran kitap, çevreci hareketin gelişiminde önemli bir etki oluşturmuştur (Çoban, 2013).

Amerika'daki çevre hareketinin gelişim sürecindeki dinamikleri analiz edebilmek için çevreci hareketin düşünsel kökenlerine değinmekte fayda vardır. Amerika'da çevremerkezli doğa anlayışının kökleri, Romantizm akımının da bir parçası olarak değerlendirilen Aşkinci Felsefe'ye dayanır. İlahi olana ulaşmanın mantık yoluyla değil, sezgi ve içgüdülerle mümkün olduğunu, mutluluğa ancak doğayla uyumlu olarak ulaşılabileceğini savunan Aşkinci Felsefe'nin; yaban hayatının yüceltilmesi, doğanın ekonomik değeri dışında bir değere sahip olduğu gibi ilkelerinin sonraki dönemlerde ortaya çıkan çevreci hareketlerin doğasını belirlemede etkili olduğunu (Aslan ve Yılmaz, 2001) burada söylemek gerekir.

19. yüzyılda Amerika'da etkili olan Aşkinci Felsefe'den temel alan Amerikan Aşkinci Çevreciliği'nin Ralph W.Emerson, Henry D.Thoreau, John Muir gibi öne çıkan düşünürleri ortaya koydukları görüşlerle çevreciliğin şekillenmesinde oldukça etkili olmuşlardır. Bu isimler bir yandan doğa felsefesine açılım sağlayan görüşleriyle çevreciliğin, doğa koruma ve milli park düşüncesinin şekillenmesini sağlarken bir yandan da içinde buldukları dönemin fikir ve sanat dünyasını etkileyerek, çağdaş Batı düşüncesine katkıda bulunmuşlardır. Bu düşünürlerin ortak noktası, doğa felsefesine katkı sunmaları olmakla birlikte, doğaya bakış açılarında önemli farklar da bulunmaktadır. Örneğin, Emerson'un insanın doğa aracılığı ile Tanrıya ulaşabileceğini savunarak bir nevi doğayı araçsallaştırması çevremerkezli yaklaşımdan ziyade insan merkezli bir noktaya daha yakınken, temel prensipleri paylaştığı Emerson'dan oldukça etkilenen Thoreau, doğanın ancak vahşi yaşamın korunmasıyla mümkün olacağını ileri sürerek çevremerkezli çevreciliğin en önemli temsilcilerinden biri hâline gelmiştir. Thoreau'ya göre insan gerçek eğitimini doğadan alır ve insan doğadaki organik düzenin bir parçasıdır (Ünder, 1996:88). Thoreau'nun doğada tek başına yaşaması ve bu

deneyimden hareketle düşüncelerini ortaya koyması, Aşkını Felsefe'nin hem teorik hem de pratik temellerini oluşturmasında etkili olmuştur.¹¹

Amerika'da çevre hareketinin gelişim sürecini etkileyen bir başka isim John Muir'dir. Doğanın korunmasını yine insan için gerekli gören Thoreau'dan doğaya atfettiği anlam ile ayrılan John Muir, doğanın korunması meselesini, insana sağladığı faydadan tamamen bağımsız bir yaklaşımla ele alır. Yaban hayatının ve doğal alanların korunması için yaptığı çalışmalar John Muir'i Sierra Clup'un öncüsü haline getirmiş ve ekolojik dengeyi merkeze koyan çevreciliğin temel argümanlarını oluşturmasını sağlamıştır. Muir'in modernite ve uygarlık eleştirisini, mekanistik evren anlayışının kaynağı olan Kartezyen düşünceye yönelterek, doğayı makine olarak değil, aksine yaşayan canlı ve dinamik bir organizma olarak değerlendirmesini de ekolojik düşünceye katkısı açısından vurgulamak gerekir (Ünder, 1996).

Amerika'da çevre hareketinin düşünsel arka planını oluşturan felsefi zemini, Emerson, Thoreau, John Muir gibi düşünürler özelinde ele aldıktan sonra çevre düşüncesinin çevre hareketine dönüşmesini sağlayan girişimler şu şekilde sıralanabilir:

Çevre korumacı anlayışın yaygınlık kazanmasıyla Amerika'nın daha çok kıyı bölgelerinde birçok doğal alan korumaya alındı. Bu çalışmalar her ne kadar doğal hayatın korunması ve tahribatın engellenmesine yönelik olsa da çağdaş anlamda çevre koruma faaliyeti olarak kabul edilen gelişme; 1872'de bir yasa ile Yellowstone Milli Parkı'nın oluşturulmasıdır (Duru, 1995).

Yellowstone Milli Parkı çağdaş anlamda koruma altına alınan doğal alanların ilk örneğini oluşturarak, birçok ülkenin yasal düzenlemelerle korunan alan politikalarını geliştirmesine öncülük etmiştir. Nitekim 1909'da İsveç'te, 1914'te İsviçre'de Avrupa'nın ilk milli parkları ilan edilmiştir. Avusturya ve Yeni Zelanda'yı da bu

---

¹¹ Thoreau'nun doğa felsefesine ve çevre düşüncesine yaptığı katkılar kadar, siyasi tarihe politik argümanlarıyla sağladığı açılım da önemlidir. Thoreau'nun siyasi literatüre kazandırdığı 'sivil itaatsizlik' kavramı ve bireysel özgürlüğü önceleyen görüşleri Mahatma Gandhi, Martin Luther King gibi liderlere ilham kaynağı olmuştur. Bu çalışma açısından vurgulanması gereken nokta; Thoreau'nun özgürlük ve doğanın korunmasını ilişkilendiren yaklaşımıdır. Thoreau insan davranışlarında doğa kurallarının belirleyici olduğunu, insanın ancak kendi doğası ile doğanın kuralları arasındaki uyumu yakaladığında özgür olacağını savunur (Thoreau, 2003:27).

dönemde yaban hayatını korumayı ve doğa koruma düşüncesini benimseyen ülkeler arasında saymak mümkündür (Aslan ve Yılmaz, 2001).

Çevreci hareketin gelişme periyodunda kuşbilimcilerin, avcılarının ve gönüllülerinin katılımıyla doğal kaynakların sınırsız kullanımını önlemeye yönelik örgütler oluşturuldu. Bu örgütlerden en etkin olanı kuşkusuz 1892’de California’da John Muir öncülüğünde kurulan Sierra Clup’tur. Biyoçeşitliliğin ve çevrenin korunması amacıyla kurulan örgüt halen Amerika’nın en köklü ve en başarılı gönüllü çevre kuruluşlarının başında gelir. 2018 itibariyle 2.4 milyonu aşan üye sayısı ile Sierra Clup çevre duyarlılığının yanı sıra eğitim, sağlık, enerji, lobicilik, yerel aktivizm konularında da taban oluşturmayı başaran etkin bir çevre örgütüdür. Örgütün kurucusu John Muir’in, o dönem hakim olan doğayı kaynakların kullanımını için koruma anlayışından farklı olarak, kalkınmanın olumsuz sonuçlarına karşı doğayı korumayı amaçlaması yönüyle de Sierra Club çevre bilincinin oluşumunda etkili bir örgüttür (Çoban, 2013).

Duru (1995:19)’nun çevre koruma hareketinin ilk örnekleri arasında saydığı ‘‘United States Forrest Service’in ilk başkanı olan ve çevreci akımların öncüsü olarak değerlendirilen Gifford Pinchot, Pinchot’u önemli ölçüde etkileyen Marsh, yaban hayatının savunucusu Thoreau, milli park fikrini ortaya atan Muir gibi isimlerin Amerikalı olması, çevrenin korunmasına yönelik ilk girişimlerin Amerika’da başladığının göstergesi olarak değerlendirilir.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde çevreci hareketlerin ilk örnekleri Amerika ve İngiltere’de ortaya çıkmakla birlikte, doğanın korunmasına yönelik ilk ciddi adımları atan ülke konumunda Amerika’nın olduğunu, çevreci hareketin daha sonra Fransa, Almanya, İtalya gibi gelişmiş Avrupa ülkelerinde yaygınlaştığını vurgulamak gerekir.

Almanya

Çevre hareketin ilk gelişim süreci Almanya’da da diğer ülkelerle benzer bir seyir izlemekle birlikte, yeşil hareketin diğer ülkelere nazaran daha güçlü geliştiği yer olması yönüyle farklılık arz eder.

Almanya’da 1800’lü yıllarda ormanlar, yaban kuşlarını, nehir ve akarsuları korumaya yönelik ilk girişimlerin olması, savaş dönemlerinde hareketin

durağanlaşması, 1960'lı yıllarda ise artan bir ivme kazanması şeklinde özetlenebilecek olan çevre hareketinin gelişim süreci yukarıda ele alınan İngiltere ve Amerika'daki örneklerine paralel bir seyir izlemiştir. Başlangıçta bu ülkelere benzer şekilde doğanın korunması amacıyla korumacılık yönü ağır basan hareket, II. Dünya Savaşı döneminde Almanya'daki siyasal atmosferin çevre örgütlenmeleri üzerinde de etkili olmasıyla diğer örneklerinden ayrılır (Duru, 1995).

Almanya, tarihindeki ırkçı politikalarında olduğu kadar ekoloji ve çevre koruma konularında geliştirdiği farklı yaklaşım ile ortaya koyduğu pratiklerle de oldukça farklı bir konumdadır. Bir yandan insanlık tarihinin en dehşet verici ırkçı politikalarına ve öjenist fikirlerin pratiğe dökülmesine tanık olan Almanya, diğer yandan doğaya saygının ve çevre hassasiyetinin yasal zeminde örgütlenmesine imkân tanınmasıyla oldukça girift bir yapı oluşturmaktadır. Nazi Ekolojisinin düşünsel ve tarihsel kökenleri, bu yaklaşımın temel argümanlarıyla beraber değerlendirildiğinde ise birbirinden çok farklı bu iki karşıt olgunun birbiriyle çelişmediğini, bilakis temelde aynı eksenden geliştiğini¹² görmek oldukça şaşırtıcıdır (Olgun, 2017:272).

Çevre hareketinin gelişim süreci incelenirken, Almanya'da bu sürecin kendine özgü pratikleri olması ve Almanya'nın yeşil hareketin en köklü ve güçlü geliştiği yer olması nedeniyle ayrıca üzerinde durulmalıdır. Bu bağlamda Almanya'daki çevre hareketinin gelişim sürecini ortaya koymayı amaçlayan bu kısımda, Alman çevre hareketinin tarihsel ve düşünsel kökenleri ile Nazi Ekolojisinin temel argümanları ele alınacaktır. Bu amaçla ilkin Nazi Ekolojisine entelektüel boyutta katkı sağlayan Romantizm akımına, Nazi Ekolojisine etnik ve ulusal bir sembol olarak ormanların katkısına, kan ve toprak mistisizminin pratiklerine ve Ernst Haeckel'in Nasyonal Sosyalizmin doğa algısındaki rolüne değinilecektir.

a. Romantizm

Moderniteye, kapitalizme ve kurumlarına bir eleştiri ve tepkiden doğan edebiyat, müzik, resim, tiyatro gibi sanatsal faaliyetlerle ifade edilen entelektüel bir hareket (Olgun, 2017:273) olarak tanımlanan Romantizm bir yandan ekolojik görüşün

---

¹² Nazi Ekolojisinin temel argümanları, tarihsel ve düşünsel kökenlerinin detaylı okuması için bkz. Olgun (2017).

argümanlarına kaynaklık ederken, diğer yandan sezgi ve duyguların ürünü olarak gördüğü ‘kültür’e vurgu yaparak organik bir toplum modeli önerir.

Romantizm çok geniş ve kapsamlı bir akım olmakla birlikte, sanayileşme ve kapitalizmin getirisi olan modernleşme, şehirleşme, rasyonelleşme, sekülerleşme gibi ‘şeyleşme’lere (Löwy ve Sayre, 2007:23) ve makineleşmenin çevreyi mekanikleştirmesine duyulan rahatsızlığın neticesinde ortaya çıkması insan-doğa ilişkisine sağladığı açılım yönüyle önemlidir.

Aydınlanma düşüncesinin insanın evren anlayışından ilahilik fikrini silerek, evreni yalnızca makinadan ibaret gören, yaşamdan geriye mekanik bir kabuk bırakan (Caryle, 1976:255) materyalizmi eleştiren romantikler yapay ve mekanik olanı değil sezgi ve içgüdülerle kavranabilen dinamik, canlı ve organik yaşamı yüceltmektedirler.

Mekanist dünya görüşünün insan-doğa anlayışına en net eleştirileri getiren düşünürlerden biri olan Thomas Caryle’ın ifadesiyle:

“İçinde yaşadığımız bu çağı tek bir sıfatla nitelememiz istense, bu çağı kahramanlığın yada sofuluğun, felsefenin yada ahlakın çağı olarak değil öncelikle mekanik çağ olarak adlandırırız. Bu çağ, sözcüğün iç ve dış tüm anlamlarıyla mekaniklik çağıdır...” (Löwy ve Sayre, 2007:49).

Aydınlanma düşünürlerinin akli ve akıl sahibi olan insanı yücelten anlayışına karşın Romantizm’e göre aklın öncülüğündeki bilimin rasyonel ve indirgemeci yöntemi gerçeğe ulaşmakta yetersizdir. Romantizme göre gerçeğe ancak sezgi, duyu ve içgüdüler yoluyla (Pepper, 2001:77) doğayı temaşa ederek ulaşılabilir. Bir başka deyişle Romantizm’de aklın ve mantığın aşırı yüceltilerek, üstün bir değer atfedilmesi anlayışı, yerini duyguların, tutkuların ve sezgilerin bilgeliğine bırakır. Doğaya bu bakış açısıyla yaklaşıldığında doğa, ilham alınacak bir kılavuz, bilgeliğin kaynağı bir öğretmen (Ünder, 1996:85) olarak algılanır.

Buradan hareketle, Alman ekolojik düşüncesinin oluşumunda önemli derecede tesirleri bulunan Romantizm’in insan-doğa ilişkisinin algılanışına getirdiği açılım; Almanya’nın diğer ülkelere kıyasla daha köklü ve güçlü bir çevre hareketine ev sahipliği yapmasında ayırt edici temel bir noktayı oluşturur. Bu çerçevede Alman

ekolojik düşüncesinin kendine özgü yapısını kazanmasında Romantizm'in etkin rol oynadığını söylemek mümkündür.

b. Etnik ve Ulusal Bir Sembol Olarak Ormanlar

Romantizm sanayileşmeye, insanın doğaya müdahalesine karşı çıkarken bir yandan da ormanların Alman olmanın sembolü haline gelmesini sağlamıştır. Almanya'da doğaya saygı ve hassasiyetinin yoğun olduğu 18. yy'ın ikinci yarısında Ernst Moritz Arndt, Ludwig Kahn, Heinrich Kleist gibi sanatçıların katkılarıyla, ormanlar bir yandan entelektüel bir boyut kazanırken bir yandan da orman kavramı siyasal bir anlam kazanarak Alman ulusal kimliğinin nüvesini oluşturmuştur (Ünder, 1996)

Bu dönemde Almanya'da ormanlar kahramanlığın, milliyetçiliğin, anavatana duyulan tutkulu sevginin sembolü haline gelmiştir. Ormanlara maddi değerlerinin ötesinde bir anlam yüklenerek, ulusal kimlik ve siyasal ekseninde farklı bir önem atfedilmiştir.

19. yy'da Romantizm akımının öne çıkan entelektüelleri edebiyat, resim, müzik vs. sanatları aracılığı ile orman ve doğayı eserlerine yansıtmışlardır. Bu şekilde sanatsal faaliyetlerle ormanlar ve Alman kimliği arasında milliyetçilik ekseninde kurulan ilişki, ileride Hitler Almanyasının ekoloji anlayışını da şekillendirecektir.

c. Kan ve Toprak Mistisizmi

Nazi Ekolojisinin düşünsel temelini oluşturan yaklaşımlardan bir diğeri çevrecilik ile faşizmin sentezini oluşturan Kan ve Toprak mistisizmidir. Yaklaşım, öne çıkan isimleri Ernst Moritz Arndt, Wilhelm Heinrich Riehl'in temel argümanlarıyla özetlenebilir (Yardımcı, 2006).

Arndt, kimi yazarlarca ormanların ekonomik çıkarlar uğruna sömürülmesine karşı çıkan ve Alman vatanını ateşli bir vatanseverlikle yücelten görüşleri nedeniyle Alman ekolojik düşüncesinin ilk temsilcisi olarak değerlendirilir. Alman ırkının üstünlüğünü savunan Arndt milliyetçiliği kadar köycülük konusundaki fikirleriyle de

tanınmaktadır. Arndt'a göre insan ve doğa karşılıklı olarak birbirini şekillendirmektedir (Yardımcı, 2006).

Arndt'ın ırkçı milliyetçilik çerçevesinde doğaya atfettiği değer, doğanın kendisinden değil, Alman ırkı için anlam ifade etmesinden kaynaklandığı için çevremerkezli olmaktan ziyade insanmerkezli yaklaşıma yakındır. Bu durum Arndt'ın tutarsız bir yöntem izlediğine işaret etmesine rağmen çevrecilik ile ırkçılığı bağdaştırma gayretleri ilerde ortaya çıkan örgütsel oluşumları ve gençlik hareketlerini etkilemiştir.

Arndt'ın öğrencisi ve kan-toprak mistisizminin önde gelen savunucularından olan Riehl 1853'te yazdığı Alan ve Orman makalesinde yaban hayatı ve doğa hassasiyetini milliyetçilikle özdeşleştirmektedir. Riehl'in fikirleri etnik ırkçılığın çevreyle olan sentezini Arndt'ın yaklaşımından bir adım ileriye götürerek (Olgun, 2017:279) Nazi Ekolojisine dayanaklık etmiştir (Yardımcı, 2006).

d. Ernst Haeckel ve Ekoloji Biliminin Nazi Ekolojisine Katkısı

Nazi Ekolojisinin çevrecilik ile ırkçılığı sentezleyen pratiklerine kaynaklık eden bir başka isim ekoloji biliminin ayrı bir disiplin olarak gelişmesini sağlayan Ernst Haeckel'dir. Daha önce Haeckel ve ekoloji konusu detaylı olarak ele alındığı için burada Nasyonal Sosyalizmin doğa anlayışına temel oluşturan argümanlarına kısaca değinilecektir.

Haeckel'in Sosyal Darwinizmden ilham alarak geliştirdiği Monizm felsefesi insan ile doğanın bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini savunur. Haeckel anti-seminizm ve ırkçılık eğilimli düşünceleri, milliyetçiliği ırkçılıkla yoğuran anlayışı ile Nasyonal Sosyalizm'e kaynaklık eden ideologlardan biri hâline gelmiştir. Alman ırkının üstünlüğünü savunan ve ırkların karışmasına karşı olan Haeckel, Nazi hareketinin güçlenmesiyle görüşlerini politik arenada tatbik etme fırsatı bulmuştur (Yardımcı, 2006).

Nazi dönemi ekoloji anlayışının oluşmasında etkili olan faktörleri böylece özetledikten sonra bir değerlendirme yapılacak olursa beklenenden farklı bir sonuç çıkar. Konunun başında Nasyonal Sosyalizmin ırkçı ve anti-semitist politikalarının ekolojik hassasiyet ve doğaya atfedilen yüksek değer ile iç içe bulunmasının oldukça

ilginç (Olgun, 2017:272) olduğu belirtilmişti. Birçok çalışmada, ilk bakışta bir arada olması imkânsız gibi görünen bu iki olgunun birbiriyle çelişmediği, hatta aynı hattan temelden köken aldığı iddia edilmektedir. Nazi Ekolojisinin teorik altyapısını oluşturan argümanlar insanmerkezli ve çevremerkezli yaklaşımlar ekseninde tekrar tartışıldığında ise ortaya, ilkin kabul edilen varsayımdan daha farklı bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Nazi Ekolojisinde doğanın ve yaban yaşamının yüceltilmesi, tabiata olan duyarlılık doğanın içsel değerinden kaynaklı değil, doğanın ulusal kimlik ve etnik kültür inşasına katkısından kaynaklanmaktadır. Bir başka ifadeyle Nazi Ekolojisinde doğaya milliyetçilik çerçevesinde farklı bir anlam atfedilmektedir. Doğa, çevresel bir bakış açısından ziyade, salt milliyetçilik kavramı üzerinden değer kazanmaktadır. Bu sebeple Nazi Ekolojisinde tabiat sevgisi ve ırkçı politikaların bir arada olduğu ortaklık, aslında köklü bir ayrışmayı bünyesinde barındırmaktadır.

2.2. TOPLUMSAL HAREKET OLARAK ÇEVRECİLİK

1960'ların oralarından başlayarak, gelişmişlik düzeyi, siyasi-iktisadi düzeni, kültürü ve sosyolojik dokusu birbirinden çok farklı pek çok ülkeye hızla yayılan protesto dalgası, yaşamın her alanında köklü bir dönüşüm sloganlarıyla yükselen hareketlere yol açmıştır. 1968 dalgasının ilk tetikleyicisi, öğrenci protestoları olsa da, kuşkusuz hareketin yükselişinde dönemin siyasi-ekonomik atmosferi etkili oldu. Siyasal mekanizmaların baskı ve dayatmasına karşı boyun eğme yada uzlaşma yerine başkaldırı tutumu 68 hareketinin belirgin özelliğidir. Her alanda dayatılmış kalıplara yöneltilen protesto eylemleri, modern toplumun ve kurumlarının sorgulaması dünya geneline yayıldı. Amerikan işgaline karşı Vietnamlıların direnişinin ezilen ve sömürge toplumlara örnek teşkil etmesi de hareketin yükselişinde etkili olan diğer bir faktördür. Yine de bu anti-empyralist eğilimin protestoları yönlendirmekle birlikte, hareketin her yerde aynı niteliği kazanmadığı, buna bağlı olarak her ülkede siyasal bir harekete temel oluşturmadığı söylenebilir.

1968 dalgasının ortaya çıkardığı zengin hareketler yelpazesinin içinde değerlendirilen Çevreci Hareketin nasıl konumlandığının anlaşılabilmesi için toplumsal hareketlerin niteliklerinin, ortaya çıkış şekli ve özelliklerinin ele alınması

gerekmektedir. Bu çerçevede toplumsal hareketler literatüründe sosyal hareketlerin nasıl tanımlandığı, hangi niteliklerin belirleyici olduğu, eski-yeni toplumsal hareket ayrımı üzerinde durulacak, sosyal hareketleri açıklayan kuramsal görüşlere değinilecek ve ardından çevreci hareketin konumu ele alınacaktır.

2.2.1. Sosyal Hareket Kavramı

Giddens (2000:540)'e göre “yerleşik alanın dışındaki toplu eylemler yoluyla, ortak bir çıkarı korumak ya da ortak bir hedefe erişmeyi sağlayabilmek için girişilen toplu bir çaba”dır.

J.Raschke ise “belirli amaçların peşinde koşan, sosyal bir değişim isteyen, harekete geçmiş, birbiri ile dayanışma içindeki kişilerden oluşan hareket” olarak tanımlarken, süreklilik ve yüksek sembolik bütünleşmeyi sosyal hareketlerin olmazsa olmazı olarak görür. Bunların yanı sıra, J.Raschke sosyal hareketlerin nitelikleri olarak doğal organizasyon, hareketlilik, düşük düzeyde rol ayrımı, ortak amaç gibi karakteristik özellikleri sayar.¹³

2.2.2. Sosyal Hareketin Ortaya Çıkışı

Sosyal (Toplumsal) Hareketler son yüzyılda ortaya çıkmış bir olgu değildir. Çok eski çağlardan beri çatışmalar, isyanlar, çeşitli direniş biçimleri olarak toplumsal hayatta var olan bu hareketler, hak arayışlarının, mücadele yöntemlerinin 1960 sonrası çeşitlenerek hızla yayılmasıyla birlikte biçimlenmiş ve dönüşmüştür. İlkçağ'dan itibaren köle ayaklanmaları, yerli toplulukların eylemleri, köylülerin ve bazı toplumsal kesimlerin başkaldırıları, çeşitli sebeplerle ortaya çıkan devrimci eylemler toplumsal hareketlere örnek olarak gösterilebilse de, toplumsal hareketlerin Batı'da 18. yüzyılda ortaya çıkıp geliştiği kabul edilir (Coşkun, 2006).

---

¹³ Toplumsal Hareketler literatürü oldukça geniş olmakla birlikte, kuramsal çerçevenin anlaşılabilmesi için bkz. Coşkun (2006).

Sosyal alanda ortaya çıkan gelişmelerin etkisini siyasal alanda da bulmak mümkündür. 1960'lı yıllar sosyal olayların siyasallaşarak yahut siyasi-iktisadi hadiselerin topluma sirayet etmesi şeklinde toplumsal değişim ve dönüşümlere tanık olunan dönemdir. 1960'lardan itibaren kapitalizmin sürekli büyüme miti ve hayat şartlarında sürekli iyileşme sağlama vaadi Batı'daki reel gelişmelerin de etkisiyle geçerliliğini yitirmiştir (Ceritli, 2001).

Bu bağlamda 19. yüzyılın ikinci yarısı artık, dünyayı etkisi altında almış olan modernitenin sorgulandığı, toplumsal hareketlerin odağının ekonomik ve siyasi hak arayışlarından, kültürel alana yöneldiği, kimlik ve aidiyet eksenli yeni mücadeleleri ön plana çıktığı eylemsel bir dönüşümün yaşandığı bir dönemdir. Endüstrileşmenin ve modernitenin yarattığı çeşitli sorun ve bunalımlar toplumda çıkış kaynağı ve odağına yerleştirdiği öncelikleri farklı olsa da ortak özelliklere sahip birçok hareketliliğin oluşmasını sağlamıştır.

2.2.3. Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler

Eski olarak nitelenen hareketler hangi özellikleri itibariyle eskidir? Hangi sahalarda yoğunlaşan hareketler yeni olarak görülmektedir? Küreselleşmenin de etkisiyle 19 yüzyılın ikinci yarısında önüne 'yeni' sıfatı eklenen her şey tam ve mutlak manasıyla yeni midir? Eski ve Yeni Toplumsal Hareketlerin birbirinden tam olarak nasıl farklılaştığı ya da hangi unsurların 'yeni' olduğu meselesi literatürde üzerinde uzlaşıya varılan bir konu değildir.

Toplumsal Hareketleri süreklilik ve kopuş teorileri ekseninde ele alan çalışmalarda, geçmişten tam bir kopuş içeren kuramlar geçmişle bağı önemli ölçüde kopararak, etkileşimi yok saydığı için eksik görülürken, yeni hareketlerin geçmişle bağı göz önüne alarak, yeni olan her şeyin bir öncekinin devamı şeklinde değerlendirilmesinin daha doğru sonuçlara ulaştıracağı (Tatar, 2013:11) ifade edilmektedir. Öyleyse 'yeni' nitelemesini eski toplumsal hareketlere süreklilik içinde ilaveler ve değişimler olarak değerlendirmek gerekir. Nitekim Claus Offe (1985:835) bireysel özgürlük, eşitlik, barış gibi yeni toplumsal hareketlerin sıkça dile getirdiği değerlerin, esasında yeni olmadığını, modernitenin yarattığı modern kültürün kendi iç

çelişkileri ve tutarsızlıklarının yeni hareketlerin yükselişine yol açtığını ileri sürer. Önüne ‘yeni’ nitelemesi eklenen çoğu sosyal hareketin aslında yeni olmadığı iddiası gerçekliğin bir boyutunu oluştururken, bir başka boyut da bu hareketlerin daha önceki dönemlerde var olmayan, var olmasına imkân da olmayan, dolayısıyla değişen toplumsal şartların sonucu ortaya çıktıklarıdır.

Eski ve Yeni Toplumsal Hareketlerin birbirinden tam olarak nasıl farklılaştığı ya da hangi unsurların ‘yeni’ olduğu meselesi literatürde üzerinde uzlaşıya varılan bir konu olmamakla birlikte, pek çok çalışmada ‘yeni’ ibaresi çevre, ekoloji, barış, feminizm, insan hakları gibi 1970 sonrası toplumsal hareketlerin odağına yerleşen meseleler için kullanılmaktadır. Barış hareketleri, kadın hareketleri, ekolojik hareket, nükleer enerji ve küreselleşme karşıtı hareketler vb yeni sosyal hareket olarak kabul edilen bu gruplar sanayi toplumundan bilgi toplumuna, modern toplumdan postmodern topluma geçiş aşamasındaki radikal dönüşümlerin sonucudur.

Giddens’a göre toplumsal hareketleri düzensiz ve gelişigüzel kolektif davranışlardan ayıran başlıca unsur; toplumsal hareketlerin örgütlü ve belirgin bir amaca yönelik olmasıdır. Buna rağmen sosyal hareketlerin çok geniş ve çok çeşitli perspektife sahip olması, birçok ayırt edici unsurun devreye girmesi, temel niteliklerinin saptanmasını da zorlaştırmaktadır (Giddens, 2000:540).

Literatürde toplumsal hareketlerin yapısal değişim süreçlerini açıklayan bir başka yaklaşım da Smelser’e aittir. Smelser toplumsal hareketleri, sistemde ortaya çıkan değişimin içsel bir gerilime yol açması sonucu ortaya çıkan bir olgu olarak değerlendirir (Smith, 1996:36-37). Smelser’e göre hızlı toplumsal değişimler derin ve keskin hatlara sahip sarsılma dönemlerinin (Gençoğlu, 2014:311) neden olduğu gerilim ve dengesizlik durumu toplumsal hareketleri ortaya çıkarmaktadır.

Oysa bu yaklaşımlar bugünkü sosyal hareketlerin çok faktörlü dinamiğini açıklamakta eksik kalmaktadır. Bu yüzden eski sosyal hareket teorileri sadece sanayi toplumunun ekonomik ve sınıf temelli talepleriyle oluşan toplumsal hareketleri açıklamaya yeterken, postmodern (sanayi sonrası) toplumun kültürel ve bireysel talepleri neticesinde ortaya çıkan toplumsal hareketleri açıklamakta yetersiz kaldığı için eleştirilmektedir.

Toplumsal Hareketler literatüründe eski ve yeni toplumsal hareketlerin ele alındığı birçok çalışma olsa da (Offe, 1985; Laclau ve Mouffe, 1985; Melucci, 1985; Touraine, 1992; Smith, 1996; Giddens, 2000; Wallerstein, 2002) bu çalışmada en kapsamlı ayrımı yapan Claus Offe’ın yaklaşımı ele alınacaktır.

Offe ‘eski’ ve ‘yeni’ toplumsal hareketlerin ayrımını yaparken öncelikle eski ve yeni siyasete atıf yapar. Eski siyasette hakim paradigma, emek-sermaye ilişkisi ekseninde gelir dağılımı mücadelesi iken, yeni siyasette kimlik, kişisel özerklik, insan hakları, eşitlik, özgürlük gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Offe eski ve yeni toplumsal hareketler arasındaki farklılıkları; temalar, değerler, etkinlik biçimleri ve aktörler olarak dört temel kategoride inceler (Offe, 1999)

Tablo 1: Eski-Yeni Sosyal Hareketler

	Eski Paradigma	Yeni Paradigma
Aktörler	Grup olarak hareket eden, asıl olarak gelir dağılımı konusunda mücadele eden sosyo-ekonomik gruplar	Grup gibi davranmayan, fakat belli konular etrafında bir araya gelmiş, topluluklar halinde hareket eden sosyo-ekonomik gruplar
Konular	Ekonomik büyüme, gelir dağılımı, askeri ve toplumsal güvenlik, toplumsal kontrol	Barış, çevre ve insan haklarının korunması
Değerler	Özgürlük, tüketim güvenliği ve maddi ilerleme	Merkezi kontrolün karşısında kişisel özerklik ve kimlik
Hareket Şekilleri	a) İçsel: Resmi örgütlenmeler, büyük ölçekli temsil birlikleri b) Dışsal: Çoğulcu ya da işbirlikçi çıkar aracılığı, siyasal parti rekabeti ve çoğunluk oyu	a) İçsel: Enformasyon, düşük düzeyde dikey ve yatay farklılaşma b) Dışsal: Negatif terimlerle formüle edilmiş taleplere dayanan protesto politikaları

Kaynak: (Offe, 1999:67).

Offe’ın eski ve yeni hareketleri karşılaştırırken özellikle hareket biçimlerinin dönüşümünü açıklayan çerçeve, yeni toplumsal hareketlerin içinde değerlendirilen

ekolojik hareketin geçirdiği toplumsal ve siyasal dönüşüm sürecini anlamak için yol göstericidir.

Klasik toplumsal hareketler olarak nitelenen ‘eski’ sosyal hareketler sınıf mücadelesi olarak belli bir grubun protestolarıyla ortaya çıkmıştır. Bu anlamda eski toplumsal hareketler denilince işçi sınıfının burjuvaziye karşı verdiği mücadele ve bağımsızlık mücadeleleri öne çıkmaktadır. Endüstrileşmenin işçi ve burjuva sınıfı olarak birbirine karşıt iki yapıyı ortaya çıkarması, işçi sınıfının hak arayışlarına ve örgütlü mücadeleye başvurmasına yol açmıştır. Marksist yaklaşım toplumsal hareketleri, işçi sınıfının mevcut sosyal düzeni devrim ile ortadan kaldırmasında bir araç olarak (Bayansar ve Bozkurt, 2016:279) görür.

İşçi sınıfının ekonomik ve siyasi çıkar arayışı üzerinden şekillenen eski toplumsal hareketlerin gayesi iktidarı ele geçirmek iken, 1968 sonrası hızla dönüşerek gelişen yeni toplumsal hareketlerde hedef; iktidarı ele geçirmek değil, çeşitli kimlikler ekseninde odağına yerleştirdiği meselelerde kamuoyu oluşturarak karar mekanizmalarını etkilemektir (Önder, 2003).

Sosyal hareketlerin de bu dönemde radikal bir değişim geçirdiği göz önüne alınırsa, klasik sosyal hareketleri sınıf temelli açıklayan teorilerden farklı bir yaklaşımla ele alınması gerektiği anlaşılır. Çevreci Hareketi de bünyesinde barındıran yeni toplumsal hareketlerin sanayi sonrası toplum (Touraine, 1988) ve bilgi toplumu (Melucci, 1995) olması, işçi hareketlerinin işçi hareketlerinin sınıf çatışması temelinde değerlendirilmesine yol açarken, yeni toplumsal hareketleri kimlik ekseninde şekillendirmiştir (Yardımcı, 2006).

Toplumsal hareket kavramına geniş bir çerçeveden yaklaşan teorisyen Alain Touraine, klasik sosyal hareket kuramlarının yeni ortaya çıkan hareketleri açıklamadaki yetersizliğinden yola çıkarak değişen toplum tasavvurunu dikkate alan bir yaklaşım ortaya koyar. Touriane sanayi sonrası toplumu ‘programlı toplum’ kavramıyla tanımlar. Touraine’ın bu yeni toplum modeli yeni sosyal hareketlerin etkisiyle sürekli yeniden üretilmekte ve dönüştürülmektedir. Yani toplum sabit ve statik bir yapı değil aksine değişen, dönüşen dinamik bir sistemdir. Yeni sosyal hareketler ise Touraine’ın yeni

toplum modelini üreten olgulardır. Bu karşılıklı üretim süreci devletle toplum arasındaki çatışmadan değil, toplumsal normları ve kimlikleri oluşturan alan (Önder, 2003:61) olarak tanımlanan sivil toplum içerisindeki toplumsal grupların etkileşiminden kaynaklanmaktadır.

Eski toplumsal hareketler sağ-sol, liberal-muhafazakar, işçi sınıfı-orta sınıf, kırsal-kentsel gibi siyasal ve sosyoekonomik ifadeler çerçevesinde tanımlanırken yeni sosyal hareketlerde toplumsal cinsiyet, kimlik, kültürel yaşam, kent ve mekan gibi temalar öne çıkmaktadır.¹⁴ (Offe, 1999:66)

Toplumda yeni bir yaşam tarzı, alternatif bir toplum modeli oluşturmak amacıyla ortaya çıkan hareketleri, ‘eski’olarak nitelenen sosyal hareketlerin devamı olarak görmek mümkünse de, bunlar öne çıkardığı temalar itibariyle farklılık gösterir. Özellikle kapitalizmin ilk dönemlerinde ekonomik ve siyasal hak arayışı ile oluşan sınıf temelli hareketler, 1968 sonrası yerini geniş bir yelpazeyi oluşturan ve farklı toplumsal talepleri olan gruplara bırakmıştır. Yeni toplumsal hareketler bağlamında değerlendirilen bu grupların içerisinde insan hakları savunucuları, kadın örgütleri, çevreciler, savaş ve nükleer enerji hareketleri, kimlik temelli etnik gruplar gibi farklı politik ve toplumsal süreçlerin ortaya çıkardığı çok çeşitli öğeler vardır.

2.2.4. 68 Hareketi Sonrası Ekolojik Atmosfer

68 hareketinin etkisi siyasal ve kurumsal düzlemle sınırlı kalmamış çok geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Kuşkusuz 68 hareketine hâkim unsur olan protestoların oldukça geniş bir alana yayılmasında kuşkusuz öğrenciler kadar, etnik gruplar, eşcinseller hak ve özgürlüklerinin gelişmesini isteyen kitleler etkili olmuştur. Dolayısıyla 68 süreci tepkisel bir dönem yaratarak, bir çok platformda yeni toplumsal bir anlayışın gelişmesini sağlamıştır.

68 hareketinin oluşturduğu ortam çevre bilincinin gelişmesinde etkili olmuştur. 1970’li yıllar bu anlamda çevre hareketinin gittikçe politik bir dönüşüm geçirmesinde oldukça önemli bir dönüm noktasıdır. Hareketin siyasallaşma sürecine geçmeden önce,

---

¹⁴ Toplumsal hareketleri eski ve yeni siyaset paradigması bağlamında değerlendiren kapsamlı bir çalışma olarak bkz. Offe (1999).

çevre bilincinin gelişmesinde etkin rol oynayan unsurlardan ilk göze çarpan gelişmelere değinmek gerekir.

Bu bağlamda 1962’de yayınlanan Rachel Carson’ın Sessiz Bahar (Silent Spring) kitabı çevre bilincine yaptığı katkı ile oldukça önemlidir. Rachel Carson, aldığı biyoloji eğitiminin de etkisiyle başta DDT olmak üzere tarımda böceklerle mücadele için kullanılan kimyasal ilaçların doğa ve canlılar üzerindeki ölümcül etkilerini, etkileyici bir şekilde ortaya koymuştur. DDT ve benzeri kimyasalların hem insan sağlığını hem de diğer canlıların hayatını tehdit ettiğini, zaten mevcut olan hava kirliliğinin yanına su ve toprağı ciddi boyutta tahribatını eklediğini açık şekilde ortaya koymuştur.

Carson’ın tarımsal üretimde yoğun olarak kullanılan kimyasallara karşı başlattığı mücadele, toplumun dikkatini çekmekle kalmamış Amerikan hükümeti Carson’ın uyarılarını dikkate alarak DDT ve benzeri kimyasalları yasaklamıştır. Carson’ın uyarıları uluslararası boyutta da yankı bulmuş ve 1970’de ABD’de Çevre Koruma Kurumu (EPA) ve Birleşmiş Milletler bünyesinde Çevre Programı, bilinen adıyla UNEP kurulmuştur. Ayrıca Birleşmiş Milletler tarafından 1972’de düzenlenen Stockholm Çevre Konferansı da çevre sorunlarının uluslararası zeminde ele alındığı bir başka girişimdir (Baykal, 2010:3).

Çevre bilincin gelişmesine katkı sağlayan çalışmalardan bir diğeri ise, 1972’de Roma Klübü tarafından hazırlanan Büyümenin Sınırları (Limits to Growth) isimli rapordur. Rapor büyümenin aynı hızda devam etmesi durumunda, mevcut kaynakların tükeneceğini açık bir biçimde ortaya konuyor ve küresel iktisadi bir çöküş öngörüsünde bulunuyordu. Büyümenin Sınırları çevre ve ekonomi arasındaki ilişkiyi ve kaynakların sınırlılığını öngörülerle ortaya koyan önemli bir çalışmadır. Dünyanın karşı karşıya kalacağı sorunlara çözüm olarak ortaya atılan Sıfır Büyüme tezi (Keleş vd., 2008:255) ile sıfır ekonomik büyüme modeli önerilmiştir. Ancak Sıfır Büyüme tezi, kapitalizmin sürekli büyümeye dayanan yapısı ile ters düştüğü için gelişmiş ülkelere uygulanmamıştır. İlerleyen dönemde 1987’de ise Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından “Ortak Geleceğimiz” isimli rapor yayınlanarak bu kez kapitalizmin nosyonuyla ılımlı yapıda olan ‘sürdürülebilir kalkınma’ kavramı gündeme getirilmiştir (Baykal, 2010:4).

E.F.Schumacher'in 'Small is Beautiful' (Küçük Güzeldir) isimli eserinin de çevre bilincinin gelişmesinde önemli katkısı olmuştur. Kitabın 'Önceliği İnsana Veren Bir Ekonomi' alt başlığının da ifade ettiği gibi Schumacher bu kitabında modern ekonomik ilişkilerin ve büyüme hırsının ortaya çıkardığı sorunlara, mevcut teknolojilerin hantal ve kirletici yapısına değinmiştir. Schumacher çözüm olarak yaşam tarzının değiştirilerek insancıl ilişkilerin hâkim olduğu küçük bir teknolojinin kullanıldığı, merkeziyetçilikten uzak (Balkaya, 2014:46) bir toplum modeli önermektedir.

Tüm bu gelişmeler değerlendirildiğinde 1960'ların sonundan itibaren endüstriyel büyümenin çevre felaketlerini tetiklemesi ve ekolojik tahribatın ciddi boyutlara ulaşmasına paralel şekilde insanlığın geleceğine yönelik endişelerin artması, çözüm arayışlarını gündeme getirmiştir. Çevre konusunun yüksek sesle dile getirilmesi, çözüm aranan bir mesele haline gelmesi uluslararası boyutta örgütlenmelere yol açmıştır. 1970'lerden sonra ortaya çıkan Friends of the Earth, Greenpeace, Earth First! gibi yapılar bu örgütlerden bir kaçıdır. Bu örgütlerin diğer çevreci oluşumlardan farkı nükleer enerji, endüstriyel kirlilik, ekolojik kriz gibi sorunlarla mücadelenin yanında, toplumsal bir dönüşümün de gerekliliğini gündeme getirmeleridir. Bu şekilde ekolojiyi salt kirlilik sorunu olarak değil, her düzlemde insan-toplum ilişkilerini sorgulama aracı olarak kabul eden (Bahro, 1989:47) anlayış biçimi 1970'lerden itibaren şekillenen Yeşil Düşünce'nin de temel savlarından birini oluşturacaktır.

Ekolojik duyarlılıkla ortaya çıkan grupların sorunlara bakış açıları kadar, neyi ekolojik sorun olarak gördükleri ve buna karşılık önerdikleri toplum modellerinde de farklılıklar bulunmaktadır (Görmez, 1997:89) Görüldüğü üzere ekolojik düşünceyi tek bir düşünce akımı olarak değerlendirmek imkânsızdır. Çevre korumacılıktan anarşizme, radikal ekolojiden eko-sosyalizme, eko-feminizmden bazı dinsel hareketlere kadar (Görmez, 2003:99) geniş bir yelpazeyi bünyesinde barındıran ekoloji hareketinin, tam da bu niteliğinden ötürü herkesin kabul ettiği, üzerinde uzlaşmaya vardığı bir ideolojisini ortaya koymak mümkün değildir.

2.3. SİYASALLAŞMA DÖNEMİ

Çevre hareketi neden geleneksel siyasetin dışında kalmıştır? Yeşil hareket neden kurumsal siyasete eklenememiştir? Çevre hareketinin siyasallaşma deneyimindeki farklılığı yaratan unsurlar nelerdir? Bu çalışmanın temel odağına oturtulan bu soruların cevaplanabilmesi için çevre hareketinin toplumsal hareketlerden siyasi aktörlere dönüşüm sürecinin Avrupa’da nasıl gerçekleştiğini ortaya koymak gerekmektedir. Tezin bu aşamasında, protesto hareketlerinden siyasal partilere uzanan dönüşüm sürecinin anlaşılabilmesi için öncelikle Avrupa’da yeşil partilerin ortaya çıkışı üzerinde durulacak ardından yeşil hareketin partileşme sürecine değinilecektir. Örneklem olarak Almanya, İngiltere ve Fransa’da çevre hareketinin partileşme deneyimi ele alınacak, Avrupa’da yeşil partilerin siyaset sahnesine çıkışı bu 3 ülke üzerinden değerlendirilecektir.

Çevre sorunlarının belirgin şekilde hissedilmesiyle, 68 hareketinin de etkisiyle eylemsel niteliğe sahip olan örgütler bir yandan çevre bilinci oluşturmaya çalışırken bir yandan da kamuoyu oluşturarak, çevre konusundan politik bir zeminin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Bu örgütler nükleer silahlara, hava kirliliğine yönelik yoğun protesto girişimleri başlatarak çeşitli çözüm arayışlarına girmişlerdir. Nükleer enerji karşıtı protestoların yerel olmaktan çıkıp ulusal ölçekte örgütlenmiş politik gruplarla ve barış yanlısı hareketlerle desteklenmesi çevre hareketine ivme kazandıran bir faktör olmuştur. 1970’li yıllarda ‘yurttaş insiyatifi’ biçiminde yerel düzeyde örgütlenmiş olan, yaygın protesto hareketleri ile dikkat çeken gruplar giderek etkili olmaya başlamış, gösteriler, çeşitli eylemler aracılığı ile kamuoyunu harekete geçirerek siyasal karar alma mekanizmalarını etkilemede önemli başarılar elde etmişlerdir (Önder, 2003:107). Birçok ülkede yerel eylem grupları ulusal düzeyde gösteri ve eylemlerle kamuoyu oluşturmayı ve örgütlenmeyi başarmış bir yandan da toplumsal hareket grupları arasında dayanışma kurarak, çevre hareketinin politik etkisini güçlendirmiştir. Bu süreçte birçok ülkede ekolojik düşüncüyü benimseyenlerin yeni bir dünya anlayışı oluşturma gayretleri (Görmez, 1997:88) göze çarpmaktadır. Aynı dönemde ekolojiji siyasal bir ideoloji olarak değerlendiren grupların sayıları başta Almanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkeler olmak üzere artmıştır.

Çevre hareketinin bu dönemde etkinliğinin üst düzeye çıkmasında kuşkusuz birçok unsur etkili olsa da; en önemlisi çevre hareketinin, çevre korumacı grupların

tekelden sıyrılarak, eylem temelli toplumsal bir harekete dönüşmesidir. Avrupa'da bunu sağlayan çevre bilincinin oluşmasında yeni orta sınıfın ortaya çıkması yadsınamayacak bir etken olmuştur (Önder,2003).

1980'lerden sonra Avrupa'daki ve ABD'deki ekoloji hareketinin ciddi bir kimlik bunalımıyla karşılaşması (Özer, 2001:179) ekolojik hareketin birçok parçaya ayrılarak, farklı biçimlerde örgütlenip, farklı mücadele şekillerini benimsemelerine yol açmıştır.

2.3.1. Ekolojik Hareketlerin Partileşme Süreci

1970'lerden itibaren artan ve döneme damgasını vuran kitleselleşme, ekoloji hareketini çevre korumacı grupların tekelden çıkararak toplumsal bir harekete ve toplumsal bir muhalefet dalgasına (Önder, 2003:105) dönüştürmüştür. 1975'ten sonra ise ekoloji hareketinin etkinliği ve görünürlüğü daha da belirginleşmiştir. Bu dönemde ekoloji hareketi siyasal bir güçten ziyade, gündemi belirleyici ve siyasal aktörleri zorlayıcı (Önder, 2003:105) bir niteliktedir.

Ekolojik hareketlerin sözü edilen dönemde yükselişe geçmesinde bazı faktörler etkili olmuştur. Bu nedenlerin başında ekolojik bilincin oluşmuş olması gelir. Çevrede oluşan tahribatın teknik olarak ölçülebilir olması, küresel ısınma ozon tabakasının delinmesi gibi zararların sonucunun dahi kamuoyuyla paylaşılabilir olması ekolojik hareketlerin etkinliğini artırmıştır. Çevreye ilişkin sorunların yerel olmaktan çıkarak tüm dünyayı etkilemesi, sadece bugünü değil insanlığın geleceğini de tehdit eder hale gelmesi ekoloji hareketinin gelişimine neden olmuştur.

Ekolojik hareketlerin yükselişinin bir başka nedeni o dönemde ekonomik krizle bağlantılı olarak yaşanan petrol krizidir. Petrol fiyatlarının yükselmesi Avrupa Hükümetlerinin enerji kaynağı olarak nükleer enerjiyi gündeme getirmelerine neden olmuştur. Nükleer enerji karşıtlığı ekoloji hareketine ivme kazandıran en önemli unsurlardan biridir. Hükümetlerin nükleer enerji programlarına ağırlık vermesi, nükleer karşıtı grupların yerel düzeyi aşarak ulusal düzeyde örgütlenmesini sağlamıştır. Bu dönemde birçok ülkede gittikçe artan eylem grupları geniş çapta gösteri ve protestolarla çevrenin gündemde kalmasını sağlamışlardır (Heywood, 2010).

Siyasal olarak bağımsız ve yerel protesto hareketleriyle parkların korunması, yeni otoyol, kentler ve nükleer santrallerin inşasının protestosu gibi tek konuyla ilgilenmiş olsalar da ‘yurttaş insiyatifi’ gruplarının yakaladığı başarılar ekoloji hareketinin etkinliğini artırmak amacıyla tek bir çatı altında toplanmasına öncülük etmişlerdir (Müler-Rommel, 1989:5).

Toplumsal hareket olarak etkinlik kazanan ekoloji hareketi neden partileşmiştir? Yeşil Partilerin ortaya çıkmasında etkili olan nedir? Ekoloji hareketini partileşmeye zorlayan sebeplerin başında geleneksel siyasi partilerin ekolojik talepleri karşılamaması gelir. Bir başka ifadeyle, ekoloji hareketi dönemin ve içerisinde bulunduğu şartların baskısıyla partileşme sürecine girmiştir. Geleneksel sağ-sol çatışmasının ortaya çıkardığı partilerin ne sağ kanadındakiler ne de sol kanadındakiler çevre sorunlarına gereken hassasiyeti göstermemişlerdir (Müler-Rommel, 1989:16)

Martell, klasik siyasi kurumlarla yeşil hareketin taleplerine duyarsız kalmasını ‘doku uyumsuzluğu’ terimiyle açıklar (Önder, 2003:109). Martell’e göre yeşil hareketin sahip olduğu fikirler ve dayandığı toplumsal gruplar, geleneksel siyasi aktörlerle bağdaşmamaktadır. Mevcut siyasi sistemde yeşil taleplerine karşılık bulamayan, yüksek eğitilmiş olmakla birlikte nispeten yoksul ‘yeni orta sınıf’ alternatif bir temsil kanalı arayışına (Önder, 2003:109) girmiştir. Klasik siyasi aktörlerle ekolojik hareketlerin taleplerindeki uyumsuzluk yeşil partilerin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır.

Ekolojik hareketlerin partileşme sürecine girmesinde bu hareketlerin anti-endüstriyel tavrının geleneksel siyasi partilerin bürokratik yapılarıyla ve işçi sınıfının çıkarlarıyla çelişmesi de etkili olmuştur. Ekonomik büyüme ve teknolojik gelişmeye dayalı sistemin beraberinde getirdiği krizler, bireyi salt akıldan ibaret gören sanayi toplumunun nesnel çıkarlar üzerine temellendirilen modernizmin sorgulanmasına yol açmıştır. ‘Büyüme’ ve ‘ilerleme’ fikrinin hakim olduğu modernite olumlu çağrışımlarından gittikçe uzaklaşarak ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.¹⁵ (Özkan, 1998:1) Özkan (1998:1); akılcılığın ve teknolojinin toplumsal yapılanma üzerindeki etkilerinin yoğun olduğu modernizmin sorgulanmasıyla başlayan dönüşüm sürecinin yeşil partiler aracılığı ile siyasete yansıdığını savunmaktadır.

---

¹⁵ Ekolojik hareketlerin partileşme sürecini ele alan bir çalışma için bkz. Özkan (1998).

Batı düşüncesine yöneltilen bu eleştiriler varoluş ve kimlik bunalımı ile bireysel değerlerin değişmesine ve alternatif düşüncelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özellikle 1980'lerden sonra siyaset mekanizmalarında gözlenen belirgin değişimler, yeni siyaset arayışlarını da gündeme getirmiştir.

Ekonomik büyüme, kamu düzeni, milli güvenlik gibi eski siyaset alanlarından; çevre, insan hakları, cinsiyet ayrımcılığının reddi, savaş ve nükleer enerji karşıtlığı gibi yeni siyaset konularına kayma olarak nitelenen bu değişimin siyasal alanda görünürlük kazanması yeşil partiler ile gerçekleşmiştir.

Batı'da meydana gelen ve farklı yaklaşımlar çerçevesinde 'sessiz devrim' (Inglehart, 1977) 'sanayi sonrası gelişme' (Bell, 1973) veya 'meşruiyet krizi' (Habermas, 1975) olarak nitelenen bu dönüşüme dair en temel ve ortak değerlendirme; Batı toplumlarının sadece siyasal değerlerinde değil kültürel değerlerinde de bir değişim süreci yaşandığı yönündedir (Özman, 1998).

Ekonomide hizmet sektörünün ve iletişim teknolojisinin hakimiyeti, bilgi teknolojilerindeki gelişme ve refah düzeyinin artması sanayi sonrası dönem olarak adlandırılan bir aşamayı oluşturmaktadır (Pierce, 1987:54). Ekonomik ve teknolojik gelişmeler Batı toplumuna özellikle gereksinim önceliklerinde değişim ve bireysel değerlerde dönüşüm olarak yansımıştır. Bir başka ifadeyle bireyin öncelik sırası değişmiş, temel yaşamsal ihtiyaçların karşılanmasından ziyade sosyal/kültürel alandaki gereksinimleri için arayış içine girmiştir. (Inglehart'dan akt. Özman, 1998). Sanayi sonrası toplumlarda kimlik; ifade özgürlüğü, bireylerin karar alma mekanizmasına katılım, yaratıcılık ve estetik değerler gibi sosyal ve kültürel gereksinimlerin taşıyıcısı (Özman, 1998:1) konumundadır ve bu değerlerin temsilcisi olarak öğrenim düzeyi yüksek kesim ile orta sınıf ve gençler ön plana çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle Inglehart'ın 'post materyalist' olarak nitelediği değerler, sanayileşme öncesi ve sanayi toplumlarına hâkim olan sınıfsal değerlerin yerini almıştır (Özman, 1998:1).

Söz konusu bu değişim sınıf, ırk, cinsiyet ayrımlarının sorgulanması ile birlikte bireylerin siyasal eğilimlerinde farklılaşmaya yol açarken bir yandan da toplumsal ve siyasal değerlerin yeniden yapılanmasına neden olmuştur. Bunun neticesinde siyasal alanda ekonomik büyümenin sınırlandırılması, doğanın sömürülmesinin reddi, doğayla barışçıl toplum modeli gibi yeni talepler oluşmuştur. Sanayi toplumunun tüketime

dayalı anlayışının sorgulanması gibi konular siyasal arenada önem kazanmaya başlamıştır (Özkan, 1998:1).

Ekonomik büyüme, kalkınma, akılcılık ve rasyonalite gibi Batı'da yüzyıllardır egemen olan toplumsal paradigmalara meydan okuma olarak değerlendirilen yeni siyaset, toplumsal bir muhalefet hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yeşil hareketi çevre duyarlılığının üzerine temellenmenin ötesinde post materyalist-post modern değerler üzerine yapılanmış yeni bir toplum projesi olarak değerlendiren yazarlar mevcuttur (Özkan, 1998).

Sanayi toplumu sonrası modernizmin sorgulandığı dönem olan post-materyalizm siyasal alana da yeni bir boyut getirmiştir. Post-modernizmin yeni değerleri sosyo-ekonomik, dini/etnik/kültürel, kent-köy olarak nitelenen modern çatışma biçimlerinin tanımlamakta karşılaştığı yetersizlikleri ortadan kaldırmıştır. Yeşil partilerin kurulmasıyla, yeni toplumsal temalar siyasette belirleyici öge olarak yer almıştır (Önder, 2003).

2.3.2. Yeşil Partiler

Çeşitli ekolojik akımlar çerçevesinde şekillenen çevre hareketi, özellikle 1960'lardan sonra sınırsız büyüme ve ilerlemenin ön plana çıkarıldığı kapitalist ve sosyalist ekonominin hakimiyetine karşı içten muhalefeti yürüten (Devall, 1994:18) bir hareket olarak gündeme gelmiştir.

Günümüzde ekolojik sorunlar ulusal sınırların ötesinde evrensel ölçekte tüm insanlığı tehdit eder hale geldiğinden dolayı, ekosistemin korunması da küresel ölçekte işbirliğini gerektirmektedir. Bu durum yönetim organlarının yeni toplumsal ve ekonomik sorumluluklarını gündeme getirmektedir. Geleneksel siyasal kurumlar ve siyasi aktörler ise klasik siyaset kuramlarının dar kalıplarını aşmamakta (Özer, 2001:179) kurumların sorunları bütüncül bir bakış açısı yerine parçalı bir yaklaşımla ele alması, problemlerin çözülmesini sağlamadığı gibi, soruların doğru anlaşılmasına da engel olmaktadır (Capra, 1994:38).

Tüm bu çıkmazlar, yeşil düşüncenin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Mevcut ekolojik sistemin ve değerleri ile insanın içinde yaşadığı çevreyle ilişkisinin bütünlükçü bir yaklaşımla sorgulanması üzerinden şekillenen yeşil eleştiri 1970'lerden itibaren kapitalizmin hakim olduğu Batı Avrupa devletlerinde yükselmeye başladı.

Yeşil eleştiri, kapitalizmin endüstri anlayışının doğaya, kentsel ve çevresel yaşama yönelik tahribatı, modernitenin toplumsal yaşamı ve insanın ilişkilerini bozan, tahrip eden, yabancılaştıran (Bora, 1990:30) etkileriyle birleşerek aynı düşünceyi savunanların organize olmasıyla "Yeşiller" adı altında siyasallaşmaya yönelmiştir.

Bu tezin temel omurgasını oluşturan ekolojik hareketlerin siyasallaşma deneyimi Avrupa'da yeşil düşüncenin ulusal parlamentolara yansması üzerinden değerlendirilecektir. Bu doğrultuda önceki bölümde ele alınan Avrupa'da ekolojik düşüncenin ve bilincin ortaya çıkışının ardından toplumsal harekete dönüşmesinin panoramik bir uzantısı olarak yeşil düşüncenin partileşmesi üzerinde durulacaktır. Yeşil düşüncenin siyasal arenaya çıkması yeşil partiler aracılığı ile gerçekleşmiştir. Örneklem ülke olarak Almanya, Fransa, İngiltere seçilmiştir. Avrupa'da yeşil hareketin partileşme süreci Almanya 'Die Grünen', Fransa 'Les Verts', İngiltere 'Green Party' üzerinden değerlendirilecektir.

2.3.2.1. Almanya Yeşiller Partisi

Almanya'da 1980'de kurulan 'Yeşiller Partisi' parlamenter tecrübesi ve başarısından dolayı genellikle öne çıksa da, Alman Yeşillerinin ilk kurulan ve ilk kez parlamentoya girmeyi başaran yeşil parti olmadığını belirtmek gerekir. Bu doğrultuda ilk yeşil parti 1972 yılında Yeni Zelanda'da 'Values Party' adı ile kurulmuş, bunu takiben 1973'te İngiltere'de 'Ekoloji Partisi' kurulmuştur (Richardson, 1995:3). 1982'de Fransa'da, 1984'te İspanya'da kurulan yeşil partilerin parlamento deneyimi ise daha önce, 1979'da İsviçre Yeşilleri ve 1981'de Belçika Yeşillerinin ulusal parlamentolara girmesiyle başlamıştır. İngiliz Yeşillerinin 1989 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde %15 oy alması ise yeşil partilerin hiçbirinin bugüne kadar sağlayamadığı bir seçim başarısıdır.

Buna rağmen, yeşil partiler üzerine yapılan değerlendirmelerde Alman Yeşilleri ön plana çıkmakta ve Yeşiller denilince akla ilk gelen Alman Yeşilleri olmaktadır. Alman Yeşillerinin zengin parlamenter tecrübeye sahip olması, diğer ülkelerde kurulan yeşil partilere örnek teşkil ettiği gibi, aynı zamanda isim babalığı da yapmasına neden olmuştur.

Tarihi Gelişim

Almanya'da ekolojik sorunların etrafında şekillenen siyasal hareketler, 1960'lardan itibaren başlamasına rağmen diğer Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında daha hızlı gelişmiştir. (Görmez, 1991:66) Almanya'da çevre hareketlerinin siyasallaşmasını hızlandıran faktörler; savaş ve nükleer enerjiye karşı protesto hareketleri, öğrenci hareketleri, silahsızlanma hareketleri, vatandaş insiyatifleri ve alternatif arayış içinde olan hareketlerin eylemleridir. Geniş toplumsal bir hareket olarak ortaya çıkan 'alternatif hareket' ve Yurttaş İnsiyatifleri Almanya'da daha sonra gelişecek olan Yeşil Parti'yi ortaya çıkaran iki kanat olmuştur. Bu iki hareketin en temel ortak noktası; ilk ortaya çıktıkları dönemde hiçbir siyasal parti ada grup tarafından oluşturulmamış olmaları ve parlamentoda temsil edilmemeleridir. (Ertürk, 2009:282)

Almanya'da yeşil hareket daha çok nükleer karşıtı toplumsal bir hareket olarak doğmuş ve 20. Yüzyılın ikinci yarısında, özellikle 1970 sonrasında hız kazanmıştır. Özellikle Çernobil faciasından sonra nükleer santrallere gösterilen tepkiler artmış, protestolar sadece nükleer karşıtlığı ile sınırlı kalmayarak çevreye zarar veren diğer projeler de ekolojik duyarlılığa sahip kesimin hedefi haline gelmiştir. Almanya'daki bu protesto hareketleri zamanla toplum tabanında da karşılık bularak, taraftarlarını artırmıştır. 1978 yılında 38.000 kişinin desteklediği hareket, 1980'de 11.300'ü bölgesel olmak üzere totalde yaklaşık 5 milyon kişinin desteklediği örgütler vasıtasıyla (Özdemir, 1988:71) önemli bir ekolojik harekete dönüşmüştür.

Alman Yeşil Hareketinin ekolojik bir mekanizma haline gelmesinde, çevresel kamuoyu oluşturmayı başaran yurttaş insiyatiflerinin önemini bir kez daha vurgulamak gerekir. Yaklaşık 5 milyon insanın destek verdiği yurttaş insiyatiflerinin girişimleri yeşil harekete oldukça fazla katkı sağlamıştır. Yeşil hareketin örgütlenmeye başladığı ilk

yıllarda yurttaş girişimlerinin 1977’de üye sayısı 15.000 iken, kısa bir sürede üye sayısı hızla artarak 30.000’e ulaşmıştır. (Keleş, 1992:159) Yerel ve bölgesel birçok sorunla ilgilenen, çözüm bulma konusunda çaba harcayan yurttaş insiyatiflerinin bir başka belirgin özelliği ise, gerçekleştirdikleri eylemlerle taban demokrasisini geliştirmiş olmalarıdır. Ülkedeki mevcut siyasi partilerin ekolojik sorunlara duyarsız kalmaları, sorunlara çözüm üretecek bir mekanizmadan yoksun olmaları, yurttaş insiyatiflerini mevcut demokrasi anlayışını eleştirerek, alternatif yaşam modeli arayışına itmiştir.

Tüm bu gelişmelerin neticesinde, mevcut siyasal mekanizmaların da ekolojik sorunlara çözüm bulamaması ile ilk çevreci partiler kurulmaya başlamıştır. Alman yeşil hareketi, 1970’lerin ortalarında itibaren yerel seçimlerde Baden-Württemberg ve Schleswing – Holstein eyaletlerinde ‘Çevre Koruma Listesi’, ‘Yeşil Liste’, ‘Nükleer Güç-Hayır Teşekkürler’ gibi örgütler aracılığı ile etkinlik kazanmış ve Aşağı Saksonya’da önemi yadsınamayacak bir başarı elde etmiştir. (Önder, 2003:111) Yerel örgütlenmelerin farklı metotlar izlemesi hareketin dağınık olarak algılanmasına neden olduğu için güç birliğinin özellikle nükleer karşıtlığı kampanyasında oldukça başarılı olması hareket içinde partileşmeyi gündeme getiren gelişme olmuştur. Ancak partileşmenin ve ortak mücadele etmenin gündeme gelmesiyle hareket içindeki görüş ayrılıkları ve farklılıklar da görünür hale gelmiştir. Muhafazakar ve sol grupları tek bir listede bir araya getiren ‘Çevre Koruma İçin Yeşil Liste’ partileşme adına atılan ilk adım olmuştur. ‘Die Grünen’ adlı bir seçim ittifakında bir araya gelen bağımsız gruplar, Bavyera’da önemli bir gelişmeye imza atmışlardır. (Önder, 2003:112) Alternatif Siyasal İttifak: Yeşiller” adı altında birleşerek, Avrupa Parlamentosu seçimlerinde %3.2 oy oranına ulaşan hareketin (Önder, 2003:112) en önemli işlevi partileşme kararının alınmış olmasıdır.

Alman yeşilleri 1979’da 500 delege ile önce siyasal bir örgüt olarak kurulmuş (Zeka, 1985:74) 1980’de ise ulusal çapta bir siyasi parti halini almıştır. (Özer, 2001:186) Partinin resmi olarak kurulması ise 1004 delenin katıldığı Karlsruhe Kongresidir. Kongrenin ardından yapılan seçimlerde Yeşil Parti barajı geçerek, eyalet meclislerine üyelerinin seçilebilme başarısını göstermiştir. Bu dönemde özellikle ekonomik konular ve işsizlik gibi alanlarda Sosyal Demokrat Parti’nin görüşlerine benzer politikaların savunulması bir yandan Yeşil Parti’yi ciddi eleştirilere maruz

bırakırken bir yandan da oldukça önem arz eden fikri ayrılıklara ve tartışmalara neden olmuştur. Ekolojik hareketin önde gelen isimlerinden Bahro'nun, Yeşil Parti ile görüş ayrılığına düşmesi parti bütünlüğünün bozulmasına, fikir ayrılıklarının gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte Petra Kelly gibi parti liderlerinin geri plana çekilmesi, Yeşil Parti'nin başarısını olumsuz etkilemiştir.

Alman Yeşil Partisi, parti içindeki fikri tartışmalara rağmen, kurulduğu yıl yapılan eyalet seçimlerinde ilk kez %5.3 gibi yüksek bir oy oranını yakalayarak, 6 milletvekili çıkarma başarısı (Özer, 2001:187) siyasal parti olarak kazandıkları ilk zafer olsa da ulusal atmosferde etkili olmalarını sağlamamıştır. Buna rağmen yerel düzeyde yakalanan olumlu etki, hareketin milli karakter kazanmasına ve 1983'te yapılan seçimlerde kentsel alanda eğitim düzeyi yüksek kesimden ve gençlerden oy almaları sağlamıştır. 1984'de Avrupa Parlamentosu seçimlerinde %8.2 oy oranına ulaşmaları, Alman Yeşil Partisinin kazandığı bir başarı olsa da, dünya genelinde yeşil partilerin güç kazanmasını sağlayan bir gelişme olmuştur. 1987 seçimlerinde ise %8.3 oy oranına ulaşarak, Almanya'nın üçüncü büyük partisi olmayı (Özdemir, 1988:71) başarısını elde etseler de, bu dönem parti içi fikir ayrılıklarının had safhaya ulaşmasıyla oldukça önemli bir süreçtir. Zira bu dönemde 'realos'lar ile 'fundis'ler arasındaki bölünme iyice belirginleşmiştir. Parti içindeki gruplaşmaları, birçok yazar farklı şekilde tespit etmiş olsa da¹⁶ en önemli bölünme radikaller ile realistler arasında yaşanmaktadır. Yeşil Parti'deki parti içi bölünmeler, fikir ayrılıklarını körüklediği gibi yeşil politikadaki yeni gelişmelerin de etkisiyle Parti'nin yeniden yapılanmasını gündeme getirmiş, değişen şartlara ve parlamento siyasetinin gereklerine uyulmasının sinyallerini vermeye başlamıştır.

Parti İdeolojisi

Partinin kuruluş aşamasında özellikle üzerinde durulan konular parti programı ve örgütlenme biçimi olmuştur. Tartışmalar genellikle ekoloji ile ekonomi arasındaki

---

¹⁶ Hülsberg, Yeşil Parti'deki bölünmeyi eko-liberteryenler, eko-sosyalistler, siyasal realistler ve fundamentalistler olmak üzere dört grup olarak değerlendirirken, Roth ve Murphy yedi farklı hizipleşmeden bahsetmektedirler: Aşırı fundamentalistler, radikal fundamentalistler, ılımlı fundamentalistler, arabulucular, eko-sosyalistler, realoslar ve eko-liberteryenler (Roth ve Murphy'den aktaran; Önder, 2003:118).

dengeinin sağlanması etrafında ŐekillenmiŐtir. İlk kez Petra Kelly'nin bir mülakatta telaffuz ettiği 'parti olmayan parti' modeli de tam bu aşamada gündeme gelmiştir. Bu tartiŐmalar ekseninde kurulan partinin sadece ekoloji odaklı bir parti olmayacağı görölmektedir. Petra Kelly'nin 'parti olmayan parti' modeli, siyasetin hükmetmek için değil idealleri gerçekteŐtirmek için olduğuna vurgu yapmaktadır.

Hem Almanya'da hem de Avrupa'da kısa sürede önemli bir başarı yakalayan Alman Yeşil Partisi kazandığı başarıları ilkelerine, parti programına ve uygulamadaki etkinliğine borçludur. Alman Yeşil Partisi bir yandan modernizme karşı çıkararak, Batı kültürünü, dünya görüşünü, hayat tarzını eleŐtiriyor bir yandan da çevrenin merkezi rolünün tüm kesimleri etkisi altına alan sosyal muhalefet imkanının farkına vararak, parti politikalarını ekolojik bir temel üzerine inşa etmiştir.

Alman Yeşil Parti örgüt yapısı 'taban demokrasisi'ne dayanan, sosyal, barışçıl, ekolojik bir politika izleyen bir oluşuma sahiptir. Bu doğrultuda Yeşil Parti'nin parti yetkililerince dile getirilen dört temel ilkesi vardır. Bunlardan ilki ve en önemlisi; hayatın ekolojik toplum anlayışı ile yeniden düzenlenmesidir. Zeka (1985:75)'ya göre sınıf mücadelesi İŞçi Partisi için hayati bir öneme sahip olduğu gibi, ekoloji de Yeşil Parti için aynı öneme sahiptir. Diğer önemli bir ilke; karar alma sürecinin taban demokrasisine dayanmasıdır. Oylamalarda çoğunluk yerine oybirliğinin arandığı demokrasisi, gücün dağılımını sağlayarak lider kadrosunun oluŐumunu engellemekte, temsili demokrasiye ve çoğunluk sistemine ciddi eleştiriler getirmektedir. Yeşil Parti ulusal ve uluslararası sorunlarda barışçıl çözümlerden yana taraf olarak, barış hareketlerini desteklemekte, askeri güce topyekün karşı çıkmakta ve barıŐın hayatın her alanına uygulanması gereken bir ilke olduğunu savunmaktadır. Alman Yeşil Partinin ekonomi ve sosyal politikaları ise; alternatif ekonomi anlayışının temel tezlerini yansıtmakta; enerji, konut, eğitim, ulaşım gibi sektörlerde doğaya ve insana zarar vermeyen (Zeka, 1985:82) yatırımların gerekliliğini savunmaktadır.

Alman Yeşil Parti'nin Dönüşümü

Almanya'da örgütlenen Yeşil Parti; yurttaş inisiyatifleri, nükleer karşıtı hareket, feminist ve barış yanlısı hareket gibi geniş yelpazede çeŐitlenen grupları bünyesinde

barındırmaktadır ve bu yönüyle homojen siyasal bir yapı içermemektedir. (Özer, 2001:188) Bu gruplar aynı yada benzer amaçlar için mücadele etmek üzere örgütlenmiş olsa da farklı mücadele yöntemlerini seçmişlerdir. Şimşek'in tespitlerine göre (Şimşek, 1993:27) parti bünyesinde; Bağımsız Almanların Eylem Birliği, Gelecek İçin Yeşil Eylem, Üçüncü Yol Eylemi, Uluslararası Özgür Üniversite Örgütleri, Çevre Koruma Halk İnsiyatifleri gibi farklı gruplar bulunmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi Alman Yeşilleri ana hatları ile geleneksel partilerle uzlaşmayı reddeden, parlamento dışı mücadeleyi savunan Fundislerle, yeşil hareketin hedeflerine ulaşabilmesi için parlamenter demokrasi araçlarının gerekliliğine inanan Realistler olarak, toplumsal tabanı ve seçmen profili önemli farklılıklar arz eden heterojen gruplardan oluşmaktadır.

Bu kadar farklı grubu bünyesinde barındıran heterojen bir yapıda sorunların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Seçimlerde elde edilen başarılar ve Yeşil Parti'nin yakalamış olduğu ivme, Fundislerle Realoslar arasındaki görüş ayrılıklarının derinleşmesini önleyememiştir. Parti içi tartışmalar ve etkisi gittikçe artan heterojen gruplar parti politikalarını da etkilemeye başlamıştır. Ortak görüşe varılamaması, parti içi genel bir konsensusa varılmasına engel olmakta bu durum parti politikalarının belirlenmesinde ortak hareket edilmesini imkansız kılmaktadır. Örneğin parti liderlerinde Petra Kelly, taban hareketinin parlamentoda etkin olmasını, şiddet içermeyen protestoların parlamentoya taşınmasını (Özer, 2001:188) mücadelenin parlamento zemininde yürütülmesini savunmakta, tecrübeli kişileri parlamentodan uzak tutan rotasyon uygulamasına karşı çıkmaktadır. Bu durum parti içi tartışmaları körüklemektedir.

Yeşil Partideki dönüşüme ivme kazandıran gelişme Sosyal Demokrat Parti ile ittifak yapma konusu olmuştur. Radikaller, mevcut sistemin partisi olan SDP ile ortak çizgide hareket etmeye, kendi bağımsızlıklarını ve istikametlerini bozacağı gerekçesi ile karşı çıkmaktadırlar. Fakat realistler, partinin temel ilkelerini bir tarafa bırakarak, Sosyal Demokrat Parti ile ittifak yapmayı tercih ettiler. Bir anlamda bu girişim ile sistemin dayattığı anlayışı dolaylı da olsa kabul etmiş oldular. Bu gelişme, Alman Yeşil Partisinin sıradan bir parti olma sürecine attığı ilk adım olarak değerlendirilmektedir.

Bu noktada sorulması gereken en önemli soru; “Başlangıçta radikal ve temel ilkelere sahip olan Yeşil Parti nasıl oldu da sistem partileri ile özdeşleşen bir duruma geldi” sorusudur. Bu soruyu bir çırpıda cevaplamak çok zor olsa da, bu tezin temel odağına yerleştirilen konunun can alıcı noktası bu sorunun cevaplanmasında yatmaktadır.

Alman Yeşil Parti'nin sistem partileri ile özdeşleşen politikalar izlemeye ve geleneksel siyasi parti olmaya başlamasında etkili olan unsurları ortaya koyabilmek için, Yeşil Parti'nin ilk örgütlenme dönemine ve kuruluş aşamasına gitmek gerekir. Almanya'da yeşil hareketin en önemli destekçileri, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan sorunlara çözüm bulunamaması nedeniyle, özellikle üniversite öğrencisi gençliği ve orta kuşak temsilcileri (Görmez, 1991:66) olmuştur. Kentsel bölgelerde yaşayan, yüksek öğrenim gören, toplumsal ve ekonomik olarak orta ve yüksek kesimin yoğun olarak desteğini alan Parti toplumsal tabanını artırdıkça gençlerin ve orta sınıfın etkinliği de artmıştır. Ancak kurulduğu dönemde oldukça etkin olan asi gençlik, zamanla olgunlaşmaya ve gerçekleri daha iyi anlamaya başlamıştır. (Özer, 2001: 190) Buna bağlı olarak Parti programlarında ve izlenen politikalarda realistlerin görüşleri doğrultusunda yumuşamalar olmuş, Parti radikal ilkelerinden kayarak daha çok sistem partilerine yaklaşmıştır. Sonuç olarak bir kez daha “akıl ruha, mantık umuda, gerçek hakikate galip gelmiştir.” (Gürsel, 1989:64)

2.3.2.2. Fransa Yeşil Parti

Fransa'da 19. Yüzyıl boyunca sürekli ve merkezileşmiş siyasi partilere rastlanmaz. Siyasal partiler ilk kez 1958 Anayasasında tanımlanmış ve farklı birimlere sahip siyasal partilerin haklar güvence altına alınmıştır. 1958'den itibaren Fransız siyasal hayatını etkileyen, parti sitemlerinin yeniden şekillenmesine ve parlamentoda etkileri artan siyasi oluşumların ortaya çıkmasına neden olan önemli siyasal gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmelerden ilki ve en önemlisi; partileri de anayasal hükümlerle güvence altına alan V.Cumhuriyet'in teşekkülü ve güçlenmesidir. Sağ ve sol iktidarın 1981 yılından itibaren el değiştirmesi ve sağın 20 yıllık hegemonyasının (Atay, 1999:198) sona ermesi, Fransız Komünist Parti'nin çöküşü, daha sonra aşırı sağcı Ulusal Cephe'nin 1983-1984 yıllarında etkinlik kazanması ve ardından 1989-1992

döneminde ‘Çevreciler’ olarak nitelenen Yeşiller’in siyaset sahnesine çıkması, Fransa’da siyasal parti sistemini şekillendiren en önemli gelişmelerdir.

Fransa’da çevreci hareketin siyaset arenasında aktif olarak yer almaları, diğer Avrupa ülkeleri gibi 1970’lerin ilk yıllarında başlamıştır. 1960 ve 1970’li yıllar hızlı ekonomik büyümenin bir sonucu olan çevre sorunlarının önemli ölçüde hissedilir hale geldiği yıllardır. 1968 öğrenci hareketlerindeki grupların çevreci örgütleri desteklemesi (Aykaç ve Öz, 1988:116) çevre sorunlarına karşı yapılan protestoların çevreci gruplara ivme kazandırması, çevrenin kamuoyunun ilgi odağı haline gelmesinde, çevre hareketinin kitleselleşerek ekolojik partinin oluşmasına zemin hazırlayan siyasal kültürün oluşmasında etkili olmuştur.

Fransa’da Yeşillerin siyasal geçmişleri literatürde iki aşamada incelenir. İlk aşama, 1974 Cumhurbaşkanlığı seçimine ilk kez ekolojik bir adayın katılmasından 1983’e kadar olan dönemi oluşturur. İkinci aşama ise, birçok ekolojist grubun bir araya gelerek partileştikleri (Aykaç ve Öz, 1988:117) 1984 sonrası dönemi kapsar.

1974 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ekolojistlerin adayı olan Rene Dumont’un tüm oyların %1.32’sini elde etmesi, oy oranı düşük olmasına rağmen çevre sorunlarının kamuoyu ile paylaşılması noktasında ilk ciddi girişim ve çevrecilerin sonraki seçimlere girmesini teşvik eden çok önemli bir gelişme olmuştur.

1974’ten sonraki belediye seçimlerinde ekolojist adaylar, bütün seçim bölgelerinde seçime katılmadıkları halde, çoğunluk sistemine rağmen %5’ten fazla oy almayı başarmıştır. Belediye seçimlerinde ve sonraki seçimlerde ekolojist adaylar, daha çok nükleer santrallerin olduğu, sanayileşmenin ve çevre sorunlarının yoğun olduğu bölgelerde daha çok oy almışlardır.

1978’deki parlamento seçimlerine ‘’Ekoloji 78’’ adı verilen ortan listeye giren ekolojik gruplar, parti programlarına nükleer santral karşıtlığı ve çevre duyarlılığının yanı sıra enflasyon, işsizlik, vergiler, asgari ücret gibi konuları da eklemişlerdir. Ekolojistler, siyasal parti kurdukları 1984 yılına kadar 1979 Avrupa Parlamentosu, 1981 Cumhurbaşkanlığı, 1983 parlamento seçimlerine katılmışlardır. 1979’daki Avrupa Parlamentosu seçimlerine ‘’Europe Ecologie’’adıyla katılmış ve %4.4 oranında oy almışlardır (Aykaç ve Öz, 1988:118).

Ekolojist Partinin Kuruluşu

Rene Dumont'un 1974'teki Cumhurbaşkanlığı seçimi kampanyasında şekillenen "Ekoloji Hareketi" (Mouvement d'Ecologie-ME) ve 1979'da meydana gelen "Eko-Politik Hareket" (Mouvement d'Ecologie Politique-MEP) olarak iki ana gruba ayrılmış olan (Önder, 2003:121) ekolojistler, işbirliği ve koordinasyon eksikliği nedeniyle, 1981'de bir araya gelen Eko-Politik Hareket'in ve Yeryüzü Dostları örgütünün üyelerine bağımsız ekolojist derneklerin de katılımıyla "Yeşiller-Ekolojist Konfederasyon" grubunu oluşturdular. Çevreci grupların Avrupa'da siyasal partilere dönüşmesinin de etkisiyle Fransız Ekolojistleri 1984 yılında "Yeşiller-Ekolojist Parti"(Les Verts-Parti Ecologie) şeklinde isim değişikliğine gitmişlerdir (Önder, 2003:121-125).

Partileşmeyi tamamlayan Fransız Ekolojistleri 1984'ten itibaren bütün seçimlere katılmışlardır. 1986 parlamento seçimlerinde %3.2 ve 1988 parlamento seçimlerinde %0.22 oranında oy alan (Önder, 2003:123) Yeşiller, Fransa'daki iki turlu seçim sisteminin parlamento seçimlerindeki başarı ihtimalini azalttığından dolayı, Cumhurbaşkanlığı seçimlerine daha çok önem vermektedirler.

Parti Yapısı ve İdeolojisi

1984'ten itibaren kalıcı bir görünüm kazanan Ekolojist Parti, kendisini oluşturan her bölge kuruluşuna özerklik tanımaktadır. Her üyenin katılımıyla yıllık olarak toplanan genel kurulda, partinin izleyeceği ana politikalar belirlenir ve bu politikaların uygulamaya geçirilmesi Bölgelerarası Milli Konsey'in seçtiği 12 kişilik Yürütme Kurulu (Aykaç ve Öz, 1988:121) tarafından sağlanır.

Ekolojist Parti'de parti içi demokrasiye önem verilir. Partinin üst yönetiminde başkan, genel sekreter gibi yapıların teşekkülüne izin verilmeyerek, hiyerarşik parti örgütlenmesi engellenir. Bu durum post-modern değerleri benimseyen partinin, gerçek anlamda katılımcı bir yönetim anlayışını özümlediğini göstermektedir.

Fransız Ekolojist Parti'nin programlarında yer alan üç temel ilke; özerklik, dayanışma ve ekoloji olarak tespit edilmektedir (Prendiville'den aktaran Önder,

2003:123). Parti seçmenleri üzerinde yapılan araştırmada elde edilen sonuçlara göre ise; parti seçmenlerinin büyük çoğunluğunu (%67.9) 34 yaş altı seçmen grubu oluşturmaktadır. (Müller ve Rommel, 1985:495) Meslek grupları bakımından ise Ekolojist Parti; öğrenciler, çiftçiler, ev hanımları ve işletme sahiplerinden daha fazla oy almıştır. Başka bir araştırmada ise, Ekolojist Parti'ye en çok öğretim üyeleri, öğretmenler ve üniversite öğrencilerinin sempati duyduğu belirlenmiştir (Parodi, 1979:38).

Ekolojistlerin sağ-sol yelpazede yer almadıklarını ısrarla belirtmelerine rağmen, hatta ‘‘Ne Sağ, Ne Sol’’ sloganıyla ortaya çıktıkları halde yapılan araştırmalar, hem parti yöneticilerinin hem de seçmen profilinin büyük oranda sol eğilimli olduğunu (Aykaç ve Öz, 1988:124) ortaya koymuştur. 1977’de ekolojist seçmenler üzerinde yapılan ankette, seçmenlerin %6’sı kendileri aşırı sol, %13’ü sol, %39’u merkez sol, %30’u merkez, %8’i merkez sağ, %2’si sağ, %1’i aşırı sağ olarak (Parodi, 1979:33) tanımlamaktadır.

Ekolojist Parti’nin seçmenlerinin büyük çoğunluğu sol eğilimli olmakla birlikte ılımlı sağ görüşe sahip seçmenlerden de azımsanamayacak oranda oy (%16.8) alması, ekolojistlerin sağ-sol kavramlarını reddetmelerinin toplumun her kesiminden oy almalarını sağlayan önemli bir unsur olmuştur.

2.3.2.3. İngiliz Yeşil Parti

Partinin Kuruluşu ve Tarihi Gelişimi

İngiltere’de 1973 yılında ‘‘People Party’’ adıyla kurulan, küçük eylemci bir grubun oluşturduğu parti, 1975 yılında adını ‘‘Ecology Party’’ olarak, 1985 yılında ise ‘‘Green Party’’ olarak değiştirmiştir. (Önder, 2003:126) İlk kez katıldığı 1974 genel seçimlerinde %1.8 oranında oy kazanan Yeşiller, 1981’de Sosyal Demokrat Parti’nin kurulmasına kadar olan süreçte İngiltere’nin en hızlı büyüyen (Müller ve Rommel, 1979:489) partisi olmuştur. 1979 seçimlerinde %1.5, 1983 genel seçimlerinde %1 ve 1987 genel seçimlerinde %1.4 oranında oy kazanan Yeşil Parti’nin Avrupa’daki diğer yeşil partilerden ayrılan en önemli yönü; İngiliz ekoloji hareketleri tarafından güçlü bir

şekilde desteklenmemiş olmasıdır. Yeşil Parti'nin elde ettiği seçim sonuçlarında hem İngiliz seçim sisteminin çoğunlukçu yapısı hem de oldukça geniş üye tabanına sahip olan ekolojist grupların Yeşil Parti'ye destek vermemesi etkili olmuştur. Diğer taraftan 1989 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Yeşil Parti %15'lik bir oy oranı elde ederek, hiçbir yeşil partinin ulaşamadığı seçim sonuçlarına ulaşmıştır. Avrupa Parlamentosunun seçim sistemindeki farklılık, bu başarıyı getiren önemli etkenlerden biri olmuştur (Önder, 203:126).

Parti İdeolojisi

Diğer yeşil partilerde olduğu gibi Green Party'nin ana programını nükleer enerji ve savaş karşıtlığı, üretimde doğaya zarar vermeyen yöntemlerin tercih edilmesi, siyasal otoritenin ve kurumlarının etkinliğinin azaltılması gibi konular oluşturmaktadır.

İngiliz Yeşil Parti, diğer muadillerine benzer şekilde yerel örgütlenmeyi tercih etmiştir. Yönetimin az sayıda yöneticinin tekelinde olmasını önlemek amacıyla ulusal düzeydeki örgütlenme yapısı olan Konsey'in üyelik süresi en fazla üç yıla sınırlandırılmıştır (Byrne'dan aktaran Önder, 2003:129). Parti'nin seçmen profiline bakıldığında ise; çevre duyarlılığına sahip, eğitim düzeyi yüksek kesimin ağırlıklı olduğu görülür.

1980'lerin sonlarında gündeme getirilen yenilenme ilkelerini içeren "Green 2000" reform programı, parti içi tartışmalara zemin hazırlamış ve partiden kopmalara sebep olmuştur. Esasında partiyi toplumsal yapıda daha güçlü hale getirmeyi amaçlayan düzenlemelerin yer aldığı reform programı, parti içi demokrasiyi engellediği gerekçesiyle, parti üyelerinin tepkisine neden olmuştur.

İngiliz Yeşil Parti'nin Almanya ve Fransa örneğinden ayrılan en önemli diğer bir özelliği ise; Taylor'un ifadesiyle "sadece çevre koruma amaçlı yeşil partilerden biri değil, aynı zamanda çevresel bozulmaya işaret etmesi"dir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇEVRE HAREKETİNİN GELİŞİMİ VE SİYASALLAŞMA DENEYİMİ

Türkiye'de çevre hareketinin başlangıç yılları olarak genellikle 1970'li yılların ikinci yarısı gösterilir. Bu dönem güçlü ve etkili olmamakla birlikte, çevresel değerler adına ilk kez tepkilerin ortaya konduğu (Duru, 1995: 34) çevre bilincinin ve çevre hareketinin gelişmesine zemin hazırlaması bakımından önemli bir süreçtir. Önceki bölümde değinildiği üzere, 1970'li yıllar Avrupa'da çevre bilincinin yerleşmesi ve kitleselleşmesinde önemli adımların atıldığı, çevre hareketini siyasallaşma sürecine taşıyan bir dönem olmuştur. Bu dönemde Batı'da çevreci hareketlerin ve örgütlenmelerin sayısının ve etkinliğinin artmasının Türkiye'ye yansımaları kaçınılmaz olmuştur.

3.1 ÇEVRE HAREKETİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Türkiye'de çevreci hareketin siyasallaşma deneyimini analiz etmeden önce, Cumhuriyetin ilk yıllarından, çevreci hareketin etkinlik kazandığı 1970'lere kadar olan periyotta çevresel girişimlere değinilecektir. Türkiye'de çevreci hareketin gelişim seyrini doğru değerlendirebilmek için, sadece hareketin görünürlük kazandığı döneme odaklanmak yerine, bütüncül bir bakış açısıyla sürecin bütünü ele almak gerekir. Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısı, siyasal kültüre ait normları ve kendine özgü mekanizmaları tek resme (Yeşil Hareket) bakmaktansa, çevreci hareketi panoramik bir şekilde değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde çevre koruma amacıyla yapılan girişimler ve çevre bilincinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan ilk cılız tepkilerden, siyasal nitelik kazanan çevreci hareketin örgütlenme süresine kadar olan gelişmeler, belirgin kırılma noktalarına sahip dönemler halinde aşama aşama incelenecektir.

3.1.1. Cumhuriyet Döneminde Çevre Hareketi

Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarındaki çevreci yapılar incelendiğinde, daha çok masonik yapıya sahip, sistematik bir oluşumdan uzak, yarı sivil-yarı resmi bürokratlar tarafından kurulan dernekler göze çarpmaktadır. Cumhuriyet tarihinin ilk örneği olarak 1928’de kurulan “Himaya-i Eşcar Cemiyeti” (Ağaçları Koruma Derneği) gösterilir. (Oygür, 2009:50) 1950’den sonra çevreyi korumaya yönelik bu tarz dernek ve oluşumların sayısı artmıştır. Himaye-i Hayvanat Cemiyeti, Boğaziçi’ni Sevenler Cemiyeti, Bursa Uludağ’ı Sevenler Cemiyeti bu dönemde kurulan derneklere örnek olarak gösterilebilir. Bunlara ilaveten; 1955’te Türkiye Tabiatını Koruma Derneği (TTKD), 1969’da Ankara Hava Kirlenmesiyle Savaş Derneği, 1972’de Çevre Koruma-Yeşillendirme Derneği, 1975’te Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD), 1978’de Türkiye Çevre Sorunları Vakfı başta olmak üzere birçok dernek ve vakıf kurulmuştur. (Künar, 1993:4)

Türkiye siyasal tarihinde 1950’li yıllar ithal ikameci kalkınma anlayışının benimsendiği, kalkınma ve sanayileşmenin yoğunluk kazandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde kamuoyunun ve devlet yönetimin dikkatini çevre sorunlarına çekmeyi başaran gelişme; Celal Ertuğ’un 1956-1958 arası süreçte gerçekleştirdiği ölçümler neticesinde tespit ettiği Ankara’daki hava kirliliği sorununu basın toplantısı ile açıklaması (Oygür, 2009:51) olmuştur. Bununla beraber, kalkınma ve ekonomik büyüme anlayışının beslediği hızlı sanayileşmenin getirisi olan ekolojik sorunların gündeme gelebilmesi ancak 1970’lerden sonra mümkün olmuştur.

3.1.2. 1970-1980 Dönemi: Çevre Hareketinin İlk Örnekleri

Daha önce belirtildiği gibi Türkiye’de çevreci hareketin ortaya çıkması 1970’li yıllara rastlar. Bu dönemde kamunun eylem ve işlemleri neticesinde (Duru, 1995:38) ortaya çıkan yöresel çaptaki çevre sorunlarına karşı çevreci hareketin oluşmaya başladığı bu dönemdeki ilk kıpırdanmalar ortaya çıkmıştır.

Çevre üzerindeki olumsuz etkilere karşı ilk tepkiler; 1975’de Murgul’da açılan Etibank Bakır İşletmelerinin tarım alanlarına ve doğal bitki örtüsüne zarar vermesi sebebiyle bölge halkının dava açması, Çarşamba Ovası’nda 1970 sonrası faaliyete geçen

fabrikaların benzer şekilde çevreye verdiği zarardan dolayı tazminat davalarına (Duru, 1995:38) dayanak oluşturması ile başlamıştır.

1977'de Ankara'da faaliyet gösteren barut ve çimento fabrikalarının tarım alanlarına zarar vermesi üzerine Elmadağ'daki köylüler tepki göstermeye ve çeşitli vasıtalarla şikayetlerini devlete ulaştırmaya çalışmıştır. Akkuyu'da nükleer santral yapılacağı söylentileri üzerine hareke geçen Taşucu Balıkçılar Kooperatifi üyelerinin yaptığı gösteriler, Samsun Bakır İzale Tesisleri'nin tarım alanlarına verdiği zararı protesto etmek için bir araya gelen halkın yürüyüş ve eylemleri, İzmit'te balıkçıların İzmit Körfezinin kirliliğine dikkat çeken gösterileri, bu dönemde ortaya çıkan çevreci hareketin ilk simgesel tepkilerini ortaya koymaktadır.

Maden Mühendisleri Odası, Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu (TÜRÇEK), Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Tüberküloz ve Toraks Derneği gibi yapılar çevrenin kirlenmesini ve tahribatını önlemek, çevresel değerlere sahip çıkmak ve korumak amacıyla teknik ve bilimsel çalışmalar yapmışlar ancak politika ile doğrudan ilgilenmemişlerdir. Bu sebeple yaptıkları çalışmalar yalnızca kamuoyunu bilgilendirmekle sınırlı kalmış (Keleş ve Hamamcı, 1998:249) iktidarı çevreci düzenlemeler yapma konusunda yönlendirmeye yetmemiştir.

Çevre sorunlarının hükümetlerin gündemine geldiği ve uluslararası platformda ele alınmaya başlandığı yıllar olan 1970'ler, Türkiye'de çevreye yönelik resmi ilginin cılız olsa da oluştuğu yıllardır. Bu dönemdeki uluslararası boyutta önemli bir gelişme Türkiye'nin 1972'de Stockholm'de toplanan Dünya Çevre Konferansı'na bir bildiri ile katılması (Keleş ve Hamamcı, 1998:249) olmuştur.

3.1.3. 1980-1987 Dönemi: Harekete Geçme

12 Eylül 1980 askeri darbesinin yol açtığı olağanüstü durum demokratik hak ve özgürlüklere ket vurmasının yanı sıra, katılımcı unsurun ön plana çıktığı çevreci hareketlerin gelişimi de olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde hayati öneme haiz birçok önemli gelişmenin ard arda gerçekleşmesi, çevre sorunlarını arka plana atmış ve yurttaş girişimleri diğer kurumlarla benzer şekilde bastırılmıştır.

12 Eylül darbesinin ardından Türkiye’de gerçekleşen ilk eylem yurtdışı kökenlidir. (Duru, 1995:40) Türkiye’deki insan hakları ihlali, hak ve özgürlüklerin kısıtlanması ve baskıcı yönetimi protesto etmek amacıyla Almanya’dan gelen yedi yeşil aktivistin Ankara Kızılay’da kendilerini zincirle bağladıkları eylem, karmaşanın hâkim olduğu ortamda fazla duyulmamış ve kamuoyunun etkilememiş olsa da, yeşil hareketin salt çevre korumacılıktan ibaret olmadığını (Bora, 1989:20) Türkiye’de ilk kez göstermiş olması yönüyle çevreci hareketin gelişim sürecinde oldukça önemli bir aşamadır.

1984’te Gökova’da yapılması gündeme gelen termik santral, bu dönemde kamuoyunu harekete geçiren önemli çevreci tepkilerden biridir. Doğal güzelliği ile önemli bir turistik merkez olan Gökova’nın hükümetin enerji programlarında yer alması dikkatlerin bir anda Gökova’ya çekilmesine ve yöre halkının özellikle de Ören’li köylüler, Bodrum, Milas, Muğla’daki çevrecilerin (Duru, 1995:41) etkili direnişine yol açmıştır. Yöre halkının yerel bir gazete aracılığı ile başlattığı “Kemerköy Santraline Hayır” kampanyası, çeşitli meslek odaları, doğa ve turizm denekleri, belediyeler ve ANAP, SODEP, DYP, MDP ilçe teşkilatlarının da kampanyaya destek vermesiyle (Duru, 1995:41) ulusal çapta sesini duyurmayı başarmıştır. Kampanya süresince gösteriler düzenlenmiş, imza kampanyaları ve toplantılar gerçekleştirilmiş, neticede oluşan hareket sadece yöre halkının tepkisi olmaktan çıkıp, ülke genelinde geniş bir kitleyi ilgilendiren bir sorun haline gelmiştir.

Bu dönemde oluşan tepki ve girişimler, köylülerin verimli tarım alanlarının zarar göreceği ve turizm gelirlerinin azalacağı kaygısıyla gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle yöre halkını harekete geçiren unsur çevre koruma bilinci değil, ekonomik zorunluluklar olmuştur. Bununla birlikte yöresel girişimler ve çevreyi gündeme taşıyan kıpırdamalar, tepkilerin büyüüp hareket halini almasında önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Bu ilk tepkilerin ardından çevre sorunları ülke gündemine taşınmış ve ülke çapında tartışılır hale gelmiştir.

Dönemin Çevre Müsteşarlığı santralin yapılmaması gerektiği yönünde görüş bildirdiği halde, 18 Haziran 1984’te Bayındırlık Bakanlığı, Türkiye Elektrik Kurumuna (TEK) santralin kurulması için ön izin vermiştir. (Duru, 1995:41) Kamuoyunun santrale karşı çıkması, yöre halkının santralin yapılmaması için sürekli etkinlikte bulunmaları,

santral inşaatının hazine arazisini işgal ettiği ve yapı inşaatının ruhsatsız olduğu gerekçesiyle Ören Belediyesi tarafından mühürlemesi, hükümeti kararından döndürmeyi başaramamış ve 25 Kasım 1986'da santralin temeli atılmıştır.

Türkiye'de çevreci hareketin gelişim sürecinde, çevre bilincinin yeşermesini sağlayan bu hareket sonuç alma noktasında aynı başarıyı gösterememiştir. Santrale karşı bir tutum izleyen DYP-SHP hükümetinin gündeme getirdiği santralin başka yere taşınması düşüncesi de hayata geçirilememiş ve 1993'te sessiz sedasız deneme üretimine başlanmıştır.

Gökova'daki santral Türkiye'de ilk kez kamuoyunu olası ekolojik yıkımın sonuçları ile yüzyüze getirmiş, çevre sorununun toplumun her kesimi tarafından içselleştirmesini sağlamıştır. Sonraki dönemde çevreyi odağına alan toplumsal hareketler, Kemerköy Termik Santrali'ne gösterilen tepkilerden beslenmiş ve güçlerini yine bu protestolardan almışlardır. Bu bağlamda Gökova'da ortaya çıkan bu hareket, Türkiye'de çevre bilincinin gelişmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.¹⁷

Türkiye'de çevre bilincinin gelişmesini sağlayan bir diğer aşama, Ankara'da Zafer Park'ın otoparka dönüştürülmesi girişimine karşı açılan davadır. 1986'da Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin otopark çalışması nedeniyle, Zafer Parkı'ndaki çınar ağaçlarını kesmesine karşı Danıştay'da görevli 41 hakim yürütmenin durdurulması istemiyle İdare Mahkemesi'ne başvurdu.¹⁸ Mahkemenin önce yürütmeyi durdurma, ardından da imar planının iptaline karar vermesi neticesinde ağaçların bir kısmı kesilmiş olsa da, Belediye otopark çalışmasını hayata geçiremedi. Daha önce değinildiği üzere Gökova'daki santral kurma girişiminin yerinde olduğuna karar veren Danıştay, bu kez Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin çevreyi tahrip eden işlemini iptal etmiştir. Bu durumda Duru; Danıştay'ın çevresel değerleri yok eden girişimin olumsuz sonuçlarının 'kendi bahçesine ulaşması' nedeniyle karşısında olduğu (Duru, 1995:42) değerlendirmesini yapmaktadır.

---

¹⁷ Gökova'daki çevre hareketinin önemli bir dönüm noktası olduğunu değerlendiren yazarlar için bkz. (Duru, 1995:42); (Ekinci, 1991:77).

¹⁸ Söz konusu idari işlem için bkz. Ankara 5.İdare Mahkemesi, 01.10.1986, Esas No: 1986/287, Karar No: 1986/742

3.1.4. 1987 ve Sonrası: Yeşillerin Ortaya Çıkışı

Türkiye’de çevreyi tehdit eden girişimlere karşı yerel düzeyde örgütlenmiş halk kesiminin çeşitli sivil toplum örgütleri ve gönüllü çevreci kuruluşlarla bir araya gelerek, kendi yerleşim bölgelerine yönelen tehditleri bertaraf etme çabaları çevre hareketinin mevcut sorunları aşmasında yetersiz kalmıştır. Çevre sorunlarının çözüme kavuşturulmasını amaçlayan ekolojik grupların, yerel tepkilerle sorunların aşılamayacağını fark etmeleri, çevreci hareketi partileşme sürecine götüren en önemli unsurların başında gelir. Yapılan protesto ve eylemlerin, alınan kararların, ortaya konan çalışmaların sorunlara köklü bir çözüm getirmemesi, çevre konusunda örgütler arası uyum ve eşgüdümün sağlanamaması, koordinasyon eksikliği gibi etmenler Yeşiller Partisinin kurulmasında etkili olmuştur.

Partileşmeye giden yolda etkili olan diğer unsurlar arasında; yapılan anketlerin üst örgütlenmenin gerekli olduğu sonucuna ulaşılması (Ergen, 1994:22), Türkiye’de dernek kurma geleneğinin eksikliği nedeniyle partinin derneğe göre daha etkili bir baskı unsuru olarak görülmesi, bürokratik engelleri aşmanın partileşme sayesinde mümkün olacağı düşüncesi (Ergen, 1987:38), dernekler üzerinde ağır bir denetim söz konusu iken, derneklerin kapatılmasının daha zor olması (Şimşek, 1993:38) ve derneklerin siyasetle uğraşmalarının yasaklanması (Abacıoğlu, 1993:6) en önemlileridir. Partinin kurucu üyelerinden Nil Gün de Türkiye’de baskı gruplarının etkinliğe sahip olmaması nedeniyle zorunlu olarak partileşmeye gittiklerini belirtmiştir (Çelik, 1988:31).

Daha önce incelenen Batı’daki örneklerinde olduğu gibi, Türkiye’de de siyasal mekanizmaları farklı bakış açısıyla değerlendiren Yeşiller’in, bir siyaset kurumu olan parlamentoda yer alma kararları kendi içlerinde tartışmalara neden olmuştur.

Türkiye’de oluşturulmaya çalışılan yeşil partilere karşı en önemli eleştiri; Yeşiller Partisi’nin tepeden örgütlenmiş bir yapı olduğudur. Bu durum Yeşiller partisinin gönülden çevreye bağlı ve doğayı önceleyen bir parti olmaktan uzak, programı ve yapısının çevresel değerlere dayanmayan bir yapı olduğu değerlendirmelerini beraberinde getirmiştir. Avrupa’daki Yeşillerin aksine, Türkiye’deki Yeşiller Partisi gücünü çevreci kesimden alan, kendiliğinden tabandan oluşmuş bir parti olarak görülmemektedir.

3.2. TÜRKİYE’DE YEŞİLLER PARTİSİ DENEYİMİ

3.2.1. Partinin Kuruluşu

Kendisini “insanlar arasındaki ilişkinin insan doğa ilişkisinden bağımsız düşünülmeceğinden hareketle, demokratik bir toplumu amaçlayan siyasal bir kuruluş” (Yeşiller Partisi Program ve Tüzüğü, 1988:3) olarak tanımlayan Yeşiller Partisi 6 Haziran 1988’de kurulmuştur. Partinin ilk genel başkanlığına Celal Ertuğ getirilmiştir. Daha önceki yıllarda özellikle Gökova ve Dalyan eylemleriyle kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarıp, seslerini duyuran Yeşiller’in bir çatı altında toplanmasıyla Türkiye’de ilk kez çevreye doğrudan odaklı bir parti kurulmuştur.

Partinin kurulmasıyla Yeşiller Partisi İzmir Grubu’nun önde gelen isimlerinden Melih Ergen, partinin kamuoyunda daha geniş kitlelerce desteklenmesi amacıyla, tanınmış gruplara ve örgütlere çağrıda bulunmuştur. “Radikal Parti” adı verilen topluluk, Ergen’in parti içi çalışmalarda işbirliği yapmak üzere birlikte hareket etme önerisini yaptığı gruplardan biridir. Ancak eşcinselleri, savaş karşıtlarını, feministleri ve tanrıtanımazları bir araya getirecek bir parti çalışması yapan (Tempo, 1988:32) Ergen’in çağrısına olumlu yanıt vermemiştir. Daha sonraki zamanlarda Parti Genel Başkanı Celal Ertuğ’un Doğal Hayatı Koruma Derneği, Yeşil Çevreyi Koruma Derneği, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı ve benzer örgütlenmelere yaptığı çağrılar (Ertuğ, 1995:16) da karşılıksız kalmıştır. O dönemde Türkiye’de etkin olan çevreci oluşumların önde gelenlerinden olan bu grupların partileşme sürecinde yer almamaları, başlangıçta belirlenen hedeflere ulaşamadığının da bir göstergesidir (Çelik, 1988:31).

3.2.2. Parti İdeolojisi

Parti’nin kuruluş amaçları, Parti Tüzüğünde ‘demokratik bir topluma ulaşmak ve bu çevrede yurttaşların toplu yaşamın değişik alanlarında inisiyatiflerin oluşmasını sağlamak, dünya barışına katkı, her ne sebeple olursa olsun doğal dengenin bozulmasını engellemek’ (Yeşiller Partisi Program ve Tüzüğü, 1988:3) olarak sıralanmıştır.

Parti Programı'nda belirtildiği üzere (Yeşiller Partisi Program ve Tüzüğü, 1988:19) Yeşiller Parti'si programını on bir başlıktan oluşturmuştur. Bunlar; demokrasi, ekolojik sistem / doğa kültürel değerler, barışçılık / insan hak ve özgürlükleri, kentleşme, sanayileşme, eğitim / gençlik, sosyal işler / kadın ve sorunları, çalışma barışı ve sağlık, yerel yönetim, ekonomi, iletişim / ulaşım, sanat /sanatçı şeklinde belirtilmiştir.

Yeşiller Partisi'nin tüzük ve programları incelendiğinde, sadece çevre sorunlarıyla sınırlandırılmış bir parti değil, diğer toplumsal sorunları da ele alan bir yapı olduğu görülecektir. Çevre sorunlarının toplumsal ve siyasal boyutuna dikkat çekilmesi, insan hakları, sivil toplum, yurttaş girişimlerine vurgu yapılması, ölüm cezasına karşı çıkılması Yeşiller Partisi'nin dönemin mevcut siyasi partilerinden ve geleneksel çevreci örgütlerinden farklı bir dünya görüşüne sahip olduğunu göstermektedir.

Parti Genel Başkanı Celal Ertuğ'un ifade ettiği gibi Yeşiller Partisi'nin iktidar olma gibi bir arzusu yoktur. Partinin bu tutumu Celal Ertuğ tarafından "hükümet olmayı değil, tabanda iktidar olmayı amaçlayan bir düşünce" (Tempo, 1988:32) şeklinde açıklanır.

Yeşiller Partisi içerisinde öne çıkan iki temel dünya görüşü yer almaktadır. Bunlardan ilki, "yeşiller" olarak adlandırılan, geride kalanları ise "Çevreci" olarak niteleyen kökten çevreciler (Duru, 2014: 187) ikincisi ise Celal Ertuğ'un çevresinde toplanan genel merkezi temsil eden ılımlı gruptur.

Yeşiller Partisi'nde 1988-1994 yılları arasında hâkim olan düşünce genel hatları ile; yerel yönetimlere önem verilmesi, merkezileşmenin yerine ekonomi, siyaset, yönetim de dahil olmak üzere yaşamın her alanında "yerel" birimler oluşturulması, "makro" sorunlarla değil küçük sorunlarla ilgilenileceğidir.

3.2.3. Parti İçi Gelişmeler ve Yeşiller Partisi'nin Sonu

Yeşiller Parti'si kurulduktan bir sene sonra, bünyesinde barındırdığı muhalif grubun parti politikalarını eleştirip, sesini yükseltmesi sonucu bölünmeyle karşı karşıya gelmiştir. Parti içerisindeki tartışmalar genel itibarıyla iki görüş arasında cereyan etmektedir. Kurulu düzen içerisinde çeşitli düzenlemelerle çevre sorunlarının üstesinden

gelineceğine inananlar ile sorunlara çözüm bulmanın ancak yaşam düzeninde, toplum ve yönetim biçiminde kökten değişikliklerle mümkün olacağını savunanlar sık sık karşı karşıya gelmiş ve parti bütünlüğünün bozulmasına neden olmuşlardır. Uzlaşmacı tutum izleyen ‘realos’lar, ‘fundis’ler tarafından mevcut sistem partilerinden farklı davranmamakla ve salt çevreci politika üretmekle eleştirilmiştir. İzmir Grubu öncülüğünde gelişen bu ‘aykırı’ (Duru, 2014:189) grup, daha köktenci politikalar üretilmesini, örneğin insan hakları, feminizm, Kürt sorunu, savaş karşıtlığı gibi meselelerde daha etkili bir politika izlenmesi gerektiğini savunuyorlardı.

Yeşiller Partisi’ni bölünmenin eşğine getiren iki farklı grup arasında göze çarpan diğer bir farklılık da ekonomi politikalarında ortaya çıkmaktadır. Genel Başkan Celal Ertuğ ve çevresindeki ılımlı grup, ‘sürdürülebilir kalkınma’ olarak tanımlanan büyüme modelini savunmakta ve bu düşüncelerini “çevreyi, insanı sömürmeyen, ekolojik dengeyi bozmayan bir ekonomi modeli” şeklinde açıklamaktadırlar. Buna karşılık, çevre sorunlarına gösterilecek tepki konusunda en kökten önerileri sunan diğer grup ise sürdürülebilir kalkınma modelini eleştirmektedir. Bu grubun öne çıkan isimleri ordusuz, hapishanesiz, okulsuz ve devletsiz bir toplum tahâyülünü dile getirirken, diğer grupta yer alanların bürokrasi ile yakın ilişkiler kurmaları ideolojik farklılıkları derinleştiren bir faktör olmuştur. Bir şirketten sağlanan koşullu yardım, parti içi tartışmaları iyice körüklemiştir.

Yukarıda değinilen sebeplerden kaynaklanan görüş ayrılığı, İzmir Grubu’nun Mayıs 1989’da yayınladığı bildirme ile açıkça ifade edilmiş, örgüt içerisinde siyasal birliğin sağlanamadığı, partinin siyasal arenada pasif kaldığı, örgütün resmi çevreciliğin etkisi altında olduğu dile getirilmiştir. Bu bildirmeye genel merkez tarafından cevap verilmesi ve İzmir Grubu’nun önde gelen ismi Melih Ergen’in karşı-mektupla genel merkeze tepki vermesi partide ipleri koparan gelişme olmuştur. (Ergen, 1994:36)

Parti içindeki ideolojik fikir ayrılıklarının gün yüzüne çıkmasına ilaveten 19 Haziran 1993’deki kongrede, parti üyeliklerinin feshedilmesi, yeni bir örgütlenme arayışı içine girilmesi (Duru, 2014:190) pratikte parti varlığına son vermiştir.

Anayasa Mahkemesinin Yeşiller Partisi hakkında verdiği kapatma kararı da, uygulamada varlığı son bulan partinin hukuksal varlığını da sona erdiren gelişmedir. Anayasa Mahkemesi Yeşiller Partisinden bağlı ilçeleri de kapsayan kesin hesap

listelerini istemişti. (Duru, 2014:191) Genel merkez hesabı gönderildiği halde taşra örgütlerine ait kesin hesap çizelgelerinin gönderilmemesi, 2820 Sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın 73. Ve 74. Maddelerinin gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirmemesi anlamını taşımaktadır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın bu gerekçelerle Anayasa Mahkemesi'nde açtığı kapatma davası, 10 Nisan 1994'te Yeşiller Partisi'nin hukuki varlığının sona ermesiyle sonuçlandı. (Duru, 2014:191)

3.3. ÖZGÜRLÜK VE DAYANIŞMA PARTİSİ (ÖDP) VE YEŞİL SİYASET

Türkiye'de Yeşiller Partisi deneyiminin 1988 yılı kesin hesap listelerindeki eksiklik nedeniyle sona ermesi, Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararı ile yasallık kazanmıştır. Yeşiller Partisi, kendi iç dinamikleri ve düşünsel anlamda zayıf kalması (Özman, 1998) nedeniyle yeni bir sistem inşa etmekte ziyade, mevcut sistem içerisinde resmi çevreciliğin savunucusu haline gelmiştir. Ancak buna rağmen Yeşiller Partisi deyimi Türkiye'de bir süre için de olsa sistemin sorgulanmasını sağlamış, yeni bir siyaset dalgası oluşturarak, belli kitleleri harekete geçirmeyi başarmıştır.

Bu dönemde radikal bir değişimin gerekliliği anlayışıyla Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) Türkiye'de yeni bir yönetim anlayışı oluşturma amacıyla ortaya çıkmıştır. ÖDP temellerini solun evrensel değerleri üzerine inşa etmektedir. Özgürlük ve demokrasi idealini temel amaç olarak belirleyen ÖDP, insan hakları, cinsiyetçiliğin reddi, fırsat eşitliği, savaş karşıtlığı, özel mülkiyetin reddi, insan-doğa ilişkisinin yeniden düzenlenmesi gibi (Özman, 1998) yeni siyaset kavramları çerçevesinde parti ideolojisini belirlemiştir.

ÖDP'nin kuruluş süreci incelendiğinde, solun geleneksel yapılanmasından ve siyaset anlayışından farklı bir tarz benimsediği, yeni bir siyaset anlayışı ile ortaya çıktığı (Özman, 1998) söylenebilir. Parti programında, parti içi işleyişte ve siyasette demokrasinin esas olduğu belirtilmiş, katılımcı, çok sesli farklılıkların meşruiyetini

ve azınlığın haklarını güvence altına alan bir seçim sistemi savunulmuştur (Özman, 1998).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmanın temel odak noktasını oluşturan; ‘çevre hareketinin siyasallaşma deneyiminin Avrupa ve Türkiye’de neden farklı panoramik bir gelişim izlediği, Avrupa’da kısmen başarılı olan ekolojik hareketin siyasal mekanizmalara eklemlenmesinin sonucu olarak yükselen Yeşil Partiler’in fonksiyonuna karşın Türkiye’de ekolojik duyarlığa dayalı bir siyasal kültürün oluşmaması’ sorunsalının değerlendirilebilmesi için gelişim periyodundaki farklılıklar karşılaştırılmalıdır.

İnsan-doğa ilişkisinin dönüşümü, çevre hareketinin ortaya çıkması, bu hareket dalgasının 1960’lı yıllarda yeni toplumsal hareketlerin etkisinde gelişmesi, 1980 sonrası ise siyasal bir ivme kazanması Avrupa’da ve Türkiye’de birbirinden farklı bir gelişim seyri izlemiştir. Bu farklılığı ortaya çıkaran bir çok faktör olmakla birlikte, en önemlileri yeni toplumsal hareketlerin etkisiyle Avrupa’da etkinlik kazanan, çeşitli eylem, gösteri ve protestolarla ekolojik bilincin yaygınlaşmasını sağlayan toplumsal muhalefet; ekoloji hareketinin gelişimi için uygun olan toplumsal taban ve alternatif bir temsil kanalı arayışında olan eğitilmiş yeni orta sınıfın varlığıdır.

Çalışmanın bu bölümünde, daha önceki bölümlerde ele alınan dönüşüm süreçlerinde tespit edilen, çevre hareketinin siyasallaşmasında Avrupa ve Türkiye’deki farklılığı ortaya çıkaran unsurlar maddeler halinde karşılaştırmalı bir tablo halinde sunulacaktır.

	AVRUPA	TÜRKİYE
Toplumsal Taban	Avrupa’da 1960’ların sonunda başlayan ekolojik bilinçlenmenin kitlesel bir harekete dönüşmesi toplumsal bir tabanın varlığı ile mümkün olmuştur.	Türkiye’de çevre hareketine kaynaklık edecek bir toplumsal tabanın varlığından söz etmek zordur.
Yeni Orta Sınıf	Avrupa’da yeşil hareket yüksek eğitilmiş, alternatif bir temsil mekanizması arayışında olan yeni orta sınıfa dayanmaktadır.	Türkiye’de 1960’lı yıllarda eğitim olanaklarının sınırlılığı ve ekonomik koşullar yeni orta sınıfın ağırlık kazanmasını engellemiştir.
Toplumsal Muhalefet	Avrupa’da toplumsal değişimin aktörü olan düzene başkaldıran, kendine özgürlük kanalı açacak alternatif siyasi platform arayan muhalif kesim, ekolojik hareketin siyasallaşmasında da etkili olmuştur.	Türkiye’de bireysel yurttaşlık haklarını önemseyen, kesim aksiyoner muhalif politika izleyememiş dolayısıyla çok etkili olamamıştır.
Öğrenci Hareketleri	Yeni toplumsal hareketlere özgü temaları öne çıkaran öğrenci hareketleri, yaptıkları protesto ve eylemlerle çevrenin kitleselleşmesini de sağlamışlardır.	1950’lerden itibaren Türkiye’nin ekonomik, sosyal ve toplumsal yapısındaki hızlı değişim öğrenci hareketleriyle etkinlik kazanan toplumsal dalgalanmayı da beraberinde getirmiştir.
Siyasal Kültür	Geleneksel siyasetin hiyerarşik ve bürokratik yapısının, yeşil hareketin talepleriyle	Kurumsal siyasetin ekolojik talepleri engelleyiciyi etkisi Türkiye’de de çevre

	uyuşmaması, ekoloji hareketinin dolayısıyla Yeşil Partilerin etkili olmasını engellemiştir.	hareketinin siyasallaşmasını önlemiştir.
Seçim Sistemi	Avrupa’da özellikle Almanya’da Yeşillerin büyük başarı yakalaması ülkelerin seçim sistemiyle doğrudan bağlantılıdır. İngiltere’nin seçim sistemi ulusal siyasette Yeşiller’in önünü tıkayıcı bir unsur olsa da, Almanya’daki seçim sistemi küçük partilerin parlamentoda temsiline izin vermektedir.	Türkiye’de uygulanan seçim sistemi ise görece küçük partilerin parlamentoda temsil edilmesini engelleyerek, çevre hareketin siyasal platforma taşınmasına imkan vermemektedir.
Ekolojik Bilincin Varlığı	Çevrenin korunmasına yönelik ilk çabaların filizlendirdiği ekolojik duyarlılık, Avrupa’da giderek yaygınlaşmış ve çevre sorununun kamuoyunda görünürlük kazanmasını sağlamıştır. Ekoloji hareketinin siyasallaşmasına dayanak oluşturan ekolojik bilincin uyanması olmuştur.	Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasal ve sosyal atmosfer çevreye yönelik girişimlerin gecikmeli olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.
Gönüllü Çevre Örgütleri	Gönüllü çevre kuruluşlarının siyasal partilerin tersine hiyerarşik ve bürokratik yapısının olmaması, örgüt içi demokrasinin görece daha iyi işlemesi, çevre sorunlarına çözüm aramakta daha etkili olmalarını sağlamıştır.	Türkiye’de çevre hareketini ortaya çıkaran unsur ekolojik duyarlılıktan ziyade farklı amaçlarla kurulan yabancı destekli dernek ve vakıflar olmuştur.

<p>Bilimsel ve Teknolojik Gelişmeler</p>	<p>Avrupa’da çevre hareketini ortaya çıkaran, kamuoyunun ilgisini çevre sorunlarına ve ekolojik tahribatın boyutlarına çeken yayınlar bu sürece en fazla katkı sağlayan faktördür. Ekoloji hareketini fikri planda destekleyen yayınlar ve uluslararası çalışmalar, hareketin kitleselleşmesinde ve yaygınlaşmasında oldukça etkili olmuştur.</p>	<p>Türkiye’de o dönemde çevreye yönelik yayınlar neredeyse yok denecek düzeydedir. Çevre sorunlarının uluslararası toplumun gündemine taşındığı, ‘insan yüzülü teknoloji’, ‘küçük ekonomi’ gibi kavramaların gündeme geldiği dönemde Türkiye’de henüz ekolojik yayınlara rastlanmamaktadır.</p>
<p>Petrol Krizi</p>	<p>1970’lerin ortalarında petrol krizinin etkisiyle Avrupa’daki hükümetlerin çoğu nükleer enerji programlarına yönelmişlerdir. Böylece nükleer enerji sorunu yerel düzeyi aşan, uluslararası boyutta örgütlenmiş politik hareketleri ortaya çıkarmış, nükleer karşıtı gruplar ile diğer toplumsal hareketler arasında bir dayanışma yaratmıştır.</p>	<p>Birçok ülkede etkili olan petrol krizi Türkiye’yi de olumsuz etkilemiş, enerji ihtiyacını öncelikli hale getirmiştir. Ancak Avrupa’daki durumun aksine petrol krizi Türkiye’de nükleer karşıtı hareketleri tetikleyici bir özellik gösterememiştir. Önlemler Türkiye’de daha ziyade ekonomik kaygı temelli olmuştur.</p>

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, bu tezde literatürde bu konuda yapılan çalışmalar da gözden geçirilerek, çevre hareketlerinin siyasallaşma sürecinin Avrupa’da ve Türkiye’de farklı gelişim seyri izlemesine neden olan bazı unsurlar saptanmıştır. Bunlar; Avrupa’da çevre hareketinin ortaya çıkmasına ve gelişmesine imkan sağlayan toplumsal taban, eğitilmiş ve bilinçli yeni orta sınıfın varlığı, toplumsal muhalefetin etkin olması, öğrenci hareketlerinin ekolojik krizi protesto ve çeşitli

gösterilerle kamuoyunun gündemine taşınması, Avrupa’da çok daha erken dönemde oluşan ekolojik bilincin kitleleri harekete geçirmesi, Avrupa’daki hükümetleri seçim sisteminin ekoloji partilerin parlamentoda temsil edilmesine olanak sağlaması, siyasal kültürün yeşil partileri ortaya çıkması ve parlamenter deneyim kazanmasına zemin hazırlayıcı etkisidir.

Ayrıca çevre bilincinin oluşmasına ve toplumsal harekete dönüşmesine katkı sağlayan gönüllü çevre kuruluşlarının varlığı da Avrupa ve Türkiye’deki çevre hareketinin gelişim sürecinin farklı olmasına yol açan en önemli unsurlardan biridir. Bu farklılığı sağlayan bir başka etken; bilimsel ve teknolojik gelişmelerin Avrupa’da daha hızlı gerçekleşmesidir. Bu durum hem Avrupa’da hızlı sanayileşmeyi beraberinde getirerek, endüstriyel kirliliğe ve bu krize tepki olarak ekolojik bilincin oluşmasına zemin hazırlamış hem de bilimsel çalışmaların ekoloji ve çevre sorunları üzerine yoğunlaşmasını sağlayarak, doğadaki tahribatın boyutlarına kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmıştır. Avrupa ve Türkiye arasındaki farklılığı ortaya çıkaran bir diğer gelişme ise 1970’li yılların ortasında patlak veren petrol krizinin Avrupa’daki hükümetleri nükleer enerji programlarını geliştirmeye sevk etmesidir. Enerji ihtiyacının karşılanması amacıyla gündeme gelen nükleer enerji sorunu kısa sürede yerel boyutu aşan, uluslararası düzeyde örgütlenmiş politik hareketler ortaya çıkarmıştır. Nükleer karşıtı gruplar ile diğer toplumsal hareketler arasında oluşan dayanışma, Avrupa’da çevre konusunun daha çok gündemde kalmasını ve taraftar toplamasını sağlamıştır. Aynı dönemde Türkiye’nin de enerji ihtiyacı olmakla birlikte mevcut petrol krizi Avrupa’nın aksine Türkiye’de nükleer karşıtı hareketleri örgütleyememiştir. Türkiye’de önlemler ekolojik duyarlılıktan daha çok ekonomik kaygı emelli olmuştur.

Sonuç olarak yukarıda serimlenen farklılıklara bağlı olarak çevre hareketi Avrupa ve Türkiye’de farklı bir gelişim çizgisi izlemiştir. Avrupa’da çevre konusu siyasal bir kimlik kazanarak, politik bir mesele olarak ele alınabilirken, Bora’nın ifadesiyle Türkiye’de ‘çiçek-böcek muhabbeti’nden öteye gidememiş, gönüllü hayır kuruluşlarının dar çerçevesine sıkışıp kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia (1994), “İnsan ve Çevre”, *Cogito*, S:2, ss.28.
- Akdemir, Ferhat (2010), “Aydınlanma ve Modernitenin Romantik Eleştirilmesi: Jean Jacques Rousseau”, *EKEV Akademi Dergisi*, Y:14 (Yaz 2010), ss.14-44.
- Altıok, Metin (2014), *Ekolojik Kriz, Kapitalist Birikimin Sürdürülebilirliği, Gelecek ve Ütopya*, İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, Yıl:1, Sayı:1 ss.81-97.
- Aslan, Seyfettin ve Yılmaz, Abdullah (2001), “Modernizme Bir Başkaldırı Olarak Postmodernizm”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C:2, S:2, ss.93-108.
- Aslanoğlu, Rana A. (1994), “Değişen Evren Paradigmaları İçinde Sürdürülebilir Kalkınma Eleştirel Bir Bakış”, *Birikim*, S:57-58, ss.38-43.
- Aykaç, Burhan ve Öz, Esat (1988), “Fransa’da Ekoloji ve Siyaset: Ekolojist Partilerin Doğuşu ve Gelişimi”, *Amme İdaresi Dergisi*, S:21 ss.115-126.
- Balkaya, Fatih (2014), *Yeni Toplumsal Hareket Çeşidi Olarak Çevreci Hareketler*, *Global Journal of Economics and Business Studies*, Yıl:3, Sayı:5 ss.32-42.
- Baykal, Tan (2010), “Türkiye’de Çevre Yönetim Sisteminin Yerel Örgütlenmesi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:7, S:13, ss. 476-492.
- Bahro, Rudolf (1989), *Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Niçin Tinsellik?* (Çev.Tanıl Bora), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Berkes, Fikret ve Kışlalıoğlu, Mine (2010), *Çevre ve Ekoloj*, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Bookchin, Murray (2013), *Toplumunu Yeniden Kurmak*, Sümer Yayıncılık: İstanbul.
- Bora, Tanıl (2017), *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Bowler, Peter J. (2001), *Doğanın Öyküsü*, (Çev. Meltem Mater), İzdüşüm Yayınları: Ankara.
- Bozkurt, Yavuz ve Bayansar, Reha (2016), “Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevreci Hareket ve Gezi Olayları”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C:14, S:2, ss.276-293.
- Capra, Fritjof (1992), *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, (Çev. Mustafa Armağan), İnsan Yayınları: İstanbul.
- Capra, Fritjof (1994), *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, (Çev. Mustafa Armağan), İnsan Yayınları: İstanbul.

- Carlyle, Thomas (2013), *Kahramanlar*, (Çev.Behzat Tanç), Ötüken Neşriyat: İstanbul.
- Carson, Rachel (2011), *Sessiz Bahar*, Palme Yayınevi: Ankara.
- Ceritli, İsmail (2001), “Çevreci Hareketin Siyasallaşma Süreci”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:25, ss.213-226.
- Cevizci, Ahmet (2016), *17. Yüzyıl Felsefesi*, Say Yayınları: İstanbul.
- Coşkun, Mustafa K. (2006), “Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye’de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S:1, ss. 1-61.
- Çağlar, Yücel (2011), *Çevreleme Çevre Üzerine Sessiz Tartışmalar*, İmge Kitabevi Yayınları: İstanbul.
- Çiftçi, Salih ve Aydın, Halil (2012), “Türkiye’de Kır-Kent Kavramlarının Değişen Niteliği ve Mevzuatın Sürece Etkisi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, S:14, ss.192-200.
- Çoban, Aykut (2013), “Çevrecilik”, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler*, 3.Basım, Yordam Yayınları: İstanbul, ss.455-473.
- Darwin, Charles (2017), *Türlerin Kökeni*, (Çev. Bahar Kılıç), Alfa Yayıncılık: İstanbul.
- Doğan, Atilla (2012), *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*, Küre Yayınları: İstanbul.
- Duru, Bülent (1995), *Çevre Bilincinin Gelişim Sürecinde Türkiye’de Gönüllü Çevre Örgütleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Duverger, Maurice (1974), *Siyasi Partiler*, (Çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi: Ankara.
- Ergen, Melih (1994), *Yeşiller Partisinin Olmayan Tarihi*, Ege Yayıncılık: İstanbul.
- Erkul, Hüseyin ve Baykal, Tan (2009), *Kamu Yönetimi Araştırmaları Türkiye ve ABD’den Örneklerle Çevre, Kent ve Kent Yönetimi*, Detay Yayıncılık: Ankara.
- Ertuğ, Celal (1995), *Yeşilden Griye Adım Adım Türkiye*, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Ertürk, Hasan (2011), *Çevre Politikası*, Ekin Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Ertürk, Hasan (2012), *Çevre Bilimleri*, Ekin Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Garrard, Greg (2016), *Ekoeleştirici Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*, (Çev. Ertuğrul Genç), Kolektif Kitap: İstanbul.
- Giddens, Antony (2000), *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, (Çev.Osman Akınhay), Alfa

Yayıncılık: İstanbul.

Güneş, Haşimi (2009), “İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Y:8, S:28, ss.126-138.

Görmez, Kemal (1997), *Çevre Sorunları ve Türkiye*, Gazi Kitabevi: Ankara.

Görmez, Kemal (2015), *Çevre Sorunları*, 3.Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.

Heywood, Andrew (2010), *Siyasi İdeolojiler*, (Çev. Levent Köker), Pelikan Kitabevi: Ankara.

Inglehart, Ronald (1990), “Cultural Shift in Post-Industrial Society”, *Princeton University Press*: New Jersey.

Kamözüt, Cem (2009), *Doğal Seçilim Yasasının Bulunuşu: Darwin ve Wallace’ın Yaklaşımındaki Farklar*, Yayınlanmamış Makale.

Keleş, Ruşen (2015), *Kent, Kentsel Siyaset ve Çevre Yazıları (1993-2014)*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

Keleş, Ruşen, Hamamcı, Can ve Çoban, Aykut (2008), *Çevre Politikası*, İmge Yayınevi: Ankara.

Keleş, Ruşen ve Ertan, Birol (2002), *Çevre Hukukuna Giriş*. İmge Kitabevi: Ankara.

Kışlalıoğlu, Mine ve Berkes, Fikret (1995), *Çevre ve Ekoloji*, Remzi Kitabevi: İstanbul.

Kuhn, Thomas S. (2017), *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, (Çev. Nilüfer Kuyaş), Kırmızı Yayınları: İstanbul.

Laclau, Ernesto ve Mouffe, Chantal (2008), *Hegemonya ve Sosyalist Stateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru* (Çev. Ahmet Kardam), İletişim Yayınları: İstanbul.

Löwy, Michael ve Sayre, Robert (2007), *İsyan ve Melankoli: Moderniteye Karşı Romantizm*, (Çev. Işık Ergüden), Versus Yayınları: İstanbul.

Melucci, Alberto (1985), *Oyuncu Benlik-Çağımız Toplumunda Birey ve Anlam*, (Çev. Başak Kıcıır), Sel Yayıncılık: İstanbul.

Müller-Rommel, Ferdinand (1989), “Green Politics and Alternative Lists Under Cross-National Perspective”, *New Politics in Western Europe The Rise and Success of Green Parties and Alternative Lists*, Westview Press: London, ss.5-19.

Nuhoğlu, Ayşe ve Ünver, Yener (1999), *Federal Almanya Çevre Ceza Hukuku*, Beta Yayınları: İstanbul.

Offe, Claus (1999), *Yeni Sosyal Hareketler: Kuramsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması*, (Haz. Kenan Çayır), Yeni Sosyal Hareketler, Kaknüs Yayınları:

İstanbul.

- Olgun, Hakan (2017), “Nazi Ekolojisi”, *Yeşil ve Siyaset Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar*, Hakan Olgun ve Orçun İmga (Ed.), Liberte Yayınları: Ankara, ss.271-293.
- Oygür, Aylin B. (2009), *Türkiye’de Ekoloji Hareketinin Gelişimi: Ağaçkakan Dergisi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Önder, Tuncay (2003), *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*, Odak Yayın Evi: Ankara.
- Öz, Esat (1989), “Dünya’da ve Türkiye’de Ekoloji Hareketinin Gelişimi: Çevre Koruma Derneklerinden Siyasal Partilere”, *Türkiye Günlüğü*, S:3 ss.28.
- Özer, Mehmet A. (2001), *Yeşil Hareket: Alman Yeşilleri Üzerine Bir Değerlendirme*, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S:1, ss.173-198.
- Özdemir, Şevket (1988), *Temel Ekoloji Bilgisi ve Çevre Sorunları*, Hatiboğlu Yayınevi: Ankara.
- Özman, Aylin (1998), “Yeşiller Partisi ve ÖDP Üzerine”, *Birikim Dergisi*, S:110.
- Plumwood, Val (2017), *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*. (Çev. Başak Ertür), Metis Yayınları: İstanbul.
- Ponting, Clive (2012), *Dünyanın Yeşil Tarihi Çevre ve Büyük Uygarlıkların Çöküşü*. (Ayşe Başçı Sander), Sabancı Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Porritt, Jonathan (1989), *Yeşil Politika*, (Çev. Alev Türker), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Richardson, David (1995), *The Green Challenge: The Development of Green Parties in Europe*, Routledge: London.
- Ronan, Colin A. (2003), *Bilim Tarihi Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*. (Çev. Ekmeleddin İhsanoğlu ve Feza Günergun), Tübitak Yayınları: Ankara.
- Smith, Adam (1996), *Ulusların Zenginliği*, (Çev. Haldun Derin), Yeni Alan Yayıncılık: İstanbul.
- Somersan, Semra (1993), *Türkiye’de Çevre Ve Siyaset*, Metis Yayınları: İstanbul.
- Şahin, Ümit (2003), “Ekolojizmi Çevrecilikten Ayırmak: Bir Yeniden Düşünme Denemesi”, *Üç Ekoloji*, S:1 ss.77.
- Şahin, Ümit (2017), “Yeşil Düşünce”, Hakan Olgun ve Orçun İmga (Ed.); *Yeşil ve Siyaset*, 2. Baskı, Liberte Yayınları: Ankara, ss.17-73.
- Şimşek, Melda C. (1993), *Yeşiller*, Der Yayınevi: İstanbul.
- Taylor, Charles (2017), *Modernliğin Sıkıntıları*, (Çev.Uğur Canbilen), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

- Thoreau, Henry D. (2003), *Doğal Yaşam ve Başkaldırı: Sivil İtaatsizlik Makalesi ve Walden Gölü*, (Çev.Seda Çiftçi), Kaknüs Yayınları: İstanbul.
- Touraine, Alain (1999), *Toplumdan Toplumsal Harekete*, (Haz. Kenan Çayır), Yeni Sosyal Hareketler, Kaknüs Yayınları: İstanbul.
- Ünder, Hasan (1996), *Çevre Felsefesi*, Doruk Yayınları: İstanbul.
- Yardımcı, Sanem (2006), *İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yayla, Hasan (2007), “Mekanik Düşünceden Ekolojik Düşünceye: Yeni Bir İnsan-Doğa İlişkisi Tasarımının Doğuşu”, Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 4685, ss. 67-82.
- Yaylı H. ve Yaslıkaya R. (2015), “İnsan-Doğa İlişkisi Tasarımında Radikal Dönüşüm: Derin Ekoloji”, International Journal of Science Culture and Sport, S:3, ss.452-465.
- Wallerstein, Immanuel (2002), *Modern Dünya Sistemi*, (Çev.Latif Boyacı), Yarı Yayınları: İstanbul.
- Zeka, Necmi (1985), *Batı Almanya'da Alternatif Hareket*, Metis Yayınları: İstanbul.
- Üç Ekoloji (2007), *Doğa, Düşünce, Siyaset Yeşil Politika ve Düşünce Seçkisi-6 Yıl:2007*, Yeni İnsan Yayınevi.
- Üç Ekoloji (2012), *Doğa, Düşünce, Siyaset Yeşil Politika ve Özgürlükçü Düşünce Seçkisi:9 Kış 2011, Gönüllü Sadelik ve Ekolojik Yaşam*, Yeni İnsan Yayınevi.
- Üç Ekoloji (2013), *Doğa, Düşünce, Siyaset Yeşil Politika ve Özgürlükçü Düşünce Seçkisi:8 Yaz 2010, Yeşiller ve Sosyalizm*, Yeni İnsan Yayınevi.
- Üç Ekoloji (2013), *Doğa, Düşünce, Siyaset Yeşil Politika ve Özgürlükçü Düşünce Seçkisi:10 Yaz 2013, Gezi Direnişi Özel Sayısı*, Yeni İnsan Yayınevi.